

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2018-2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Μαργαρίτας Φίλανδρου Μπρούμα

Α.Μ.: 7340010818015

Η συζητητική αρχή και η αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων

Επιβλέπων:

Νικόλαος Μ. Κατηφόρης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Copyright © [*Μαργαρίτα Μπρούμα, 30-9-2019*]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αιτ. Εκθ.....	Αιτιολογική Έκθεση
Αρμ.....	Αρμενόπουλος (περιοδικό)
ΑρχΝ.....	Αρχείο Νομολογίας (περιοδικό)
Δ.....	Δίκη (περιοδικό)
ΕΕμπΔ.....	Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου (περιοδικό)
Ελλ Δ/νη.....	Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
ΕΝ.....	Εμπορικός Νόμος
ΕφΑθ.....	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘεσ.....	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕΕργΔ.....	Εφαρμογές Εργατικού Δικαίου (περιοδικό)
ΚΔΔ.....	Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας
ΚΠολΔ.....	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΝοΒ.....	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
ο.π.....	όπως παραπάνω
παρ.....	παράγραφος
ΧρΙΔ.....	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (περιοδικό)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.....	2
1.ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ Ή ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ.....	2
2.ΔΙΚΑΙΟΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	5
3. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.....	10
ΣΥΖΗΤΗΤΗΤΙΚΗ Ή ΑΝΑΚΡΙΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΗ;.....	10
1.ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟΙ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΙ.....	10
α) Άρθρο 73 ΚΠολΔ.....	13
β) Η συμπλήρωση τυπικών παραλήψεων - Άρθρο 227 ΚΠολΔ.....	13
γ) Οι προδικαστικές ενέργειες του δικαστηρίου - Άρθρο 232 ΚΠολΔ.....	14
δ) Οι διασαφήσεις των ισχυρισμών - Άρθρο 236 ΚΠολΔ.....	15
ε) Η αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδίκων - Το άρθρο 245 ΚΠολΔ.....	17
στ) Πασίδηλα-Γεγονότα γνωστά από προηγούμενη δικαστική ενέργεια- διδάγματα της κοινής πείρας - άρθρο 336 ΚΠολΔ.....	19
ζ) Αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη του αλλοδαπού δικαίου, των εθίμων και των συναλλακτικών ηθών - άρθρο 337 ΚΠολΔ.....	21
η) Ειδικές γνώσεις επιστήμης ή τέχνης - άρθρο 368 ΚΠολΔ.....	23
2.Η ΣΥΖΗΤΗΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΚΑΙ Η ΑΥΤΕΠΑΓΓΕΛΤΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ.....	23
2.1. Η υπέρ της ανακριτικής αρχής θέση.....	25
α) Σκοπός θέσπισης της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων.....	25

β) Σε ποιον ανήκει η εξουσία διάθεσης του αποδεικτικού υλικού της δίκης;.....	31
γ) Το υποκειμενικό βάρος απόδειξης.....	35
δ) Μέχρι ποιο σημείο φτάνει η εξουσία του δικαστηρίου;.....	36
2.2. Η υπέρ της συζητητικής αρχής θέση.....	38
α) Σκοπός θέσπισης της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων.....	38
β) Σε ποιον ανήκει η εξουσία διάθεσης του αποδεικτικού υλικού της δίκης;.....	39
γ) Το υποκειμενικό βάρος απόδειξης.....	41
δ) Μέχρι ποιο σημείο φτάνει η εξουσία του δικαστηρίου.....	44
2.3. Η συζητητική αρχή και τα άρθρα 237 παρ. 6 ΚΠολΔ και 254 ΚΠολΔ.....	45
3. Συνολική επισκόπηση	52
Αντί επιλόγου.....	58

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

“Quod non est in actis non est in mundo¹ έλεγαν οι λατινοί νομικοί, φράση, η οποία αποτυπώνει την αρχή της συζήτησης, την υποχρέωση δηλαδή του δικαστή να λαμβάνει υπόψη του το πραγματικό υλικό που προτείνουν και αποδεικνύουν οι διάδικοι², προκειμένου να διαμορφώσει την κρίση του. Η αρχή της συζήτησης εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο δικονομικών αρχών, τις οποίες ο έλληνας νομοθέτης χαρακτήρισε θεμελιώδεις και τις έκρινε τόσο σημαντικές για τη λειτουργία της πολιτικής δίκης, ώστε στον ΚΠολΔ του 1968 αφιέρωσε σ’ αυτές ξεχωριστό κεφάλαιο, το ΙΓ του ΚΠολΔ, στο οποίο οι αρχές αυτές έχουν διατηρηθεί μέχρι και σήμερα. Παρά τη σημαντικότητα που αποδίδει ο νομοθέτης στις αρχές αυτές, κατά καιρούς, διατυπώθηκαν αμφιβολίες από αρκετούς θεωρητικούς, ιδίως γερμανούς³, άλλοτε σχετικά με τη χρησιμότητα των θεμελιωδών δικονομικών αρχών, κυρίως λόγω του γενικού και αφηρημένου χαρακτήρα τους, άλλοτε σχετικά με την αποτελεσματικότητά τους, άλλοτε τους καταλογίστηκε ότι απέχουν από τις ανάγκες της πρακτικής και άλλοτε ότι οδηγούν σε αδιέξοδα⁴. Παρά ταύτα, οι αμφιβολίες αυτές δε φαίνεται να επηρέασαν τη σημαντικότητα που αναγνωρίζεται στις γενικές αρχές, από τη δικονομική επιστήμη, η οποία τις αντιμετωπίζει, ως ασφαλιστικές δικλείδες της ισορροπίας του δικαιοσύστηματος⁵. Στο ελληνικό δίκαιο, ο μεγαλύτερος κλονισμός των θεμελιωδών δικονομικών αρχών φαίνεται να επήλθε σχετικά πρόσφατα, με τις τροποποιήσεις που επέφερε ο ν. 4335/2015 στην τακτική διαδικασία. Ο ν. 4335/2015 έδωσε αφορμή για να ξεκινήσει μεγάλος διάλογος στην ελληνική θεωρία, σχετικά με το κατά πόσον οι τροποποιήσεις του έρχονται σε αντίθεση με θεμελιώδεις δικονομικές αρχές, που είναι διατυπωμένες στον ΚΠολΔ αλλά και με συνταγματικές διατάξεις⁶.

---

¹ «Ότι δεν υπάρχει στις πράξεις, δεν υπάρχει στον κόσμο».

² *I. Κονομόδης*, Οι ενστάσεις υπό το πρίσμα της συζητητικής Αρχής, διαδικτυακός τόπος lawnet.gr.

³ Ενδεικτικά, *Bomsdorf, Hagen, Rodig*,

⁴ Αναλυτικότερα, βλ. *I. Μαντζουράνη*, Οι θεμελιώδεις δικονομικές αρχές υπό επαναξιολόγηση, Δημοσιεύματα ΕΠολΔ 19, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2019, σελ. 1-2, *Γ. Μητσόπουλο* Απόσπασμα από τη μελέτη «Τοπική και επιστήμη του δικαίου», Αφιέρωμα στον Κ. Τσάτσο, 1980, Δ 18, σελ. 646

⁵ *Γ. Μητσόπουλος*, Απόσπασμα, ο.π., σελ. 646

⁶ Λ.χ. Με την τροποποίηση του άρθρου 237 ΚΠολΔ καθιερώθηκε η προθεσμία των 100 ημερών για την κατάθεση προτάσεων και την προσκομιδή των αποδεικτικών μέσων από τους διαδίκους, η οποία εκκινεί από την κατάθεση της αγωγής. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο ενάγων έχει στη διάθεσή του 30 μέρες από την κατάθεση της αγωγής του, προκειμένου να την επιδώσει στον εναγόμενο προκύπτει αμέσως, ως συνέπεια της ρύθμισης, ο περιορισμός του χρόνου που έχει ο εναγόμενος στη διάθεση του για να συλλέξει το αποδεικτικό του υλικό, συγκριτικά με το χρόνο που έχει ο ενάγων. Η ρύθμιση προκάλεσε την αντίδραση μεγάλου μέρους της θεωρίας και επικρίθηκε ως αντικείμενη στην αρχή της ισότητας των διαδίκων (άρθρο 110 ΚΠολΔ), *Ν. Κλαμαρής*, Η νέα τακτική διαδικασία, υπό το πρίσμα των θεμελιωδών αρχών της πολιτικής δίκης- Η προβολή των ισχυρισμών, σε Πρακτικά

Η παρούσα μελέτη περιλαμβάνει την έρευνα δύο θεμελιωδών αρχών του ΙΓ Κεφαλαίου του ΚΠολΔ. Της αρχής της συζήτησης (άρθρο 106ΚΠολΔ) και της αρχής της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων (άρθρο 107ΚΠολΔ). Θα ασχοληθούμε με τη λειτουργία, τις προεκτάσεις των θεμελιωδών αυτών αρχών και με τις δικονομικές συνέπειες της εφαρμογής τους. Τα ζητήματα όμως, που κυρίως θα απασχολήσουν την παρούσα μελέτη είναι αν οι δύο αυτές αρχές μπορούν να συνυπάρξουν ή η εφαρμογή της μιας θέτει αυτοδικαίως εκποδών την άλλη και τελικά ποια από τις δύο αρχές επικρατεί τόσο στο πεδίο των πραγματικών και νομικών ισχυρισμών, όσο και στο πεδίο των αποδείξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.

1. ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ Ή ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Ποια είναι όμως, η φύση των δικονομικών αρχών, για τις οποίες γίνεται τόσος λόγος; Πρόκειται άραγε για ιδέες δικαιοηθικής προέλευσης, ισχύουσες a priori, οι οποίες κατευθύνουν το νομοθέτη ή πρόκειται μήπως για κανόνες τεχνικού χαρακτήρα, τους οποίους χρησιμοποιεί ο νομοθέτης, προκειμένου να εξυπηρετηθεί καλύτερα η διεξαγωγή της δίκης, ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο;

Αν ακολουθήσει κανείς την πρώτη εκδοχή, θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται όντως για αρχές⁷, οι οποίες έχουν ένα εξαιρετικά ευρύ πεδίο εφαρμογής, εφαρμοζόμενες σε μια συγκεκριμένη έννομη τάξη και οι οποίες ακριβώς λόγω του ευρέος πεδίου εφαρμογής τους και της σημαντικότητάς τους αποτελούν τον κρίκο της αξιολογικής συνοχής των επιμέρους δικονομικών ρυθμίσεων της συγκεκριμένης έννομης τάξης⁸.

Αν ακολουθηθεί η δεύτερη εκδοχή, φαίνεται ότι ο όρος «δικονομικές αρχές», δεν εκφράζει με επιτυχία το ανωτέρω νόημα. Για το λόγο αυτό παρατηρεί κανείς, ανατρέχοντας στη

42^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Ελλήνων Δικονομολόγων στην Καρδίτσα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018, σελ. 138. Περαιτέρω, υποστηρίχθηκε έντονα η άποψη ότι η κατάργηση της συζήτησης, στην τακτική διαδικασία και η αναβάθμιση του αποδεικτικού μέσου των ενόρκων βεβαιώσεων οδηγούν σε κάμψη των αρχών της προφορικότητας και της αμεσότητας, βλ. αντί άλλων *Κ. Ρήγα*, Ζητήματα του δικαίου της απόδειξης κατά των ΚΠολΔ (μετά το ν. 4335/2015), ΕΠολΔ 2017, σελ. 235.

⁷ «Αξιακές επιλογές» τις χαρακτηρίζει ο Καλαβρός, *Κ. Καλαβρός*, Παρέμβαση σε 42^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 149

⁸ Η αρχή της συζήτησης λ.χ. δεν καθορίζει απλά τον τρόπο συλλογής του πραγματικού υλικού της δίκης αλλά, μαζί με τη συσχετιζόμενη στο άρθρο 106 ΚΠολΔ αρχή της διαθέσεως εκφράζει την αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης στο πεδίο της πολιτικής δίκης, *Κ. Καλαβρός*, Αιτήσεις και ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 5.

βιβλιογραφία ότι άλλοι συγγραφείς υιοθετούν τον όρο «δικονομικές αρχές⁹», ενώ άλλοι τον όρο «δικονομικά συστήματα¹⁰». Χαρακτηριστικό λοιπόν, ενός δικονομικού συστήματος αποτελεί απαραίτητα η δικαιοσύγκριση, καθώς, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω ο όρος «δικονομικό σύστημα» αποδίδει τη νομοθετική λύση, στα προβλήματα της διαδικασίας της δίκης, όπως η τελευταία λαμβάνει χώρα, σε συγκεκριμένο τόπο και κατά ορισμένο χρόνο¹¹. Αν και αντικρουόμενοι μεταξύ τους οι όροι «αρχές» και «συστήματα», καθώς ο πρώτος εδράζεται στη νομική δογματική, ενώ ο δεύτερος στη δικαιοσύγκριση, η οποία αναγκαστικά απέχει από τη νομική δογματική, καθώς οι έννομες τάξεις διαφορετικών χωρών πιθανόν να μην αναγνωρίζουν τις ίδιες νομικές έννοιες, το δίλλημα δε φαίνεται να έχει ιδιαίτερη πρακτική αξία. Είτε γίνει λόγος για δικονομικές αρχές, είτε για δικονομικά συστήματα, πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για τρόπους επίλυσης του ίδιου προβλήματος, της ομαλής διεξαγωγής της δίκης¹². Διαφαίνεται τελικά, ότι τα δικονομικά συστήματα δεν είναι κάτι διάφορο, από τις δικονομικές αρχές, οι οποίες όμως μελετώνται στα πλαίσια μιας δικαιοσυγκριτικής έρευνας¹³.

Περαιτέρω, για τις θεμελιώδεις δικονομικές αρχές έχει χρησιμοποιηθεί από τη νομική επιστήμη, ιδίως παλαιότερα¹⁴, ο όρος «αξιώματα». Λόγω του ότι ένα αξίωμα, όμως δεν είναι επιδεκτικό εξαιρέσεων και του ότι η νομική επιστήμη δε συνάδει με τις αξιωματικές μεθόδους, ο όρος «αξίωμα» έχει αποκρουστεί από τη σύγχρονη δικονομική θεωρία. Παρά ταύτα, ο όρος «αξίωμα» θα μπορούσε να χαρακτηριστεί δόκιμος, υπό το πρίσμα της κατοχύρωσης των περισσότερων δικονομικών αρχών σε διατάξεις συνταγματικής ισχύος (αξιωματικές)¹⁵. Πράγματι, με το πέρασμα των χρόνων, το μεγαλύτερο μέρος των δικονομικών αρχών απέκτησε συνταγματικό ή

---

⁹ *Ε. Ασημακοπούλου*, Η σύγχρονη φυσιογνωμία της συζητητικής αρχής, Δημοσιεύματα ΕΠολΔ 7, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 9, 11-12, *Γ. Μητσόπουλος*, Απόσπασμα ο.π., σελ. 644

¹⁰ *Κ. Κεραμεύς*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 146, *Κ. Μακρίδου*, Πραγματικοί ισχυρισμοί και θεμελιώδη Δικονομικά Συστήματα, ΕλλΔνη 2008, σελ. 323, *Η ίδια*, Πραγματικοί ισχυρισμοί και θεμελιώδη δικονομικά συστήματα, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, Καλαμάτα, Επιμέλεια Εμμ. Γιαννακάκης, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008, σελ. 26.

¹¹ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 5-6

¹² *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 7, οποίος παραπέμπει περαιτέρω για το ζήτημα, στη διδασκαλία του γερμανού δικονομολόγου *Nikolaus Thaddaus von Gonner*.

¹³ Εντυπωσιακή, η παρομοίωση που χρησιμοποιεί ο Μαντζουράνης, παραπέμποντας στον καθηγητή Ορφανίδη (*Γ. Ορφανίδη*, Συμπόσιο Νίκα, σελ. 16), χαρακτηρίζοντας τα δικονομικά συστήματα, ως αρχιτεκτονικούς ρυθμούς, με βάση τους οποίους μπορεί να δομηθεί μια πολιτική δίκη, *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 9

¹⁴ Αναλυτικά βλ. *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 13, ο οποίος παραπέμπει στη διδασκαλία του *Gonner*.

¹⁵ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 13-14.

και υπερνομοθετικό υπόβαθρο¹⁶, έτσι ώστε η σχέση Συντάγματος και δικονομικών αρχών να μπορεί να χαρακτηριστεί συμπληρωματική¹⁷.

Από τα ανωτέρω, τελικώς συνάγεται ότι οι όροι «δικονομικές αρχές», «δικονομικά συστήματα» ή «δικονομικά αξιώματα» δεν περιγράφουν διαφορετικά πράγματα. Ορθότερο είναι να καταλήξουμε πως πρόκειται για διαφορετικές προσεγγίσεις (δογματική-δικαιοσυγκριτική-συνταγματική) του ίδιου ζητήματος¹⁸.

Η ελληνική δικονομική θεωρία πάντως, τάσσεται σήμερα υπέρ της χρήσης του όρου συστήματα¹⁹, με την αιτιολογία ότι ο όρος σύστημα επιδέχεται παρεκκλίσεις, ενώ αντίθετα ο όρος «αρχή», όχι. Επειδή λοιπόν, κανένας θεσμός δεν παραμένει αναλλοίωτος με το πέρασμα των χρόνων, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με τις κρατούσες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες²⁰, με αποτέλεσμα να παρεκκλίνει από την αρχική του μορφή, ορθότερος φαίνεται ο όρος «συστήματα»²¹.

Τα δικονομικά συστήματα συνήθως παρατάσσονται σε αντιτιθέμενα ζεύγη. Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, αντικείμενο της οποίας είναι η έρευνα, σχετικά με το ποιος έχει την ευθύνη της εισφοράς του αποδεικτικού υλικού στην πολιτική δίκη, προκειμένου να αποδειχθούν οι πραγματικοί ισχυρισμοί των διαδίκων, το ζεύγος των δικονομικών συστημάτων, που μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα είναι αυτό του συζητητικού και ανακριτικού συστήματος. Αν μεν, καταλήξουμε ότι την ευθύνη για την εισφορά του αποδεικτικού υλικού στην πολιτική δίκη έχουν οι διάδικοι, τότε αποδεχόμαστε την εκδοχή ότι στο πεδίο της δικονομικής απόδειξης εφαρμογή έχει το συζητητικό σύστημα. Αντίθετα, αν καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η ευθύνη αυτή

---

¹⁶ Λ.χ., Με το άρθρο 20Σ καθιερώνεται το δικαίωμα δικαστικής προστασίας. Έχει υποστηριχθεί ότι το δικαίωμα δικαστικής προστασίας περιλαμβάνει το δικαίωμα απόδειξης αλλά και το δικαίωμα ακρόασης. Δεδομένου ότι η αρχή της συζήτησης διέπει τόσο το δικαίωμα απόδειξης, όσο και το δικαίωμα ακρόασης υποστηρίζεται ότι βρίσκει εμμέσως τη συνταγματική της κατοχύρωση στο άρθρο 20Σ, *N. Κλαμαρής*, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 229. Για την προστασία του δικαιώματος ακρόασης και από το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ βλ. και *Π. Κολοτούρο*, Η απόδειξη της προσβολής των δικαιωμάτων της πνευματικής ιδιοκτησίας, ΕΠολΔ 2013, σελ. 466

¹⁷ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 14-15.

¹⁸ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 8-14

¹⁹ *K Μακρίδου*, Πραγματικοί ισχυρισμοί, ο.π., σελ. 323, *Η ίδια*, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 26.

²⁰ *Γ. Μητσόπουλος*, Απόσπασμα, ο.π., σελ. 645, *K. Κεραμέυς*, ΑστΔικΔικ, ο.π., σελ. 146

²¹ Και κατά τον Κεραμέα, ορθότερο είναι να γίνεται λόγος για δικονομικά συστήματα και όχι για δικονομικές αρχές, γιατί η λέξη αρχή, δεν επιδέχεται αποκλίσεις και εξαιρέσεις, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με το σύμπλεγμα των εξαιρέσεων που καθιερώνεται από το νομοθέτη του ΚΠολΔ, έναντι των θεμελιωδών αυτών δικονομικών αρχών, *K. Κεραμέυς*, ΑστΔικΔικ, ο.π. σελ. 146.

ανήκει στο δικαστή, τότε η δικονομική απόδειξη θα διέπεται από το δικονομικό σύστημα της ανάκρισης²².

2. ΔΙΚΑΙΟΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Πριν εξετάσουμε τις δικονομικές αρχές, που έχει υιοθετήσει ο έλληνας νομοθέτης έχει ενδιαφέρον να αναζητήσουμε, με τη βοήθεια των κανόνων της δικαιοσύγκρισης, τα επικρατέστερα στο δυτικό κόσμο δικονομικά συστήματα, από ποιες έννομες τάξεις έχουν αυτά υιοθετηθεί και ποιο δικονομικό σύστημα είναι αυτό που αποτέλεσε το πόλο επηρεασμού του έλληνα νομοθέτη.

Η πολιτική δίκη διαρθρώνεται σε τρία στάδια, το αρχικό, το ενδιάμεσο και το καταληκτικό. Στα τρία αυτά στάδια εφαρμόζονται από τα δίκαια των δυτικών χωρών διαφορετικά δικονομικά συστήματα, τα οποία στο σύνολο τους αποτελούν τα διαδικαστικά πρότυπα των δυτικών δικαίων. Τα κυριότερα διαδικαστικά πρότυπα που απαντούν σήμερα στις έννομες τάξεις του δυτικού κόσμου είναι τρία : Το μοντέλο του ιταλικού-κανονικού δικαίου²³, το αγγλοσαξονικό μοντέλο της trial²⁴ και το μοντέλο της κύριας συζήτησης, το οποίο έχει γερμανική προέλευση²⁵.

Όσον αφορά το πρώτο στάδιο της πολιτικής δίκης, το εισαγωγικό, αυτό περιλαμβάνει και στα ανωτέρω τρία διαδικαστικά πρότυπα την άσκηση της αγωγής, η οποία ασκείται εγγράφως από τον ενάγοντα αλλά κατά κανόνα και την έγγραφη απάντηση του εναγομένου. Στο στάδιο λοιπόν αυτό, παρά τις πιθανές, επιμέρους ιδιομορφίες του κάθε προτύπου²⁶ απαντώνται και στα τρία διαδικαστικά πρότυπα, τα συστήματα της έγγραφης διεξαγωγής της δίκης και της διαθέσεως²⁷. Η μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ των διαδικαστικών προτύπων παρατηρείται στο παρόν στάδιο, στο ελάχιστο περιεχόμενο της αγωγής και στο ελάχιστο περιεχόμενο της απάντησης του εναγομένου. Το ελαστικότερο όλων είναι το αγγλοσαξονικό μοντέλο, το οποίο αρκείται σε μια γενική αναφορά των θέσεων τόσο του ενάγοντος, όσο και του εναγομένου, ενώ το ρωμαϊκοκανονικό και το γερμανικό πρότυπο επιβάλλουν σαφήνεια τόσο στην προβολή των

---

²² Έτσι και Νίκας, *N. Νίκας*, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Β έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 255.

²³ Το μοντέλο αυτό ακολουθείται σήμερα κυρίως από τις έννομες τάξεις της Γαλλίας και της Ιταλίας.

²⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής του, το δίκαιο των Η.Π.Α. αλλά και του Καναδά και της Αυστραλίας.

²⁵ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 19.

²⁶ Λ.χ. η αγωγή μπορεί να ασκείται με διαφορετικό τρόπο, μόνο με κατάθεση ή με κατάθεση και επίδοση κ.ο.κ.

²⁷ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 43.

ισχυρισμών και την επίκληση των αποδεικτικών μέσων από τον ενάγοντα, όσο και στην απάντηση του εναγομένου²⁸.

Σχετικά με το ενδιάμεσο στάδιο της πολιτικής δίκης, το λεγόμενο προδικαστικό, αυτό ξεκινάει από την ολοκλήρωση της κατάθεσης των δικογράφων των αντιδίκων και εκτείνεται μέχρι την έναρξη της διαδικασίας στο ακροατήριο. Και στα τρία διαδικαστικά πρότυπα το στάδιο αυτό περιλαμβάνει την προπαρασκευή της συζήτησης, κυρίως δηλαδή τη συλλογή του αποδεικτικού υλικού. Καθιερώνεται το συγκεντρωτικό σύστημα, το οποίο σκοπεύει στην αποφυγή των αιφνιδιασμών των διαδίκων στη δίκη και τηρείται προδικασία²⁹. Βασική διαφορά των εξεταζομένων διαδικαστικών προτύπων στο παρόν στάδιο είναι ο βαθμός της συμμετοχής του δικαστή. Στο γαλλικό δίκαιο λ.χ., ο δικαστής διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στη συλλογή του αποδεικτικού υλικού και ιδίως στην εξέταση των μαρτύρων. Περίπου έτσι έχουν τα πράγματα και στο γερμανικό δίκαιο, παρά το γεγονός ότι ο γερμανός δικαστής έχει πιο περιορισμένες αρμοδιότητες από το γάλλο δικαστή, καθώς η αρμοδιότητά του, κατά το προδικαστικό στάδιο περιορίζεται στο να κατευθύνει τους διαδίκους, προκειμένου οι τελευταίοι να αποσαφηνίσουν τους ισχυρισμούς τους. Είναι πάντως και αυτός επιφορτισμένος με τη φροντίδα της έγκαιρης συγκέντρωσης του αποδεικτικού υλικού, ώστε να μη χρειαστεί να αναβληθεί για το λόγο αυτό η δίκη. Αντίθετα από τα ανωτέρω, στο αμερικανικό δίκαιο, ο δικαστής έχει το ρόλο, απλού παρατηρητή. Εδώ, η προετοιμασία της συζήτησης αποτελεί ευθύνη των διαδίκων. Ακριβώς μάλιστα, λόγω της ανυπαρξίας της συμμετοχής του δικαστή, στο προδικαστικό στάδιο, ο αγγλοαμερικανικός νομικός κόσμος χαρακτηρίζει την έστω και αποσπασματική συμμετοχή του δικαστή, στα υπόλοιπα δικαιοδοτικά συστήματα, ως καθιέρωση του ανακριτικού συστήματος³⁰. Η θεώρηση αυτή του common law απέχει βέβαια από την πραγματικότητα, αφού τόσο στο γαλλικό, όσο και στο γερμανικό δίκαιο ισχύει το συζητητικό σύστημα³¹, το οποίο βέβαια «μπολιάζεται» με εξαιρέσεις-λιγότερες στο γαλλικό δίκαιο, περισσότερες στο γερμανικό- αφού ο δικαστής έχει τη δυνατότητα να διατάσσει αυτεπάγγελτα αποδείξεις για πραγματικά περιστατικά, τα οποία έχουν επικαλεστεί οι διάδικοι.

---

²⁸ *I. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 44.*

²⁹ Στο ελληνικό δίκαιο αντίθετα, σκοπός της τήρησης προδικασίας, όσον αφορά τις προβληθείσες αυτοτελείς αιτήσεις δικαστικής προστασίας δεν είναι το συμφέρον αμφοτέρων των διαδίκων αλλά κυρίως το συμφέρον του αμυνόμενου κάθε φορά διαδίκου, *I. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 46.*

³⁰ *I. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 44*

³¹ «Ήπιο συζητητικό σύστημα» το χαρακτηρίζει η Ποδηματά, το οποίο επιτρέπει στο δικαστή να κατευθύνει τους διαδίκους, όχι όμως μέχρι του σημείου να τους υποκαθιστά, *Ε. Ποδηματά, Καθήκον δικαστικής καθοδήγησης και συζητητικό σύστημα, Μια δικαιοπολιτική και δογματική αποτίμηση μετά το ν. 3994/2011, ΕΠολΔ 2013, σελ. 11 επ.*

Τρίτο και τελευταίο στάδιο της πολιτικής δίκης, -το λεγόμενο καταληκτικό- αποτελεί η συζήτηση στο ακροατήριο. Η συζήτηση στο ακροατήριο και στα τρία διαδικαστικά πρότυπα διέπεται κατά κανόνα, από τις αρχές της δημοσιότητας, της προφορικότητας και της αμεσότητας. Από το γαλλικό, στο γερμανικό και από το γερμανικό στο αμερικανικό δίκαιο, ο βαθμός εφαρμογής των αρχών αυτών κλιμακώνεται. Η κατ' εξοχήν πραγμάτωση των αρχών αυτών φαίνεται να λαμβάνει χώρα στο αγγλοαμερικανικό δίκαιο, όπου οι διάδικοι παρουσιάζουν αναλυτικά και στο σύνολό τους, όλους τους πραγματικούς τους ισχυρισμούς και τα αποδεικτικά τους μέσα, ενώπιον των ενόρκων³². Και στο γερμανικό δίκαιο όμως, οι αρχές της δημοσιότητας, της προφορικότητας και της αμεσότητας διαδραματίζουν σημαντικότατο ρόλο, καθώς η αποδεικτική διαδικασία αποτελεί μέρος της συζήτησης στο ακροατήριο. Ο ρόλος του δικαστή επίσης παρουσιάζεται ενισχυμένος κατά το στάδιο αυτό, καθώς δύναται να διατάξει αποδείξεις, ακόμα και αν δεν το έχουν ζητήσει οι διάδικοι. Στο γαλλικό δίκαιο, οι αρχές εμφανίζονται πιο περιορισμένες, καθώς η αποδεικτική διαδικασία αποτελεί μέρος κυρίως του ενδιάμεσου σταδίου³³. Σημαντική διαφορά των υπό εξέταση διαδικαστικών προτύπων επίσης, και μάλιστα χαρακτηριστική για το γερμανικό πρότυπο είναι ότι στο τελευταίο λαμβάνει χώρα μια και μοναδική συζήτηση. Αντίθετα, στο πρότυπο του ρομανοκανονικού δικαίου, συναντάμε πλείονες συζητήσεις³⁴.

3. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ

Το ελληνικό μοντέλο σχετικά με τη δομή της πολιτικής δίκης, από τη δικονομία του Mauger μέχρι την τελευταία μεγάλη τροποποίησή του με το ν. 4335/2015 έχει εξελιχθεί, μετατραπεί και εκσυγχρονιστεί, ακολουθώντας διαφορετικά κάθε φορά ευρωπαϊκά πρότυπα. Από την ΠολΔ/1834, η οποία ήταν προφανώς επηρεασμένη από το ρωμαιοκανονικό πρότυπο έως το ν. 4335/2015, ο οποίος υιοθετεί στοιχεία του γερμανικού δικαίου, εγκαταλείποντας -ήδη σταδιακά και από προηγούμενα νομοθετήματα- το αναχρονιστικό πια ρωμαιοκανονικό πρότυπο. Η πρώτη

---

³² Πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ το αγγλικό πρότυπο διαμορφώθηκε από άκρως φιλελεύθερες αντιλήψεις και υιοθέτησε το δικονομικό μοντέλο μιας ακραίας μορφής συζητητικού συστήματος, τα τελευταία χρόνια, ύστερα από τις μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε στην πολιτική δικονομία το 1998, ο Lord Woolf, ο δικαστής απέκτησε περισσότερες εξουσίες και διαδραματίζει πλέον ουσιαστικότερο ρόλο, ως διαχειριστής της πολιτικής διαδικασίας. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι το σύγχρονο αγγλικό δικονομικό σύστημα αποκολλάται από την εμμονή στην άκρατη συζητητική αρχή και στρέφεται προς την ενδυνάμωση του ρόλου του δικαστή *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π. σελ. 15-17, *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 10-11.

³³ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 47-48.

³⁴ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 57.

μεγάλη απομάκρυνση³⁵ από το ρωμαιοκανονικό πρότυπο και συνεπώς από τον περιορισμένο ρόλο του δικαστή στην πολιτική δίκη³⁶ συντελέστηκε με τον ΚΠολΔ του 1968, ότε ο έλληνας νομοθέτης αφαιρεί μεγάλο μέρος της ύλης από την τακτική διαδικασία, τη συστηματοποιεί στο διαδικαστικό σύστημα των ειδικών διαδικασιών και αποτυπώνει για πρώτη φορά στον Κώδικα, το καθήκον καθοδήγησης των διαδικών από το δικαστή³⁷³⁸ και τη δυνατότητα του δικαστή να διατάξει αποδείξεις χωρίς προηγούμενη αίτηση των διαδίκων³⁹. Η νομοθετική αυτή πρωτοβουλία ερμηνεύτηκε από την ελληνική δικονομική θεωρία, ως ένα άνοιγμα προς τον κοινωνικό χαρακτήρα της δίκης⁴⁰. Ο νομοθέτης φάνηκε να διαλαμβάνει, ως σκοπό της πολιτικής δίκης την εμπέδωση της κοινωνικής ειρήνης, ενώ την προστασία των ιδιωτικών συμφερόντων ως το μέσο για την επίτευξη του σκοπού αυτού⁴¹. Η τάση μάλιστα της Συντακτικής Επιτροπής του ΚΠολΔ για διεύρυνση των εξουσιών του δικαστή, ήταν ιδιαίτερα έντονη, καθώς, αν και δεν την υιοθέτησε τελικά, αρχικά είχε αποδεχθεί την πρόταση του εισηγητή Γ. Ράμμου για διεύρυνση της αυτεπάγγελτης εξουσίας του δικαστή να διατάσσει αποδείξεις, ακόμα και για πραγματικούς ισχυρισμούς, που δεν είχαν προταθεί με σαφήνεια από τους διαδίκους, με μοναδικό περιορισμό, οι ισχυρισμοί αυτοί να ενέπιπταν στο ευρύτερο πλαίσιο του ήδη υπάρχοντος πραγματικού υλικού⁴². Το μεγαλύτερο βήμα όμως, προς το γερμανικό και πιο σύγχρονο διαδικαστικό πρότυπο έγινε με το ν. 2915/2001⁴³, με τον οποίο καταργήθηκε ο θεσμός

---

³⁵ Είχε προηγηθεί, η για πρώτη φορά στην ελληνική πολιτική δικονομία, θέσπιση του καθοδηγητικού καθήκοντος του δικαστή για τη διασάφηση των πραγματικών ισχυρισμών των διαδίκων με το άρθρο 11 ν. Γ//)ΟΔ/1912 για τις εργατικές διαφορές, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 27.

³⁶ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 29.

³⁷ Με το άρθρο 244 ΚΠολΔ/1968 σύμφωνα με το οποίο «Ο διευθύνων τη συζήτησιν οφείλει να φροντίζη δι' υποβολής ερωτήσεων ή κατ' άλλον τρόπον, ώστε τα μετέχοντα της συζήτησης πρόσωπα εκφράζονται σαφώς περί πάντων των ουσιωδών πραγματικών γεγονότων, υποβάλλουν τας αναγκαίας προτάσεις και αιτήσεις, συμπληρούν τους ατελώς και αορίστως υποβληθέντας ισχυρισμούς, καθορίζουν τα αποδεικτικά μέσα και εν γένει παρέχουν τας αναγκαίας διασαφήσεις δια την εξακρίβωσιν της αλήθειας των προβαλλόμενων ισχυρισμών. Ωσαύτως οφείλει να εφιστά την προσοχήν των αυτών προσώπων επί των αυτεπαγγέλτως λαμβανομένων υπ' όψιν πραγματικών γεγονότων ή ερευνομένων ζητημάτων».

³⁸ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 29, *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 51-52.

³⁹ *Αθ. Πανταζόπουλος*, Η απόδειξη των πραγματικών ισχυρισμών, ΝοΒ 2019, σελ. 732

⁴⁰ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 29, *Κ. Μακρίδου*, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 30-31

⁴¹ *Κ. Μακρίδου*, Ένα πολύτιμο όπλο στα χέρια των δικαστών – Η δικαστική καθοδήγηση του άρθρου 236 ΚΠολΔ, *ΕλλΔνη* 2011, σελ. 953-954

⁴² *Κ. Μπέης*, Πολιτική Δικονομία, Γενικά Αρχαί και κατ' άρθρον Ερμηνεία, Ιβ, Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα, 1973, σελ. 550

⁴³ Είχε προηγηθεί μια παλινδρόμηση του νομοθέτη με το ν.δ. 958/1971, με το οποίο το καθοδηγητικό καθήκον του δικαστή διαγράφηκε από τον ΚΠολΔ και συνακόλουθα ενισχύθηκαν οι εξουσίες των διαδίκων, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 29, *Κ. Κεραμέυς*, *ΑστΔικΔικ*, ο.π., σελ. 161, υποσ. 59, *Γ. Μητσόπουλος*, *Μελέται* ΙΙ, ο.π., σελ. 217. Έκπληξη προκαλεί, κατά την άποψη της γράφουσας, η συγκεκριμένη τροποποίηση, η οποία έλαβε χώρα, κατά την

της προδικαστικής απόφασης και καθιερώθηκε μια και μοναδική συζήτηση, η οποία θα πρέπει να είναι εκ προοιμίου προετοιμασμένη από το στάδιο της προδικασίας⁴⁴. Επειδή, όμως οι βελτιωτικές αλλαγές του ν. 2915/2001⁴⁵ δε θεωρήθηκαν ικανές από το νομοθέτη να επιτύχουν τον επιθυμητό εκσυγχρονισμό του δικονομικού συστήματος και την ταχύτητα της απονομής της δικαιοσύνης, ο νομοθέτης με το ν. 4335/2015⁴⁶ επιχείρησε να θεσμοθετήσει σε μεγάλο εύρος της πολιτικής δίκης-στην τακτική διαδικασία- την έγγραφη διαδικασία, θεωρώντας βασικό υπαίτιο της καθυστέρησης της έκδοσης αποφάσεων, την προφορική συζήτηση στο ακροατήριο και να αξιοποιήσει περαιτέρω το προδικαστικό στάδιο⁴⁷, όπως ακριβώς ισχύει στη γερμανική πολιτική δικονομία⁴⁸.

Αποτελεί γεγονός, ότι το ελληνικό διαδικαστικό πρότυπο έχει διανύσει αρκετά βήματα εκσυγχρονισμού στο πέρασμα των χρόνων. Παρά ταύτα βρίσκεται ακόμα μακριά από το σύγχρονο γερμανικό πρότυπο. Πολλά έχουν γραφτεί στη θεωρία⁴⁹ για την αντισυνταγματικότητα των διατάξεων του ν. 4335/2015 και την υπονόμηση από αυτόν των αρχών της δημοσιότητας, της προφορικότητας και της αμεσότητας. Περαιτέρω, αν και τόσο στη δομή της γερμανικής και κυρίως της γαλλικής πολιτικής δίκης, στις οποίες επικρατεί το συζητητικό σύστημα, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, παρατηρούμε τον ενεργό ρόλο του δικαστή και το ευρύ φάσμα των εξουσιών του στο προδικαστικό στάδιο⁵⁰, στην ελληνική πολιτική δίκη, όπως αυτή διαμορφώθηκε με το ν. 4335/2015 δεν αναγνωρίστηκε στον έλληνα δικαστή ενεργός ρόλος, στο στάδιο αυτό, όπως προκύπτει ευθέως και από την αιτιολογική έκθεση του νόμου⁵¹. Στην ελληνική πολιτική δίκη, εν γένει, κυρίαρχοι παράγοντες

περίοδο διακυβέρνησης του δικτατορικού καθεστώτος του 1967 στην Ελλάδα, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς ότι στην Ευρώπη η τάση προς συρρίκνωση των εξουσιών του δικαστή εμφανιζόταν στα φιλελεύθερα πολιτικά συστήματα και όχι στα συγκεντρωτικά.

⁴⁴ Κ. Μακρίδου, Η τακτική διαδικασία στην πρωτοβάθμια δίκη μετά το Ν. 2915/2001, Αρμ 2001, σελ. 1441

⁴⁵ Για τη διαφωνία της θεωρίας σχετικά με το αν οι αλλαγές του ν. 2915/2001 ενίσχυσαν ή απομείωσαν τις εξουσίες του δικαστή, βλ. παρακάτω, ενότητα 2.2γ.

⁴⁶ Πριν το ν. 4335/2015, ο ν. 3994/2011 αποκατέστησε πλήρως, με το άρθρο 236 ΚΠολΔ, το καθοδηγητικό καθήκον του δικαστή, το οποίο είχε περιοριστεί με το ν.δ.958/1971, Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 30.

⁴⁷ Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 58-59.

⁴⁸ Χ. Τριανταφυλλίδης, Η άσκηση και συζήτηση της αγωγής κατά την τακτική διαδικασία με βάση το νέο ΚΠολΔ, ΕφΑΔ 2015, σελ. 980

⁴⁹ Βλ. αναλυτικότερα κατωτέρω, ενότητα 2.3

⁵⁰ Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 61.

⁵¹ «Με βάση τις δικαιοκτικές συνθήκες, που επικρατούν στη χώρα δεν υφίστανται ακόμα οι προϋποθέσεις για αναγνώριση στο δικαστή ενός ιδιαίτερου ενεργού ρόλου στη δίκη, όπως αυτός ανευρίσκεται σε πολλές ξένες έννομες τάξεις και που

εξακολουθούν να παραμένουν οι διάδικοι⁵². Ο νομοθέτης κράτησε περιορισμένες τις ευχέρειες του δικαστή, στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών, αφήνοντάς του κάποιες οριοθετημένες εξουσίες, όπως αυτές αποτυπώνονται σε συγκεκριμένα άρθρα του ΚΠολΔ και τις οποίες θα εξετάσουμε αναλυτικά ευθύς κατωτέρω, στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης. Στο πεδίο της απόδειξης όμως, οι εξουσίες που απονέμονται στο δικαστή είναι μακράν ευρύτερες⁵³, τόσο που στάθηκαν αρκετές για να ανοίξει διάλογος στη θεωρία, σχετικά με το κατά πόσον οι εξουσίες αυτές είναι ικανές, να μετατρέψουν τη φύση της αποδεικτικής διαδικασίας, από συζητητική σε ανακριτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.

ΣΥΖΗΤΗΤΗΤΙΚΗ Ή ΑΝΑΚΡΙΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΗ;

1. ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟΙ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΙ

Ο νομοθέτης έχει διατυπώσει την αρχή της συζήτησης⁵⁴ στο άρθρο 106 ΚΠολΔ «...το δικαστήριο αποφασίζει με βάση τους πραγματικούς ισχυρισμούς που προτείνουν και αποδεικνύουν

συνίσταται στην ανάπτυξη μιας αναιρετικώς ελέγξιμης υποχρέωσης καθοδήγησης των διαδίκων και καθιδρύσεως νομικού διαλόγου μεταξύ των παραγόντων της δίκης» Αιτ Εκθ, άρθρο 1, ν. 4335/2015.

⁵² *Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 25-26*

⁵³ Για το αν οι αλλαγές του ν. 4335/2015 επέφεραν την ενίσχυση ή την υποχώρηση των ανακριτικών εξουσιών του δικαστή στο πεδίο της απόδειξης, βλ. αναλυτικά κατωτέρω, ενότητα 2.3.

⁵⁴ Η αρχή ονομάστηκε συζητητική γιατί η προβολή των πραγματικών ισχυρισμών κάθε διαδίκου λαμβάνει χώρα με τη μορφή του διαλόγου, ώστε, ο δικαστής παρακολουθώντας το διάλογο αυτό των διαδίκων, να οδηγηθεί στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας, *Κ. Κεραμεύς, Αστ Δικ Δίκ, ο.π., σελ. 151*

⁵⁵ Με τη συζητητική αρχή συστεγάζεται στο άρθρο 106 ΚΠολΔ και η θεμελιώδης δικονομική αρχή της διαθέσεως «*Το δικαστήριο ενεργεί μόνο ύστερα από αίτηση του διαδίκου...και αποφασίζει με βάση...τις αιτήσεις που επιβάλλουν*». Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η έναρξη της δίκης προϋποθέτει την πρωτοβουλία του ενδιαφερομένου προσώπου. Απόρροια του απαλλοτριωτού των ιδιωτικών δικαιωμάτων, γύρω από τα οποία στρέφεται η πολιτική δίκη, η διαθετική αρχή καθιστά την αίτηση του δικαιούχου για δικαστική προστασία προαιρετική, με συνέπεια, το δικαστήριο να μην έχει τη δυνατότητα να ξεκινήσει αυτεπαγγέλτως, πολιτική δίκη (Κατ' εξαίρεση προβλέπεται η αυτεπάγγελτη ενέργεια του δικαστηρίου, ενδεικτικά στα άρθρα 826 ΚΠολΔ, 831 αρ. 1 ΚΠολΔ, 838 παρ. 1 ΚΠολΔ κλπ.). Επειδή όμως, μοιάζει απίθανο να ξεκινούσε αυτεπαγγέλτως το δικαστήριο πολιτική δίκη, η πρακτική συνέπεια της διαθετικής αρχής εμφανίζεται κυρίως στο πεδίο της επιδίκασης από το δικαστήριο, του αιτουμένου από το διάδικο. Έτσι, το δικαστήριο δε δύναται να επιδικάσει κάτι περισσότερο από αυτό που ζήτησε ο διάδικος με την αίτησή του, ούτε κάτι διαφορετικό και αν το πράξει, τότε ιδρύεται ο αναιρετικός λόγος του άρθρου 559 αρ. 9 ΚΠολΔ (Λ.χ. το δικαστήριο, ακόμα και αν έχει πειστεί ότι η επίδικη απαίτηση ήταν τοκοφόρος, δεν μπορεί να επιδικάσει τόκους, αν ο διάδικος είχε αιτηθεί μόνο την καταβολή του κεφαλαίου ή αν ο διάδικος έχει αιτηθεί προσωρινή δικαστική προστασία, μέσω της διαδικασίας των ασφαλιστικών μέτρων, το δικαστήριο δε δύναται να διαγνώσει οριστικά την απαίτησή του, μέσω της τακτικής διαδικασίας κ.ο.κ.), *Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 69-70, Κ. Κεραμεύς ο.π. σελ. 148-151*. Περαιτέρω, η διαθετική αρχή εκδηλώνεται όχι μόνο κατά την έναρξη της πολιτικής δίκης αλλά και καθ' όλη τη διάρκειά της. Ο εναγόμενος δύναται λ.χ. να αποδεχθεί την αγωγή, οπότε το δικαστήριο υποχρεούται να εκδώσει απόφαση, σύμφωνα με την αποδοχή αυτή. Οι διάδικοι επίσης έχουν τη δυνατότητα να συμβιβάζονται σε κάθε στάδιο της δίκης, με αποτέλεσμα, η δίκη να καταργείται κ.ο.κ. Η διαθετική αρχή διακρίνεται από τη συζητητική γιατί ναι μεν θέτει τα όρια μέσα στα οποία πρέπει να αποφασίσει το δικαστήριο δε

οι διάδικοι και τις αιτήσεις που υποβάλλουν, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά» και την έχει τοποθετήσει στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο του ΚΠολΔ, ήτοι στις θεμελιώδεις δικονομικές αρχές⁵⁶.

Κατ' εξοχήν πεδίο εφαρμογής της συζητητικής αρχής, όπου ο δικαστής έχει ρόλο σχετικά παθητικό είναι τα πραγματικά γεγονότα, τα οποία πρέπει οπωσδήποτε να έχουν λάβει χώρα προκειμένου να επέλθει η έννομη συνέπεια που προβλέπεται από τον κανόνα δικαίου⁵⁷. Η επικράτηση της συζητητικής αρχής στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών δικαιολογείται από το γεγονός ότι η συζητητική αρχή θεμελιώνεται στη λογική ότι κανένας δεν μπορεί να προστατέψει τα συμφέροντα του διαδίκου καλύτερα από τον ίδιο⁵⁸. Συνεπώς, ουδείς καταλληλότερος από το διάδικο να προτείνει στη δίκη τα κρίσιμα πραγματικά γεγονότα, τους κρίσιμους πραγματικούς ισχυρισμούς⁵⁹, ούτε ακόμα και ο δικαστής. Η εξουσία, εν προκειμένω, του δικαστή περιορίζεται στην κρίση των πραγματικών ισχυρισμών που έχουν εισφερθεί στη δίκη από τους διαδίκους. Στον ίδιο το δικαστή, δε χορηγείται ούτε η δυνατότητα να λάβει υπόψη του ισχυρισμούς που δεν προτάθηκαν ή να διατάξει αποδείξεις για μη προταθέντες από τους διαδίκους ισχυρισμούς, αλλά ούτε και να εισφέρει στην υπόθεση τις ιδιωτικές του γνώσεις, ακόμα και αν στηριζόμενος σε αυτές οδηγείται στο συμπέρασμα, ότι η αλήθεια είναι διαφορετική από αυτήν που παρουσίασαν οι διάδικοι⁶⁰. Συνεπώς, η αρχή της συζήτησης έχει

δίνει λύση όμως, στο ερώτημα ποιος θα εισφέρει στη δίκη το κρίσιμο υλικό, στο οποίο θα στηρίξει το δικαστήριο, την απόφασή του αυτή. Στο ερώτημα αυτό απαντά λοιπόν, η συζητητική αρχή.

⁵⁶ Κατά τον Κεραμέα, με τις γενικές αυτές αρχές, ο νομοθέτης θέτει γενικούς αλλά όχι αφηρημένους κανόνες, ευρέος πλάτους, μέσω των οποίων αντιμετωπίζει και επιλύει βασικά προβλήματα της διαδικασίας της πολιτικής δίκης (κανονιστική αποστολή του δικαίου), *Κ. Κεραμέας*, ο.π., σελ. 145

⁵⁷ *Κ. Κεραμέας*, ο.π., σελ. 159

⁵⁸ *Δεληκωστόπουλος*, Η αναζήτηση της αλήθειας στην πολιτική δίκη, Δικονομικοί μηχανισμοί και νέες διατάξεις του ΚΠολΔ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 60, *Γ. Διαμαντόπουλος*, Η κατ' άρθρο 236 ΚΠολΔ καθοδηγητική εξουσία του δικαστή στην πολιτική δίκη ΕλλΔνη 2014, σελ. 680-681, *Κ. Κεραμέας*, ΑστΔικΔικ, ο.π., σελ. 159

⁵⁹ Πραγματικοί ισχυρισμοί, κατά τη νομολογία του ΑΠ καλούνται «οι αυτοτελείς ισχυρισμοί, που υπό την προϋπόθεση νόμιμης πρότασής τους, θεμελιώνουν ιστορικώς το αίτημα της αγωγής, ανταγωγής, ενστάσεως, αντενστάσεως κλπ, ως και οι λόγοι έφεσης που περιέχουν παράπονα κατά της απόφασης» *Κ. Μακρίδου*, ο.π., σελ. 322, *Η ίδια*, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 24, ΑΠ 3/1997, ΝοΒ 1998, σελ. 23, ΑΠ 98/2004, ΝοΒ 2004, σελ. 1273, ΑΠ 624/2006 (ΝΟΜΟΣ), ΑΠ 533/2007 (ΝΟΜΟΣ). Κατ' άλλη διατύπωση, πρόκειται για αναφορές του διαδίκου σχετικά με την παράσταση πραγματικών γεγονότων, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π. σελ. 72, Βλ., επίσης Κουσουλή για τη νομική μορφή του πραγματικού ισχυρισμού ως διαδικαστικής πράξης, *Στ. Κουσουλής*, Οι πραγματικοί ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 41 επ. Από του πραγματικούς ισχυρισμούς διακρίνονται τα πραγματικά επιχειρήματα, τα οποία αποτελούν απλώς ενισχυτικά γεγονότα για τη θεμελίωση ή την απόκρουση του πραγματικού ισχυρισμού. Διακρίνονται επίσης και οι νομικοί ισχυρισμοί, οι οποίοι «ντύνουν» τον πραγματικό ισχυρισμό με το μανδύα του νομικού χαρακτηρισμού, *Κ. Μακρίδου*, Πραγματικοί ισχυρισμοί, ο.π., σελ. 322, *Η ίδια*, 32^ο Πανελλήνιο συνέδριο, ο.π., σελ. 25.

⁶⁰ *Κ. Κεραμέας*, ο.π., σελ. 158-159

ως στόχο την αναζήτηση της τυπικής και όχι της ουσιαστικής αλήθειας⁶². Η επιλογή του νομοθέτη να αφαιρέσει από το δικαστή την εξουσία να χρησιμοποιεί τις ιδιωτικές του γνώσεις ως αποδεικτικό υλικό της δίκης δικαιολογείται από τη σκέψη ότι αν συνέβαινε το αντίθετο, ο δικαστής θα μεταβαλλόταν σε μάρτυρα και θα καλείτο να κρίνει και τη δική του αξιοπιστία. Το άτοπο δε αυτό θα οδηγούσε ευθέως στον κλονισμό της εμπιστοσύνης των διαδίκων απέναντι στο δικαστή⁶³. Στην ίδια συλλογιστική κινείται και η απαγόρευση που τίθεται στο δικαστή να καθοδηγήσει το διάδικο ώστε ο τελευταίος να προτείνει κάποιον πραγματικό ισχυρισμό.

Καθώς όμως, κάθε κανόνας είναι επιδεκτικός εξαιρέσεων, έτσι και στον ανωτέρω κανόνα προβλέφθηκαν δύο εξαιρέσεις από το νομοθέτη. Υπάρχουν δύο κατηγορίες πραγματικών γεγονότων, οι οποίες λαμβάνονται υπόψη, όχι με πρωτοβουλία των διαδίκων αλλά από το δικαστήριο αυτεπαγγέλτως⁶⁴. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα «πασίδηλα» (336 παρ. 1 ΚΠολΔ) και στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα πραγματικά εκείνα γεγονότα που περιήλθαν σε γνώση του δικαστηρίου από προηγούμενη δικαστική ενέργεια (336 παρ.2 ΚΠολΔ). Για αμφότερες τις κατηγορίες των πραγματικών αυτών γεγονότων θα γίνει λόγος αναλυτικά κατωτέρω.

Αντίθετα, όσον αφορά τους νομικούς ισχυρισμούς, ο δικαστής δε δεσμεύεται από το νομικό χαρακτηρισμό που έχουν προσδώσει οι διάδικοι, στην επίδικη έννομη σχέση⁶⁵. Οι τελευταίοι βέβαια έχουν δικαίωμα να εκθέτουν τις απόψεις τους σχετικά με την ερμηνεία ενός κανόνα δικαίου, απλά οι απόψεις αυτές, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οριοθετούν την εξουσία του δικαστή να διερευνήσει το δικαιοϊκό πλαίσιο. Κατ'αποτέλεσμα, οι κανόνες δικαίου λαμβάνονται υπόψη πάντοτε αυτεπαγγέλτως από το δικαστή.

Η αποκλίσεις από την αρχή της συζήτησης στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών, οι οποίες εκφράζουν την ανάγκη της διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή, τόσο στην αλλοδαπή, όσο και στην ελληνική νομοθεσία τα τελευταία χρόνια, παρά τις κατά καιρούς, παλινδρομήσεις του

---

⁶¹ Λ.χ. ο δικαστής δεν μπορεί να εισφέρει στη δίκη την προσωπική του γνώση ότι ο Α ασκεί συγκεκριμένες πράξεις νομής επί ορισμένου ακινήτου.

⁶² Ε. Ασημακοπούλου, ο.π. σελ. 71

⁶³ Γ. Ράμμος, Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου, τόμος δεύτερος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1980, σελ. 743

⁶⁴ Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 256-257

⁶⁵ Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 255-256

έλληνα νομοθέτη⁶⁶ αλλά και η αμιγής επικράτηση της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των νομικών ισχυρισμών, προκύπτουν από συγκεκριμένες διατάξεις του ΚΠολΔ, οι οποίες θα αναλυθούν αμέσως κατωτέρω.

α) Άρθρο 73 ΚΠολΔ⁶⁷

Με το άρθρο 73 ΚΠολΔ εισάγεται η εξουσία του δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπάγγελτα, αν συντρέχουν οι διαδικαστικές προϋποθέσεις της δίκης, όπως είναι η ικανότητα διαδίκου⁶⁸, το έννομο συμφέρον των διαδίκων⁶⁹, η νομιμοποίησή τους⁷⁰, η αντιπροσωπευτική εξουσία⁷¹ κ.ο.κ. Το δικαστήριο δε δεσμεύεται, κατά την έρευνά του από τους ισχυρισμούς των διαδίκων, οι οποίοι πάντως διατηρούν το δικαίωμά τους να προβάλλουν τις αντιρρήσεις τους για τη μη συνδρομή των διαδικαστικών προϋποθέσεων με ένσταση⁷². Λόγος θέσπισης της αυτεπάγγελτης εξουσίας του δικαστηρίου να ερευνά τις διαδικαστικές προϋποθέσεις της δίκης και συνεπώς η απεμπλοκή τους από τη διαθετική εξουσία των διαδίκων είναι ότι οι τελευταίες εγγυώνται αντικειμενικά την έρευνα επί της ουσίας της επίδικης αξίωσης⁷³.

β) Η συμπλήρωση τυπικών παραλήψεων - Άρθρο 227 ΚΠολΔ

Με σκοπό την εξυπηρέτηση της οικονομίας της δίκης, ο νομοθέτης αποκλίνοντας από το συζητητικό σύστημα θέσπισε το άρθρο 227 ΚΠολΔ⁷⁴, με το οποίο, προσέδωσε στο δικαστή την

---

⁶⁶ Λ.χ. με το ν.δ. 958/1971 καταργήθηκαν εξουσίες του δικαστή που υπήρχαν στο προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς του ΚΠολΔ/1968, όπως το καθήκον του προέδρου του δικαστηρίου να προχωρά αυτεπαγγέλτως στη συμπλήρωση ατελών και αόριστων ισχυρισμών, η εξουσία του προέδρου του δικαστηρίου να συμπληρώνει αυτεπαγγέλτως και ουσιαστικές ελλείψεις κ.α., Κ. Κεραμεύς, ΑστΔικΔικ, ο.π. σελ. 191, υποσ. 59.

⁶⁷ Άρθρο 73 ΚΠολΔ «Το δικαστήριο εξετάζει και αυτεπαγγέλτως, σε κάθε στάση της δίκης, αν υπάρχουν οι προϋποθέσεις των άρθρων 62-72»

⁶⁸ Ενδεικτικά, ΟΛΑΠ 27/1987, ΕλλΔνη 1988, σελ. 95

⁶⁹ Ενδεικτικά, ΟΛΑΠ 3/2019 (NOMOS)

⁷⁰ Ενδεικτικά ΕφΑθ 7010/1980 (NOMOS)

⁷¹ Ενδεικτικά ΕφΔωδ 28/1994 ΑρχΝ 1996, σελ. 187 και 190

⁷² Ν. Νίκας, Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Νίκας), ο.π., άρθρο 73 ΚΠολΔ

⁷³ Ν. Νίκας, Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Νίκας), ο.π., άρθρο 73 ΚΠολΔ

⁷⁴ Άρθρο 227 ΚΠολΔ παρ. 1 «Αν υπάρχουν τυπικές παραλήψεις που μπορούν να αναπληρωθούν, ο πρόεδρος οποιουδήποτε πολυμελούς δικαστηρίου ή ο εισηγητής ή ο δικαστής μονομελούς δικαστηρίου καλεί να τις συμπληρώσει και μετά τη συζήτηση, τον πληρεξούσιο δικηγόρο ή το διάδικο, εφόσον παρίσταται αυτοπροσώπως, τάσσοντας εύλογη κατά τη κρίση του προθεσμία». 2. « Η πρόσκληση γίνεται και τηλεφωνικά, ο δε γραμματέας βεβαιώνει με σημείωση στο εσωτερικό του φακέλου της δικογραφίας το χρόνο της ειδοποίησης, τα ζητούμενα στοιχεία και την προθεσμία. Αν η τηλεφωνική πρόσκληση είναι αδύνατη ή δυσχερής, αποστέλλεται έγγραφο, αντίγραφο του οποίου τηρείται στο φάκελο της δικογραφίας. Στο αντίγραφο αυτό σημειώνεται η ημερομηνία αποστολής του εγγράφου».

εξουσία - η οποία αποτελεί ταυτόχρονα υποχρέωσή του και όχι δυνατότητα και γι' αυτό η παραβίασή της θεμελιώνει λόγο έφεσης, όχι όμως λόγο αναίρεσης⁷⁵ - να αναπληρώνει τυπικές παραλήψεις της, ενώπιόν του, εκδικαζόμενης αγωγής⁷⁶. Η διάταξη στοχεύει, μέσω της συμπλήρωσης των τυπικών παραλήψεων διαρκούσης της δίκης, να αποφευχθεί η απόρριψη της αγωγής ως απαράδεκτης ή νόμω αβάσιμης και η εκ νέου κατάθεσή της, μετά από συμπλήρωση των τυπικών σφαλμάτων και με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η οικονομία της δίκης⁷⁷. Το 227 ΚΠολΔ κάνει λόγο για συμπλήρωση τυπικών παραλήψεων, που μπορούν να αναπληρωθούν και ως τέτοιες μπορούν να νοηθούν, είτε τα στοιχεία που αναφέρονται στο άρθρο 216 παρ. 2 ΚΠολΔ, είτε ελλείψεις που αφορούν την προσκομιδή ορισμένων πιστοποιητικών, στις δίκες όπου αυτά απαιτούνται κ.ο.κ. Αμφιβολία δημιουργείται σχετικά με τα άκρα όρια του άρθρου 227 ΚΠολΔ. Παρέχει το άρθρο αυτό την εξουσία στο δικαστή να προτείνει τη συμπλήρωση ή τη διόρθωση μιας αόριστης αγωγής; Κατά μια άποψη⁷⁸, δεν επιτρέπεται να επιχειρηθεί συμπλήρωση μιας προφανώς αόριστης αγωγής. Κατ' άλλη άποψη όμως⁷⁹, η ερμηνεία που υιοθετεί η αντίθετη άποψη δεν έχει νομικό έρεισμα. Αντίθετα τότε ιδίως εξυπηρετείται ο σκοπός της οικονομίας της δίκης, όταν οι ελλείψεις της αγωγής καθιστούν την ιστορική βάση της αόριστη και μπορούν να συμπληρωθούν μέσω της δικαστικής συνδρομής, που θεσπίζει το άρθρο 227 ΚΠολΔ.

γ) Οι προδικαστικές ενέργειες του δικαστηρίου - Άρθρο 232 ΚΠολΔ⁸⁰

---

⁷⁵ Επειδή πρόκειται για παράβαση δικονομικού καθήκοντος δε θεμελιώνεται λόγος αναίρεσης. Βλ. Μητσόπουλο, ομοίως στα πλαίσια του άρθρου 236 ΚΠολΔ, Γ. Μητσόπουλος, Μελέται ΙΙ, ο.π., σελ. 221

⁷⁶ Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Μακρίδου), Ερμηνεία του ΚΠολΔ Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα 2000, άρθρο 227 ΚΠολΔ

⁷⁷ Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, Γενικό Μέρος, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 422

⁷⁸ Κ. Κεραμεύς, ΑστΔικΔικ, ο.π. σελ. 229, Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Μακρίδου), ο.π., άρθρο 227 ΚΠολΔ, ΕφΠειρ 239/1998, ΕλλΔνη 1998, σελ. 888

⁷⁹ Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, ο.π. σελ. 423, Έτσι και ο Μητσόπουλος στα πλαίσια του άρθρου 236 ΚΠολΔ, Γ. Μητσόπουλος, Μελέται Γενικής Θεωρίας Δικαίου και Αστικού Δικονομικού Δικαίου ΙΙ, Εκδόσεις Αντ. Ν Σάκκουλα, 1997, σελ. 218

⁸⁰ Άρθρο 232 ΚΠολΔ 1. «Ο πρόεδρος του πολυμελούς πρωτοδικείου, ο δικαστής του μονομελούς ή ο ειρηνοδίκης μπορούν ύστερα από αίτηση των διαδίκων που υποβάλλεται με την αγωγή ή και αυτοτελώς πριν από τη λήξη της προθεσμίας κατάθεσης των προτάσεων και πάντως πριν από την ορισμένη δικάσιμο : α) να καλέσουν εγγράφως τους διαδίκους ή τους νόμιμους αντιπροσώπους τους να εμφανιστούν αυτοπροσώπως κατά τη συζήτηση για να τους υποβληθούν ερωτήσεις και να δώσουν διασαφήσεις για την υπόθεση, β) να ζητήσουν εγγράφως από δημόσια αρχή την προσαγωγή ή αποστολή εγγράφου, που βρίσκεται στην κατοχή της, γ) να διατάξουν την προσαγωγή εγγράφων που βρίσκονται στην κατοχή ενός των διαδίκων ή τρίτου εντός προθεσμίας που ορίζει το δικαστήριο. Ο τρίτος δεν υποχρεούται στην προσαγωγή αν συντρέχουν λόγοι για τους οποίους δεν υπάρχει υποχρέωση μαρτυρίας ή η προσαγωγή θα συνιστούσε ιδιαίτερη επιβάρυνση για τον τρίτο». 2. «Αν ο διάδικος ή ο τρίτος κληθεί και αδικαιολόγητα δεν προσκομίσει τα έγγραφα της παρ. 1 εδάφιο γ', καταδικάζεται, εκτός από τα δικαστικά έξοδα και σε χρηματική ποινή εκατό (100) ευρώ έως διακοσίων (200) ευρώ, που περιέρχεται στο δημόσιο, ως δημόσιο έσοδο. Η άρνηση του

Από τη γραμματική διατύπωση κιόλας του άρθρου προκύπτει ότι, εν προκειμένω, δεν πρόκειται για ανακριτικό καθήκον του δικαστή. Θεσπίζεται από το νομοθέτη διακριτική ευχέρεια και όχι υποχρέωση του δικαστηρίου, ενώ, ουδόλως περιορίζεται η εξουσία διάθεσης των διαδικών, καθώς καμία, από τις αναφερόμενες στο άρθρο 232 ΚΠολΔ προδικαστικές ενέργειες του δικαστηρίου δεν μπορεί να λάβει χώρα, αν δεν προηγηθεί αίτηση του διαδίκου⁸¹. Συνεπώς το παρόν άρθρο δεν εισάγει εξαίρεση από την αρχή της συζήτησης. Λόγο παράθεσης του άρθρου, στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, αποτελεί η τελευταία τροποποίησή του με το ν. 4335/2015⁸² και ο σκοπός της τροποποίησης αυτής. Με την τροποποίηση του άρθρου 232 ΚΠολΔ θεσπίζεται για πρώτη φορά, στα πλαίσια των προδικαστικών ενεργειών του δικαστηρίου, η δυνατότητα του δικαστή να ζητήσει την προσαγωγή εγγράφων, όχι μόνο από τους διαδίκους αλλά και από τρίτους. Καθίσταται φανερό εν προκειμένω, ότι σκοπός του νομοθέτη ήταν η, μέσω της τροποποίησης του άρθρου, διεύρυνση των εξουσιών του δικαστή.

δ) Οι διασαφήσεις των ισχυρισμών - Άρθρο 236 ΚΠολΔ

Μια από τις σημαντικότερες εξουσίες του δικαστή της πολιτικής δίκης προβλέπονται στο άρθρο 236 ΚΠολΔ⁸³. Μετά την τελευταία τροποποίησή του με το ν. 3994/2011, το άρθρο 236 ΚΠολΔ ενισχύθηκε⁸⁵. Προβλέφθηκε η εξουσία του δικαστή να καθοδηγεί τους διαδίκους, όχι μόνο σχετικά με την παροχή διασαφήσεων επί των προβαλλόμενων ισχυρισμών και με τη χρήση σαφών εκφράσεων, εκ μέρους των διαδίκων αλλά και με τη συμπλήρωση των ισχυρισμών, οι οποίοι είχαν προβληθεί ελλιπώς, μέσω προφορικής δήλωσης που καταχωρίζεται στα πρακτικά⁸⁶.

διαδίκου ή του τρίτου να προσκομίσει τα έγγραφα εκτιμάται ελεύθερα από το δικαστήριο. Αντίγραφο της απόφασης με την οποία καταδικάζεται ο διάδικος ή ο τρίτος γνωστοποιείται αμέσως στο Υπουργείο Οικονομικών με επιμέλεια της γραμματείας».

⁸¹ Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Μακρίδου), ο.π., άρθρο 232 ΚΠολΔ, Αντίθετος ο Σταματόπουλος, ο οποίος χαρακτηρίζει το άρθρο ως «έκφανση ακραιφνούς ανακριτικής αρχής», Β. Σταματόπουλος, Η αυτεπάγγελτος εξουσία του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, Δ, 2008, σελ.741.

⁸² Αιτ. Εκθ. ν. 4335/2015, βιβλίο δεύτερο, άρθρο 10

⁸³ Άρθρο 236 ΚΠολΔ «Ο δικαστής που διευθύνει τη συζήτηση πρέπει να φροντίζει με την υποβολή ερωτήσεων ή με άλλον τρόπο να εκφράζονται σαφώς για όλα τα ουσιώδη πραγματικά γεγονότα τα πρόσωπα που μετέχουν στη συζήτηση, να υποβάλλουν τις αναγκαίες προτάσεις και αιτήσεις, να συμπληρώνουν τους ισχυρισμούς που υποβλήθηκαν ελλιπώς και αορίστως με προφορική δήλωση που καταχωρίζεται στα πρακτικά και γενικά να παρέχουν τις αναγκαίες διασαφήσεις για την εξακρίβωση της αλήθειας των προβαλλόμενων ισχυρισμών».

⁸⁴ Πρότυπο για τη θέσπιση του άρθρου 236 ΚΠολΔ αποτέλεσε η γερμανική διάταξη 139 ΖΡΟ. Η γερμανική πολιτική δικονομία αποτέλεσε την πρωτοπόρο δικονομία σχετικά με τη συνεργασία δικαστή και διαδικών στην πολιτική δίκη, Κ. Μακρίδου, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 36.

⁸⁵ Κατ' ακριβολογία επέστρεψε στη μορφή που είχε ισχύοντος του ΚΠολΔ/1968 (τότε άρθρο 244 ΚΠολΔ), στη μορφή δηλαδή πριν τη συρρίκνωσή του με το ν.δ. 958/1971, Κ. Μακρίδου, Η δικαστική καθοδήγηση, ο.π., σελ. 954.

⁸⁶ Ε. Ποδηματά, Καθήκον, ο.π., σελ. 4

Όπως σαφώς προκύπτει και από το γράμμα της διάταξης βέβαια, η συμπλήρωση και η διόρθωση από την πλευρά των διαδίκων αφορά αποκλειστικά πραγματικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι έχουν προταθεί. Δεν μπορεί συνεπώς, να διορθωθεί ή να συμπληρωθεί νομικός ισχυρισμός⁸⁷, ούτε βέβαια, το άρθρο 236 ΚΠολΔ παρέχει τη δυνατότητα προβολής νέου πραγματικού ισχυρισμού για πρώτη φορά προφορικά κατά τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο⁸⁸. Παρά την εξουσία που παρέχεται στο δικαστή προς καθοδήγηση του διαδίκου, με σκοπό τη θεραπεία της αοριστίας της αγωγής ή της ένστασης κ.λ.π. και παρά το γεγονός ότι το άρθρο 236 ΚΠολΔ θεσπίζει υποχρέωση και όχι διακριτική ευχέρεια του δικαστή⁸⁹, τελικά είναι πιθανό η αγωγή ή ένσταση να απορριφθεί ως απαράδεκτη λόγω αοριστίας⁹⁰, καθώς η υποχρέωση του δικαστή εξαντλείται στην προσπάθειά του για σωστή καθοδήγηση και δεν απαιτείται να επέλθει και το αποτέλεσμα της καθοδήγησης αυτής⁹¹. Στα όρια αυτά, του άρθρου 236 ΚΠολΔ στηρίζεται η άποψη ορισμένων θεωρητικών, με τους οποίους διαφωνεί η γράφουσα, ότι το άρθρο δεν αποτελεί καν περιορισμό της συζητητικής αρχής, συνεπώς δεν έχει και ανακριτική χροιά. Αποτελεί, υποστηρίζουν απλά διευκόλυνση των διαδίκων, στους οποίους εξακολουθεί να ανήκει η ευθύνη της εισφοράς του πραγματικού υλικού στη δίκη⁹².

Αντίθετη, η κρατούσα άποψη χαρακτηρίζει το άρθρο 236 ΚΠολΔ, ως περιορισμό του συζητητικού συστήματος⁹³, σκοπός του οποίου είναι η ταχεία περάτωση της δίκης⁹⁴, χωρίς να θίγεται βέβαια το αμυντικό δικαίωμα του αντιδίκου, ο οποίος μπορεί να απαντήσει στους

---

⁸⁷ *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 18

⁸⁸ *Κ. Καλαβρός*, Πολιτική Δικονομία, ο.π., σελ. 424-425, *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολΔικ*, ο.π., σελ. 260, *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 21.

⁸⁹ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 34, *Γ. Μητσόπουλος*, *Μελέται II*, ο.π., σελ. 217, *Κ. Μακρίδου*, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 38, ΕφΘεσ. 1278/2001 (ΝΟΜΟΣ).

⁹⁰ Αντίθετος ο *Μητσόπουλος*, ο οποίος υποστηρίζει ότι η μη συμμόρφωση του ενάγοντος στις υποδείξεις του δικαστή για συμπλήρωση ή διασάφηση των ισχυρισμών του υποκρύπτει την ανυπαρξία των ισχυρισμών αυτών και κατ' αποτέλεσμα, η αγωγή θα πρέπει να απορρίπτεται όχι ως αόριστη αλλά ως ουσία αβάσιμη, *Γ. Μητσόπουλος*, *Μελέται II*, ο.π., σελ. 220.

⁹¹ *Αιτ. Έκθ* ν. 3994/2011, άρθρο 22, σελ. 6

⁹² *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 32, *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολΔικ*, ο.π., σελ. 260-261

⁹³ *Γ. Διαμαντόπουλος*, ο.π., σελ. 680 επ., *Κ. Καλαβρός*, Πολιτική Δικονομία, ο.π., σελ. 422, *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., 5 επ.

⁹⁴ Η αιτιολογική έκθεση του νόμου κάνει λόγο για συμπληρωματική λειτουργία του καθήκοντος του δικαστή να καθοδηγεί τους διαδίκους προς το συζητητικό σύστημα, με σκοπό την καλύτερη λειτουργία του και την ανάγκη τήρησης ισορροπίας μεταξύ του συζητητικού συστήματος και της απόκλισης από αυτό που εισάγεται μέσω της δικαστικής παρέμβασης, *Αιτ. Έκθ* ν. 3994/2011, άρθρο 22, σελ. 6

συμπληρωμένους πραγματικούς ισχυρισμούς με την προσθήκη των προτάσεων του⁹⁵. Παρά το γεγονός ότι η διάταξη του άρθρου 236 ΚΠολΔ έχει χαρακτηριστεί ως το πιο σπουδαίο «εργαλείο», το οποίο έχει στη διάθεσή του ο δικαστής και το οποίο εξασφαλίζει αφενός την ισότητα των όπλων μεταξύ των διαδίκων και τη διεξαγωγή μιας χρηστής δίκης και αφετέρου αποτυπώνει το κύρος του δικαστή και την έκφραση εμπιστοσύνης του νομοθέτη προς αυτόν, ξεπερνώντας οποιεσδήποτε υπόνοιες περί πιθανότητας μεροληψίας του δικαστή υπέρ ενός εκ των διαδίκων⁹⁷, η διάταξη δεν αξιοποιήθηκε από τα ελληνικά δικαστήρια, με αποτέλεσμα να θεωρείται σχεδόν παροπλισμένη⁹⁸.

ε) Η αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδίκων - Το άρθρο 245 ΚΠολΔ

Ακόμα μια θεσμοθετημένη δυνατότητα του δικαστηρίου προβλέπεται στο άρθρο 245 ΚΠολΔ⁹⁹. Τα προβλεπόμενα στον παρόν άρθρο λαμβάνουν χώρα μετά την περαίωση της συζήτησης στο ακροατήριο, ήτοι κατά τη διάσκεψη της υπόθεσης. Η υπό ανάλυση περίπτωση, τίθεται στα πλαίσια της παρούσας μελέτης στο κεφάλαιο των γενικών περιορισμών του συζητητικού συστήματος και όχι στο κεφάλαιο των ανακριτικών καθηκόντων του δικαστή, στα πλαίσια της αποδεικτικής διαδικασίας καθώς, η αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδίκων δε συνιστά αποδεικτικό μέσο¹⁰⁰. Διακρίνεται δε από το επώνυμο αποδεικτικό μέσω της εξέτασης των διαδίκων λόγω του διαφορετικού σκοπού της. Οι διευκρινήσεις που παρέχονται από τους διαδίκους, κατά την αυτοπρόσωπη εμφάνισή τους δεν αποσκοπούν στην απόδειξη της αλήθειας των πραγματικών ισχυρισμών, ώστε να αξιολογηθούν ως ιδιαίτερο αποδεικτικό μέσο-αυτό της

⁹⁵ Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, ο.π., σελ. 425.

⁹⁶ Κριτική είχε ασκηθεί στη διάταξη από τον Καλαβρό-πριν την τροποποίηση του ΚΠολΔ με τον 4335/2015 και την κατάργηση του άρθρου 269 ΚΠολΔ-σχετικά με την επιλογή του νομοθέτη, μέσω της προφορικής συμπλήρωσης των αόριστων ισχυρισμών, να μεταθέσει χρονικά τη συγκέντρωση των πραγματικών ισχυρισμών από το σημείο των προτάσεων, στο σημείο της συζήτησης, χωρίς να τροποποιήσει αντίστοιχα και το άρθρο 269 παρ. 1 εδ.α ΚΠολΔ, με συνέπεια το τελευταίο ουσιαστικά να παραβιάζεται. Περαιτέρω υποστήριξε ότι υπό εξέταση διάταξη μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα σχετικά με το δικαίωμα ακρόασης του αντιδίκου, γι' αυτό άλλωστε, κατά τον Καλαβρό, ο νομοθέτης, στην αιτιολογική έκθεση προέβλεψε και τη δυνατότητα αναβολής ή επανάληψης της συζήτησης της υπόθεσης, στην περίπτωση που θέσει ζήτημα προσβολής του δικαιώματος άμυνάς του, Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, ο.π., σελ. 425-426.

⁹⁷ Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 31, Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, σελ. 457-458

⁹⁸ Κ. Μακρίδου, Η δικαστική καθοδήγηση, ο.π., σελ. 954-955, Ε. Ποδηματά, Το καθήκον, ο.π., σελ. 4-5

⁹⁹ Άρθρο 245 ΚΠολΔ «Το δικαστήριο μπορεί αυτεπαγγέλτως, ή ύστερα από αίτηση κάποιου διαδίκου, να διατάξει οτιδήποτε μπορεί να συντελέσει στη διάγνωση της διαφοράς και ιδιαίτερα την αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδίκων ή των νομίμων αντιπροσώπων τους στο ακροατήριο για την υποβολή ερωτήσεων και την παροχή διασαφήσεων σχετικά με την υπόθεση».

¹⁰⁰ Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Μακρίδου), ο.π., σελ. 517-518, ΑΠ 334/1992 Ελλ Δ/νη 1993, σελ. 1328, ΑΠ 148/1996 Ελλ Δ/νη 1996, σελ. 1325, Εφαθ 464/1995 ΑρΧΝ 1996, σελ. 56

εξέτασης των διαδικών-, αλλά απλώς στην αποσαφήνιση «θολών» σημείων των πραγματικών περιστατικών και συνεπώς στη διαφώτιση του δικαστηρίου σχετικά με τα σημεία αυτά¹⁰¹, μέσα από τις απαντήσεις των προσώπων που κλήθηκαν να εμφανιστούν. Πρόκειται λοιπόν εν προκειμένω, για αποσαφήνιση πραγματικών ισχυρισμών και όχι για απόδειξή τους. Αφ' ης στιγμής δε διατάσσεται νέα απόδειξη, η απόφαση που καλεί τους διαδικούς να εμφανιστούν αυτοπροσώπως στο δικαστήριο δε συνιστά απόφαση περί αποδείξεων¹⁰² και συνακόλουθα, δε χρήζει αιτιολογιών¹⁰³. Επίσης, πρόκειται για απόφαση, μη οριστική¹⁰⁴, με την οποία ανοίγεται συζήτηση, που δε θεωρείται νέα, αλλά συνέχεια της προηγούμενης¹⁰⁵, με αποτέλεσμα να μην καθίσταται απαραίτητη η κατάθεση νέων προτάσεων. Αρκεί οι διάδικοι να είχαν καταθέσει τις προτάσεις τους στην αρχική συζήτηση, χωρίς να απαιτείται μάλιστα να τις επικαλεστούν εκ νέου στην επαναληπτική¹⁰⁶. Η, παρά τη διαταγή του δικαστηρίου, μη εμφάνιση του διαδικού εκτιμάται από το δικαστήριο ελεύθερα¹⁰⁷, το οποίο έχει τη δυνατότητα είτε να προχωρήσει στη συζήτηση, είτε να την αναβάλλει, αν κρίνει ότι η εμφάνιση του διαδικού είναι απολύτως αναγκαία για το σχηματισμό δικανικής πεποίθησης¹⁰⁸.

Η διάταξη του άρθρου 245 ΚΠολΔ εφαρμόζεται ομοίως και στο δεύτερο βαθμό, όπου το εφετείο δύναται να διατάξει την αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδικών, προκειμένου να αποφανθεί για την ουσιαστική βασιμότητα των λόγων της έφεσης, συνεπώς, η αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδικών πρέπει χρονικά να διαταχθεί, πριν την παραδοχή από το εφετείο των λόγων έφεσης και την εξαφάνιση της προσβαλλόμενης απόφασης¹⁰⁹.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι, παρά το γεγονός ότι, το άρθρο 245 ΚΠολΔ δε θεμελιώνει υποχρέωση αλλά δυνητική ευχέρεια του δικαστηρίου¹¹⁰ και ότι η απόφαση που διατάσσει την

---

¹⁰¹ Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, ο.π., σελ. 428, ΕφΑθ 11015/1988 ΝοΒ 1989, σελ. 751, ΕφΑθ 4961/1992 Δ 1993, σελ. 606.

¹⁰² ΕφΑθ 10259/1987 Ελλ Δ/νη 1989, σελ. 363-364, ΕφΑθ 2557/1993, ΑρχΝ 1995, σελ. 667

¹⁰³ Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Μακρίδου), ο.π., σελ. 518

¹⁰⁴ ΕφΑθ 6529/1990 Ελλ Δνη 1992, σελ. 857

¹⁰⁵ ΑΠ 1198/1992 ΕΕΝ 1993, σελ. 752-753

¹⁰⁶ ΟΛΑΠ 30/1997 ΝοΒ 1998, σελ. 188-191, ΕφΑθ 3777/1986 Ελλ Δνη 1987, σελ. 131

¹⁰⁷ Κ.Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, ο.π., σελ. 427, ΑΠ 785/1989 ΕλλΔνη 1992, σελ. 147

¹⁰⁸ ΕφΑθ 10198/1991 ΕλλΔνη 1994, σελ. 445

¹⁰⁹ ΕφΘεσ 3140/1995, Αρμ. 1995, σελ. 1440-1441

¹¹⁰ Γ. Μητσόπουλος, Μελέται ΙΙ, ο.π., σελ. 224

αυτοπρόσωπη εμφάνιση των διαδίκων δεν αποτελεί απόφαση περί αποδείξεων, ούτε η εμφάνιση των διαδίκων αποτελεί ιδιαίτερο αποδεικτικό μέσο, αλλά απλώς συνεκτιμάται από το δικαστήριο παράλληλα με τα υπόλοιπα αποδεικτικά μέσα¹¹¹, αν, παρά ταύτα, κατά την εμφάνισή του ο διάδικος ομολογήσει τους πραγματικούς ισχυρισμούς του αντιδίκου του, τότε θα πρόκειται για δικαστική ομολογία, η οποία συνακόλουθα θα παράγει πλήρη απόδειξη¹¹².

στ) Πασίδηλα-Γεγονότα γνωστά από προηγούμενη δικαστική ενέργεια- διδάγματα της κοινής πείρας - άρθρο 336 ΚΠολΔ

Ειπώθηκε και ανωτέρω ότι η συζητητική αρχή βρίσκει την εφαρμογή της κατ' εξοχήν στο πεδίο των πραγματικών γεγονότων, τα οποία εισφέρονται στη δίκη από τους διαδίκους. Δύο κατηγορίες όμως πραγματικών γεγονότων, διαφεύγουν από την εφαρμογή της συζητητικής αρχής. Πρακτικά, περιορισμένης εφαρμογής, συνεπώς και περιορισμένης έντασης εξαίρεση από τη συζητητική αρχή, τα πασίδηλα (336 παρ. 1 ΚΠολΔ)¹¹³ και τα πραγματικά γεγονότα, που είναι γνωστά στο δικαστήριο από προηγούμενη δικαστική ενέργεια (336 παρ. 2 ΚΠολΔ)¹¹⁴ λαμβάνονται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο.

Ως πασίδηλα χαρακτηρίζονται τα πραγματικά γεγονότα, των οποίων η γνώση είναι τόσο διαδεδομένη, ώστε να μην μπορεί να δημιουργηθεί εύλογη αμφιβολία, ως προς την αλήθεια τους¹¹⁵. Προκειμένου να χαρακτηριστεί πασίδηλο ένα γεγονός δεν απαιτείται να είναι γνωστό παγκοσμίως αλλά αρκεί να είναι γνωστό και σε συγκεκριμένο τόπο ή σε συγκεκριμένη περιοχή, συνεπώς τα πασίδηλα μπορεί να είναι είτε παγκόσμια, είτε εθνικά, είτε τοπικά¹¹⁶. Για τα πασίδηλα περαιτέρω, δε διατάζεται απόδειξη, ακόμα και αν αμφισβητείται η αλήθεια τους από τους διαδίκους¹¹⁷.

---

¹¹¹ ΑΠ 148/1994, ο.π.

¹¹² Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, ο.π. σελ. 428, Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Μακρίδου), ο.π., σελ. 518

¹¹³ ΜονΠρΘεσ 500/1975 Ελλ Δ/νη 1975, σελ. 379 επ.

¹¹⁴ ΠολΠρΘεσ 432/1972 ΕΕμπΔ 1972, σελ. 205 επ., ΕιρΘήρας 20/1971 Ελλ Δ/νη 1972, σελ. 50 επ.

¹¹⁵ Κ. Κεραμεύς, ΑστΔικΔικ, ο.π. σελ. 160, Γ. Ράμμος, ο.π., σελ. 752

¹¹⁶ Γ. Ράμμος, ο.π., σελ. 753

¹¹⁷ Υπό το προγενέστερο του ΚΠολΔ, νομοθετικό καθεστώς προβλέπονταν εξαιρέσεις από την αρχή ότι τα πασίδηλα δεν αποτελούν αντικείμενο απόδειξης. Η πρώτη εξαίρεση αφορούσε τα τοπικά πασίδηλα, όταν αυτά ίσχυαν σε διαφορετικό τόπο από αυτόν, όπου διεξήγεται η δίκη και η δεύτερη αφορούσε τα τοπικά πασίδηλα όταν αμφισβητείτο η ίδια η ιδιότητα του γεγονότος, ως πασιδήλου. Οι διατάξεις αυτές, ορθώς δεν υιοθετήθηκαν από τον ΚΠολΔ, καθώς ουσιαστικά ανέτρεπαν την ιδιότητα του γεγονότος, ως πασιδήλου, Γ. Ράμμος, ο.π., σελ. 753-754.

Όσον αφορά τα γεγονότα, τα οποία καθίστανται γνωστά στο δικαστήριο από προηγούμενη δικαστική ενέργεια¹¹⁸ θα πρέπει αυτά, προκειμένου να εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 336 παρ. 2 ΚΠολΔ, ήτοι α) να περιήλθαν σε γνώση του δικαστή από προηγούμενη ενέργεια του, όταν ο τελευταίος ενήργησε με την ιδιότητά του ως δικαστικό όργανο και όχι ως ιδιώτης, ασχέτως αν η προηγούμενη αυτή ενέργεια έλαβε χώρα στην ίδια ή σε προηγούμενη δίκη¹¹⁹. β) το πόρισμα, το οποίο προέκυψε από την προηγούμενη δικαστική ενέργεια θα πρέπει να ισχύει *erga omnes* και όχι μόνο έναντι περιορισμένου κύκλου προσώπων¹²⁰¹²¹.

Περαιτέρω, ειπώθηκε ανωτέρω, ότι ο νομοθέτης απαγόρευσε στο δικαστή να εισφέρει στη δίκη τις ιδιωτικές του γνώσεις. Εξαίρεση στην προκείμενη απαγόρευση εισάγεται όσον αφορά την εξουσία του δικαστή να λαμβάνει υπόψη του αυτεπαγγέλτως τα διδάγματα της κοινής πείρας (άρθρο 336 παρ. 4 ΚΠολΔ)¹²². Μέτρο για τη διαμόρφωση των διδαγμάτων της κοινής πείρας αποτελεί ο μέσος κοινωνικός άνθρωπος, έτσι διδάγματα της κοινής πείρας είναι οι γνώσεις του ανθρώπου με μέση μόρφωση, οι οποίες αποκτήθηκαν από τη σχολική του εκπαίδευση, το επάγγελμά του και την κοινωνική εμπειρία του¹²³. Οι γνώσεις αυτές μπορεί να είναι γραμματικές, κοινωνικές¹²⁴, συναλλακτικές¹²⁵, ηθικές σταθμίσεις κ.ο.κ. Πράγματι, ο δικαστής συμμετέχει, ως άτομο στην κοινωνική δραστηριότητα και συνεπικουρούμενος από τη μόρφωσή του παρατηρεί και δύναται να συνάγει συμπεράσματα για την πορεία και την εξέλιξη των

---

¹¹⁸ Τα γεγονότα που περιήλθαν σε γνώση του δικαστή από προηγούμενη δικαστική ενέργεια διαφέρουν από τα πασιδήλα, καθώς τα πρώτα είναι γνωστά μόνο στο δικαστή, ενώ τα δεύτερα είναι αντικειμενικώς γνωστά σε έναν ευρύτερο κύκλο προσώπων, *Γ. Ράμμος*, ο.π., σελ. 755

¹¹⁹ Αμφιβολία δημιουργήθηκε ως προς το αν, προκειμένου να εμπίπτει στο άρθρο 336 παρ. 2 ΚΠολΔ η προηγούμενη δικαστική ενέργεια θα πρέπει να έχει διενεργηθεί από τον ίδιο το δικαστή της εκκρεμούς δίκης ή αρκεί η ταυτότητα του δικαστικού οργάνου (π.χ. από μονομελές ή πολυμελές πρωτοδικείο). Κατά την ορθότερη άποψη αρκεί να πληρούται η δεύτερη προϋπόθεση, *Γ. Ράμμος*, ο.π., σελ. 755.

¹²⁰ *Γ. Ράμμος*, ο.π., σελ. 755

¹²¹ Λ.χ. η κήρυξη σε πτώχευση προσώπου αποτελεί πόρισμα που ισχύει έναντι πάντων, σε αντίθεση με την ομολογία διαδίκου σε άλλη δίκη, η οποία ισχύει για τον κύκλο των προσώπων, που συμμετείχαν στη δίκη εκείνη.

¹²² Τα διδάγματα της κοινής πείρας και τα πασιδήλα, αν και αμφότερα έχουν το χαρακτηριστικό της αντικειμενικής γνώσης, η οποία δε δύναται ευλόγως να αμφισβητηθεί, παρά ταύτα διαφέρουν μεταξύ τους, καθώς τα πρώτα αποτελούν αφηρημένες αρχές αναγόμενες στο παρελθόν ή το παρόν και εξαγόμενες από όλους του επιστημονικούς γνωσιακούς κλάδους (π.χ. φυσική, μαθηματικά κλπ.), ενώ τα δεύτερα αποτελούν συγκεκριμένα γεγονότα που συναντώνται σε ορισμένο τόπο και χρόνο, ανάγονται στο παρελθόν και εξάγονται από την ιστορία, *Γ. Ράμμος*, ο.π., σελ. 753.

¹²³ *Κ. Κεραμέυς*, ο.π. σελ. 156, *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολΔικ*, ο.π., σελ. 256

¹²⁴ ΕφΑθ 3195/1970 ΕΕργΔ 1971, σελ. 108 επ.

¹²⁵ ΑΠ 1002/1980 ΝοΒ 1981, σελ. 330 επ., ΕφΑθ 512/1982 ΝοΒ 1983, σελ. 1194 επ.

βιοτικών σχέσεων¹²⁶¹²⁷. Τα διδάγματα της κοινής πείρας διαφέρουν από τα πραγματικά γεγονότα, καθώς είναι γενικά και αφηρημένα και δε συνδέονται με συγκεκριμένα περιστατικά. Για το λόγο αυτό λαμβάνονται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο, χωρίς να δημιουργείται ο κίνδυνος που προκύπτει από τη χρήση των υπόλοιπων ιδιωτικών γνώσεων του δικαστή, αφού λόγω της γενικότητας, της αντικειμενικότητας και του αφηρημένου χαρακτήρα τους είναι δυνατός ο έλεγχος του δικαστή¹²⁸. Τα διδάγματα της κοινής πείρας χρησιμεύουν α) στην ερμηνεία και την εφαρμογή των κανόνων δικαίου¹²⁹, και ειδικά στην υπαγωγή των αποδεδειγμένων πραγματικών γεγονότων στον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου, εφ' όσον για την υπαγωγή αυτή χρησιμοποιήθηκαν τα διδάγματα της κοινής πείρας από το δικαστή¹³⁰. Στην προκείμενη περίπτωση μάλιστα, η παραβίαση από το δικαστή των διδαγμάτων της κοινής πείρας θεμελιώνει λόγο αναίρεσης (559 αρ. 1 και 2)¹³¹. β) στην εκτίμηση των αποδείξεων, στο μέτρο που ισχύει το σύστημα της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων¹³²¹³³. Τα διδάγματα της κοινής πείρας μπορούν να αποτελέσουν εδώ βαρόμετρο για την αξιοπιστία λ.χ. του μάρτυρα όταν ο τελευταίος ισχυρίζεται ότι άκουσε πράγματα από απόσταση ενός χιλιομέτρου. γ) για τη διαπίστωση της αλήθειας ενός προβληθέντος πραγματικού ισχυρισμού¹³⁴¹³⁵ δ) για τη συναγωγή δικαστικών τεκμηρίων (336 παρ. 3 ΚΠολΔ)¹³⁶.

ζ) Αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη του αλλοδαπού δικαίου, των εθίμων και των συναλλακτικών ηθών - άρθρο 337 ΚΠολΔ

---

¹²⁶ Γ. Ράμμος, ο.π. σελ. 744

¹²⁷ Λ.χ. ότι η μεταφορά με το αεροπλάνο είναι ταχύτερη απ' ότι η μεταφορά με το πλοίο ή ότι οι ώρες της ηλιοφάνειας το χειμώνα είναι λιγότερες απ' ότι το καλοκαίρι κ.ο.κ.

¹²⁸ Γ. Ράμμος, ο.π., σελ. 744 και υποσ. 2

¹²⁹ ΑΠ 623/1970 ΝοΒ 1971, σελ. 29 επ., ΑΠ 1209/1975 ΝοΒ 1976, σελ. 517 επ., ΑΠ 1002/1980, ο.π.

¹³⁰ Λ.χ. επί κατασχέσεων κινητών, ο δικαστής θα λάβει υπόψη του και τα διδάγματα της κοινής πείρας, προκειμένου να κρίνει το ποια κινητά είναι απολύτως απαραίτητα για τις στοιχειώδεις ανάγκες διαβίωσης του οφειλέτη και της οικογένειάς του, ώστε να τελευταία να κριθούν ακατάσχετα.

¹³¹ ΑΠ 1209/1975, ο.π. ΑΠ 1002/1980, ο.π., Κ. Κεραμέυς, ΑστΔικΔικ ο.π., σελ. 157, Γ. Ράμμος, ο.π., σελ. 745

¹³² ΑΠ 623/1970, ο.π., ΕφΑθ 2693/1970 ΕΕργΔ 1971, σελ. 300 επ. Σημειώνεται ότι όταν τα διδάγματα της κοινής πείρας χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση των αποδείξεων δεν ελέγχονται από το Άρειο Πάγο, ΑΠ 881/1980 ΝοΒ 1981, σελ. 107 επ., ΑΠ 47/1984 ΝοΒ 1985, σελ. 232 επ.

¹³³ Κ. Κεραμέυς, ΑστΔικΔικ, ο.π., σελ. 156-158, Γ. Ράμμος, ο.π. σελ. 745

¹³⁴ Γ. Ράμμος, ο.π. σελ. 745

¹³⁵ Λ.χ. ότι η έρευνα σε κατοικία έλαβε χώρα ημέρα και όχι νύχτα και δη κατά το μήνα Δεκέμβριο, στις 8 μ.μ.

¹³⁶ Κ. Κεραμέυς, ΑστΔικΔικ, ο.π., σελ. 157, Γ. Ράμμος, ο.π. σελ. 745

Απαραίτητο στοιχείο του δικανικού συλλογισμού αποτελεί η κατάστρωση της μείζονος πρότασης από το δικαστή, ήτοι η διάγνωση και η ερμηνεία των εφαρμοστέων κανόνων δικαίου. Τους κανόνες δικαίου οφείλει να τους γνωρίζει ο δικαστής – *iura novit curia*- και για το λόγο αυτό, η κατάστρωση της μείζονος πρότασης λαμβάνει χώρα αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο, το οποίο αφενός μπορεί να εφαρμόσει ακόμα και κανόνες που δεν επικαλέσθηκαν οι διάδικοι και αφετέρου δε δεσμεύεται από το νομικό χαρακτηρισμό που προσέδωσαν οι διάδικοι στους κανόνες δικαίου¹³⁷. Οι κανόνες αυτοί δε, μπορεί να αποτελούν γραπτό ή εθιμικό δίκαιο, μπορεί να αποτελούν κλάδο του εσωτερικού δικαίου, μπορεί όμως να πρόκειται και για κανόνες συγκρούσεως, κανόνες δηλαδή του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, οι οποίοι υποδεικνύουν ως εφαρμοστέο δίκαιο όχι το ημεδαπό αλλά οποιοδήποτε αλλοδαπό. Το δίκαιο λοιπόν, είτε το ημεδαπό, είτε το αλλοδαπό λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το δικαστή, χωρίς ο τελευταίος να δεσμεύεται από τις αιτιάσεις των διαδίκων¹³⁸. Χαρακτηριστική διαφορά όμως, ανάμεσα στην εφαρμογή του ημεδαπού ή του αλλοδαπού δικαίου είναι η περίπτωση κατά την οποία, ο δικαστής δεν δύναται να οδηγηθεί σε ασφαλές πόρισμα σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή των κανόνων δικαίου. Τότε, αν πρόκειται να εφαρμοστεί το ημεδαπό δίκαιο δε δικαιούται να διατάξει απόδειξη, ώστε να βοηθηθεί στο έργο του από τρίτα πρόσωπα. Αντίθετα, αν πρόκειται για αλλοδαπό δίκαιο, ακριβώς λόγω του ότι ο δικαστής δεν υποχρεούται να γνωρίζει τα ανά τον κόσμο εφαρμοστέα δίκαια – με εξαίρεση το κοινοτικό δίκαιο, καθώς ο δικαστής οφείλει να το γνωρίζει, λόγω της δημοσίευσής του στην Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης - τότε το άρθρο 337 ΚΠολΔ του δίνει τη δυνατότητα να προσφύγει σε οποιοδήποτε πρόσφορο μέσο¹³⁹ ή να διατάξει απόδειξη με τα προσφορότερα αποδεικτικά μέσα¹⁴⁰, ώστε να κατανοήσει το νόημα του αλλοδαπού δικαίου¹⁴¹. Εδώ εντοπίζεται και η μεμονωμένη συμμετοχή των διαδίκων, κατά την κατάστρωση της μείζονος πρότασης του δικαστή, αφού οι διάδικοι έχουν τη δυνατότητα να προσκομίσουν αποδείξεις. Ο κανόνας όμως της εξουσίας του δικαστή να επιλέξει και να ερμηνεύσει ελεύθερα τον κανόνα δικαίου που θα εφαρμόσει, δεν κάμπτεται ούτε από τη δυνατότητα των διαδίκων να εισφέρουν αποδείξεις για την ερμηνεία του αλλοδαπού

---

¹³⁷ Κ. Κεραμεύς, ΑστΔικΔικ, ο.π., σελ. 151-156, Γ. Ράμμος, ο.π. σελ. 756

¹³⁸ Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 256

¹³⁹ Λ.χ. σε ξένα συγγράμματα, γνωμοδοτήσεις εξειδικευμένων νομικών κ.ο.κ.

¹⁴⁰ Λ.χ. μάρτυρες, έγγραφα, νομικές πληροφορίες του Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου κ.ο.κ.

¹⁴¹ Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 256

δικαίου, καθώς ο δικαστής και πάλι δε δεσμεύεται από τις αποδείξεις που προσκόμισαν οι διάδικοι¹⁴²¹⁴³.

η) Ειδικές γνώσεις επιστήμης ή τέχνης - άρθρο 368 ΚΠολΔ¹⁴⁴

Αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο δύνανται να εισφερθούν στη δίκη και οι ειδικές γνώσεις επιστήμης ή τέχνης (368 παρ. 1 ΚΠολΔ). Η εισαγωγή των ειδικών αυτών γνώσεων στη δίκη γίνονται είτε με το αποδεικτικό μέσο της πραγματογνωμοσύνης, είτε από τον ίδιο το δικαστή, στην περίπτωση που δεν απαιτείται ιδιαίτερη γνώση αλλά η κρίση επί του ειδικού ζητήματος μπορεί να διατυπωθεί και από ερασιτέχνη¹⁴⁵. Εάν αντίθετα, οι γνώσεις που απαιτούνται είναι ιδιαίτερες, δηλαδή μπορεί να τις έχει μόνο κάποιος ειδικός, τότε το δικαστήριο υποχρεούται να διατάξει πραγματογνωμοσύνη, ύστερα όμως από αίτημα των διαδίκων (368 παρ. 2 ΚΠολΔ). Παρά το γεγονός όμως, ότι στην προκειμένη περίπτωση η πραγματογνωμοσύνη διατάσσεται ύστερα από αίτημα των διαδίκων, τον τελευταίο λόγο έχει κι εδώ ο δικαστής, αφού το πόρισμά της εκτιμάται ελεύθερα από αυτόν (340 ΚΠολΔ, 387 ΚΠολΔ και 390 ΚΠολΔ)¹⁴⁶.

2. Η ΣΥΖΗΤΗΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΚΑΙ Η ΑΥΤΕΠΑΓΓΕΛΤΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ

Όπως ειπώθηκε αμέσως ανωτέρω, η κυριαρχία της συζητητικής αρχής στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών δε φαίνεται να εγείρει αμφιβολίες¹⁴⁷. Δε συμβαίνει, όμως το ίδιο και στο πεδίο της δικονομικής απόδειξης, όπου η θεωρία διχάζεται λόγω της ύπαρξης της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ¹⁴⁸. Αποτελεί το άρθρο 107 ΚΠολΔ και η συνακόλουθη εξουσία για αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων, την οποία το άρθρο αυτό απονέμει στο δικαστή, απλό

¹⁴² Κ. Κεραμέυς, ΑστΔικΔικ, ο.π. σελ. 151-156

¹⁴³ Mutatis mutandis ισχύουν και για τη δικονομική μεταχείριση των εθίμων και των συναλλακτικών ηθών, ως πηγών δικαίου, Κ. Κεραμέυς, ΑστΔικΔικ, ο.π., σελ. 151-156, Γ. Ράμμος, ο.π. σελ. 757.

¹⁴⁴ Άρθρο 368 ΚΠολΔ 1. «Το δικαστήριο μπορεί να διορίσει έναν ή περισσότερους πραγματογνώμονες, αν κρίνει πως πρόκειται για ζητήματα που απαιτούν για να γίνουν αντιληπτά ειδικές γνώσεις επιστήμης ή τέχνης» 2. «Το δικαστήριο οφείλει να διορίζει πραγματογνώμονες, αν το ζητήσει κάποιος διάδικος και κρίνει ότι χρειάζονται ιδιαίτερες γνώσεις επιστήμης ή τέχνης».

¹⁴⁵ ΑΠ 530/1983 ΑρχΝ 1983, σελ. 712 επ.

¹⁴⁶ Κ. Κεραμέυς, ΑστΔικΔικ ο.π., σελ. 158

¹⁴⁷ Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 76-77, Κ. Καλαβρός, Αιτήσεις, ο.π., σελ. 55, Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 257, Ε. Ποδημάτα, Καθήκον, ο.π., σελ. 5

¹⁴⁸ Άρθρο 107 ΚΠολΔ «Το δικαστήριο διατάζει και αυτεπαγγέλτως τη διεξαγωγή απόδειξης με οποιαδήποτε κατάλληλα αποδεικτικά μέσα που επιτρέπει ο νόμος, και αν δεν τα επικαλέστηκαν οι διάδικοι»

μετριασμό της συζητητικής αρχής, η οποία ισχύει και στο πεδίο της απόδειξης ή μήπως καθιερώνει, στο πεδίο αυτό την ανακριτική αρχή¹⁴⁹;

Υπό το προγενέστερο του ΚΠολΔ δικονομικό καθεστώς υπήρχε αντίστοιχη διάταξη, αυτή του άρθρου 172 ΚΠολΔ/1834, με την οποία παρεχόταν, ομοίως στο δικαστή η δυνατότητα να διατάζει αυτεπαγγέλτως οτιδήποτε θα μπορούσε να συμβάλλει στη αποσαφήνιση των προβαλλόμενων πραγματικών ισχυρισμών και τη διευκρίνιση των νομικών κανόνων. Η διάταξη όμως αυτή, η οποία, κατά την άποψη της γράφουσας εμφανίζει μεγαλύτερη ομοιότητα με το σημερινό άρθρο 232 ΚΠολΔ ήταν στενότερη από τη σημερινή διάταξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ, καθώς υπό το καθεστώς της δικονομίας του Μάουρερ, προκειμένου το δικαστήριο να διατάξει απόδειξη με οποιοδήποτε αποδεικτικό μέσο, απαραίτητη ήταν η προηγούμενη αίτηση του διαδίκου¹⁵⁰. Με την καθιέρωση του άρθρου 107 ΚΠολΔ λοιπόν, παρατηρείται μια διεύρυνση της εξουσίας του δικαστή¹⁵¹, ένα μεγαλύτερο άνοιγμα προς το σύστημα της ανάκρισης, καθώς καθιερώνεται, πέραν πάσης αμφιβολίας, η δυνατότητα του δικαστή να διατάξει τις αποδείξεις εκείνες που θα τον οδηγήσουν στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας, χωρίς να απαιτείται προηγούμενη αίτηση του διαδίκου¹⁵². Ακριβώς λοιπόν, λόγω της διεύρυνσης της εξουσίας του δικαστή, στο πεδίο της δικονομικής απόδειξης, μέσω της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ δημιουργήθηκε εύλογα ο διάλογος της θεωρίας, σχετικά με το ποιο δικονομικό σύστημα διέπει το πεδίο της απόδειξης.

Κατά μία άποψη¹⁵³, η συζητητική αρχή εφαρμόζεται μόνο στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών και δεν καταλαμβάνει και το πεδίο της διάταξης των αποδείξεων, καθώς ναι μεν, ο

---

¹⁴⁹ Η επιλογή του μοντέλου της συζητητικής ή της ανακριτικής αρχής έχει και πολιτικές αποχρώσεις. Η ροπή προς τη συζητητική αρχή πρεσβεύει τη φιλελεύθερη αντίληψη, ότι το ιδιωτικό δικαίωμα αποτελεί το κέντρο της ανάπτυξης της προσωπικότητας του κάθε ατόμου και λειτουργεί παράλληλα ως αντίβαρο στον παρεμβατισμό του κράτους. Στον αντίποδα, η ροπή προς την ανακριτική αρχή εκφράζει μια αντίληψη υπέρ του κρατικού παρεμβατισμού, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π. σελ. 11-12. Έτσι και στο πεδίο της απόδειξης η επιλογή ανάμεσα στη συζητητική ή την ανακριτική αρχή εξαρτάται από το σε ποιόν θα αναγνωριστεί η υπεροχή, όσον αφορά την προσφορά του αποδεικτικού υλικού. Στους διαδίκους ή στο δικαστή.

¹⁵⁰ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 239, *Π. Γέσιου-Φαλσή*, Δίκαιο Αποδείξεως, Έκδοση 3^η, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1986, σελ. 90

¹⁵¹ Έτσι και ο Νίκας, *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολιΔικ*, ο.π., σελ. 258. Κατά τις εργασίες της Συντακτικής Επιτροπής του ΚΠολΔ υποστηρίχθηκε μάλιστα από το Ράμμο, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, ότι η δυνατότητα του δικαστή να διατάσσει αυτεπαγγέλτως απόδειξη εξικνείται μέχρι του σημείου οι αποδείξεις που διατάσσονται να αφορούν ακόμα και μη προταθέντες με σαφήνεια ισχυρισμούς αρκεί οι τελευταίοι να προέκυπταν από το υπάρχον υλικό της δίκης, *Σχέδιον Πολιτικής Δικονομίας*, τόμος δεύτερος, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1953, σελ. 44

¹⁵² ΕφΑθ 90/1971 ΑρχΝ 1971, σελ. 228, ΕφΠειρ 503/1984, Δ 1984, σελ. 849-851.

¹⁵³ *Χ. Απαλαγάκη*, Το δικαίωμα ακρόασης των διαδίκων στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 109, *Π. Καργάδος*, Σκέψεις επί της αρχής της συζητήσεως, Αφιέρωμα εις Αλ. Τσιριντάνη, 1980, σελ. 246-249, *Κ. Κεραμεύς*, *Αστ.Δικ.Δικ.*, ο.π., σελ. 160-161, *Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας/(-Νίκας)*, ο.π., σελ. 230, *Ν.*

δικαστής αποφασίζει, στηριζόμενος στα προσαχθέντα και επικληθέντα από τους διαδίκους αποδεικτικά μέσα αλλά παράλληλα δύναται να διατάξει και αποδείξεις αυτεπαγγέλτως με αποδεικτικά μέσα, που δεν επικαλέστηκε κανένας από τους διαδίκους. Παρά ταύτα, επειδή η προσαγωγή των κυριότερων αποδεικτικών μέσων, όπως είναι τα έγγραφα και οι μάρτυρες ανήκει στην πρωτοβουλία των διαδίκων και όχι του δικαστηρίου, η διεξαγωγή της απόδειξης γίνεται δεκτό ότι ανήκει στον κύκλο ευθύνης των διαδίκων.

Κατά τη μάλλον κρατούσα άποψη¹⁵⁴, η διάταξη του άρθρου 107 δεν οδηγεί στον εξοβελισμό του συζητητικού συστήματος, απλώς εισάγει έναν περιορισμό, μια εξαίρεση, από αυτό. Συνεπώς και στο πεδίο της δικονομικής απόδειξης εξακολουθεί να ισχύει κατά τη δεύτερη αυτή άποψη, αν και περιορισμένη, η αρχή της συζήτησης.

Το ανωτέρω δίλλημα δεν έχει μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον. Παρουσιάζει σαφώς και πρακτικές συνέπειες, ιδίως κατά την ερμηνεία του άρθρου 237 ΚΠολΔ. Η εξουσία του δικαστή μεταβάλλεται, ανάλογα με το αν ακολουθηθεί η ερμηνεία της συζητητικής ή της ανακριτικής αρχής. Δεσμεύεται λ.χ. ο δικαστής από τις αιτήσεις των διαδίκων για τη χρήση συγκεκριμένων αποδεικτικών μέσων και από τις δικονομικές συμφωνίες μεταξύ των διαδίκων σχετικά με τον αποκλεισμό της χρήσης ενός αποδεικτικού μέσου, ή οι αιτήσεις και οι συμφωνίες αυτές έχουν απλώς το χαρακτήρα υπόδειξης προς το δικαστή;

Προκειμένου λοιπόν, να τοποθετηθεί κανείς, υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης κρίσιμο είναι να εξεταστούν ο σκοπός θέσπισης της διάταξης, η λειτουργία του υποκειμενικού βάρους απόδειξης και το ποιος έχει τελικά την εξουσία διάθεσης του αποδεικτικού υλικού της δίκης.

2.1. Η υπέρ της ανακριτικής αρχής θέση

α) Σκοπός θέσπισης της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων

Πρωταρχικό σκοπό της πολιτικής δίκης αποτελεί αναμφίλεκτα, η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Πολλάκις, τόσο ο νομοθέτης, όσο και η νομολογία έχουν προσανατολιστεί, σε τροποποιήσεις του νόμου ο πρώτος και σε νομικές κατασκευές η δεύτερη, προκειμένου να

Κλαμαρής/Σ. Κουσουλής/Στ. Πανταζόπουλος, Πολιτική δικονομία, Γ έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 255-256, *Ν. Νίκας*, ο.π., σελ. 258, *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων, Ερευνητικό Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών, Αθήνα 1988, σελ. 160-190

¹⁵⁴ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π. σελ. 224, *Ι. Δεληκωστόπουλος*, Η αναζήτηση, ο.π. σελ. 60-61, *Κ. Καλαβρός*, Αιτήσεις και Ισχυρισμοί, ο.π., σελ. 72, *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 131-142, *Ν. Νίκας*, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 258, *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 5, υποσ. 9, *Β. Σταματόπουλος*, ο.π., σελ. 741.

εξυπηρετηθεί ο σκοπός αυτός¹⁵⁵. Από τη σκέψη αυτή, δηλαδή από το γεγονός ότι πρωταρχικό στόχο της πολιτικής δίκης αποτελεί η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας βρίσκει αφετηρία, η άποψη που προκρίνει την εφαρμογή της ανακριτικής αρχής στο πεδίο της απόδειξης. Από τη στιγμή, που κύριος σκοπός της πολιτικής δίκης είναι η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας και συνεπώς, η έκδοση ορθότερων δικαστικών αποφάσεων, προκειμένου να οδηγούμαστε στην πραγμάτωση του ουσιαστικού δικαίου, το ζήτημα που γεννάται είναι το πώς θα εξυπηρετηθεί αποτελεσματικότερα ο σκοπός αυτός. Κατά τους υποστηρικτές του ανακριτικού συστήματος, στο πεδίο των αποδείξεων, ο ενδεικτικός τρόπος ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας είναι ο απεγκλωβισμός του δικαίου της απόδειξης από την εξουσία των διαδίκων και η ταυτόχρονη διεύρυνση των εξουσιών του δικαστή¹⁵⁶.

Ο καθηγητής Ορφανίδης, κύριος υποστηρικτής της επικράτησης της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των αποδείξεων ξεκινά τη θεώρησή του από το σκοπό θέσπισης της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ, ο οποίος δεν είναι άλλος από την έκδοση μιας ορθής απόφασης¹⁵⁷. Η διάταξη εισήχθη στον ΚΠολΔ, προκειμένου ο δικαστής να παύσει να είναι απλός παρατηρητής της διαδικασίας, περιορισμένος από τις υποδείξεις των διαδίκων, καθώς έτσι ματαιωνόταν και η δυνατότητά του να οδηγηθεί στην εξακρίβωση της ουσιαστικής αλήθειας. Απέβλεπε συνεπώς, η διάταξη στη διεύρυνση των εξουσιών του δικαστή¹⁵⁸. Παρά το γεγονός, ότι και στο προϊσχύον νομοθετικό καθεστώς υπήρχε η αντίστοιχη διάταξη για την αυτεπάγγελτη διάταξη των αποδείξεων, αυτή του άρθρου 172 ΚΠολΔ, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, κατά τον Ορφανίδη, ο συντακτικός νομοθέτης του ΚΠολΔ/1968 επηρεάστηκε από τις τότε ισχύουσες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, ιδιαίτερα από την αυστριακή και την πολωνική νομοθεσία, οι οποίες είχαν στο

---

¹⁵⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διάπλαση του νομικού φαινομένου των δικαστικών τεκμηρίων και των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων, η οποία έγινε από τη νομολογία. Πράγματι τα δικαστήρια ασφυκτώντας κάτω από τον κλοιό της τυπικής διαδικασίας παραγωγής των αποδείξεων και του κλειστού αριθμού των αποδεικτικών μέσων, δεν επιτρεπόταν να λάβουν υπόψη τους άκυρα ή ανώνυμα αποδεικτικά μέσα, τα οποία όμως τους ήταν χρήσιμα. Άρχισαν λοιπόν να αποκλίνουν από τους κανόνες της αυστηρής απόδειξης, προκρίνοντας την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας και έτσι, με την ανοχή και του νομοθέτη επί μακρόν στις αυθαιρεσίες αυτές της νομολογίας δημιουργήθηκαν αρχικά τα δικαστικά τεκμήρια και στη συνέχεια τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα, τα οποία τελικώς υιοθετήθηκαν και από το νομοθέτη (*Ν.Παϊσίδου*, Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξή τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, *ΕλλΔνη* 2002, σελ. 652, *Η ίδια*, Τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τα δικαστικά τεκμήρια, *Πρακτικά 27^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων*, επιμέλεια Γιαννακάκης Εμμαν., 2003, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 239)

¹⁵⁶ *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 178-179

¹⁵⁷ Έτσι και ο *Πανταζόπουλος*, Στ. Παναταζόπουλος, Οι διατάξεις των άρθρων 237 παρ.6 και 254 ΚΠολΔ για τη διαταγή και απόφαση επανάληψης της συζήτησης, υπό το πρίσμα των δικονομικών αρχών των άρθρων 107 και 116 παρ.2 ΚΠολΔ, *ΕλλΔνη* 2017, σελ. 1626

¹⁵⁸ *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 175

επίκεντρό τους τη θέσπιση των καταλληλότερων ρυθμίσεων, που θα οδηγούσαν στη διαλεύκανση της υπόθεσης και προχώρησε στη θέσπιση του άρθρου 107 ΚΠολΔ¹⁵⁹.

Στην Αυστρία, παρά το γεγονός ότι τελικά η χώρα θεσμοθέτησε την υποχώρηση της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων, μόνο όμως, όσον αφορά τα αποδεικτικά μέσα των εγγράφων και των μαρτύρων και μόνο όταν η υποχώρηση αυτή επιτάσσεται από την κοινή βούληση των διαδίκων, στο αυστριακό σχέδιο της πολιτικής δικονομίας του 1893 προβλεπόταν η, χωρίς εξαιρέσεις, δυνατότητα του δικαστή να διατάξει αυτεπάγγελα όλα τα αποδεικτικά μέσα¹⁶⁰. Υπέρ της ίδιας δυνατότητας είχε ταχθεί και ο γερμανός πολιτικός και δικονομολόγος Franz Klein¹⁶¹, επικρίνοντας τις αντίστοιχες ρυθμίσεις της γερμανικής πολιτικής δικονομίας, που εισήγαγαν σχετικούς περιορισμούς¹⁶². Κατά τον Ορφανίδη πάντως, από την υποχώρηση της δυνατότητας του δικαστή να διατάξει αποδείξεις ενάντια στην βούληση των διαδίκων, όταν πρόκειται για τα αποδεικτικά μέσα των μαρτύρων και των εγγράφων προκύπτει εξ αντιδιαστολής ότι το δικαστήριο δύναται να διατάξει αυτεπάγγελα αποδείξεις, ακόμη και ενάντια στη θέληση των διαδίκων, όσον αφορά όλα τα υπόλοιπα αποδεικτικά μέσα¹⁶³. Αντίστοιχες ρυθμίσεις προβλέπονταν δε και στην πολωνική νομοθεσία. Θα μπορούσε κανείς λοιπόν να οδηγηθεί στη σκέψη ότι στην αυστριακή και την πολωνική νομοθεσία, όσον αφορά το πεδίο των αποδείξεων ισχύει το ανακριτικό σύστημα, το οποίο περιορίζεται μόνο, όταν πρόκειται για τους μάρτυρες και τα έγγραφα.

Περαιτέρω, η γερμανική δικονομία, ήταν από τις πρώτες, οι οποίες υιοθέτησαν ένα δικονομικό αποδεικτικό σύστημα εμπλουτισμένο τόσο με στοιχεία της συζητητικής, όσο και της ανακριτικής αρχής. Ο Γερμανικός ΚΠολΔ του 1877, αν και υιοθέτησε το συζητητικό σύστημα και στο πεδίο των αποδείξεων, αναγνώριζε στο δικαστή την εξουσία να συμπληρώσει την αποδεικτική διαδικασία με αποδεικτικά μέσα, που δεν είχαν προσκομίσει οι διάδικοι¹⁶⁴. Οι τροποποιήσεις του γερμανικού κώδικα το 1898 και το 1924 φαίνεται να έκαναν ένα βήμα

---

¹⁵⁹ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 176

¹⁶⁰ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 176

¹⁶¹ Ο Klein υιοθέτησε το «κοινωνικό» μοντέλο της πολιτικής δίκης. Υποστήριξε δηλαδή, ότι σκοπό της πολιτικής δίκης δεν αποτελεί η προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων του ατόμου, αλλά η μέσω αυτής, προστασία της κοινωνικής ειρήνης. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, απαραίτητο εργαλείο κατά τον Klein είναι η συγκέντρωση της διαδικασίας της πολιτικής δίκης, στα χέρια του δικαστή. Η αρχή της διαθέσεως, με λίγα λόγια, θα έπρεπε να υποχωρήσει έναντι της ανάγκης ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας, Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 17-19

¹⁶² Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 176, Κ. Μακρίδου, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 30-31

¹⁶³ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 176-177

¹⁶⁴ Ε. Ασημακοπούλου, ο.π. σελ. 19-20

παραπάνω προς το κοινωνικό μοντέλο της δίκης του Klein και διατήρησαν αναλλοίωτες τις εξουσίες του δικαστή. Τελικά, σήμερα, παρά τις παλινδρομήσεις του γερμανού νομοθέτη, μετά το 2^ο παγκόσμιο πόλεμο¹⁶⁵, η γερμανική πολιτική δικονομία αναγνωρίζει στο δικαστήριο ευρείες ανακριτικές αρμοδιότητες, περιορίζοντας αντίστοιχα την εξουσία διάθεσης των διαδικών στο πεδίο της απόδειξης¹⁶⁶.

Στην Ουγγαρία, από την άλλη πλευρά, το σύστημα της πολιτικής δικονομίας του 1911 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, όσον αφορά τις αποδείξεις, καθαρά ανακριτικό, καθώς η ουγγρική νομοθεσία δεν αναγνώριζε τους περιορισμούς της αυστριακής και της πολωνικής νομοθεσίας, που αφορούσαν τους μάρτυρες και τα έγγραφα¹⁶⁷. Αναγνώριζε στο δικαστή την εξουσία να διατάξει τις κατάλληλες αποδείξεις που θα τον οδηγούσαν στην έκδοση μιας ορθής απόφασης, ανεξάρτητα από την κοινή βούληση των διαδικών. Η ουγγρική νομοθεσία χαρακτηρίστηκε μάλιστα, για το λόγο αυτό ιδιαίτερα πρωτοπόρα για την εποχή της¹⁶⁸.

Παρατηρούμε λοιπόν, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μια τάση διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή¹⁶⁹, με στόχο, η διεύρυνση αυτή να οδηγήσει στην έκδοση μια ορθής απόφασης. Έτσι και η συντακτική επιτροπή του ελληνικού ΚΠολΔ ακολουθώντας τα ευρωπαϊκά πρότυπα¹⁷⁰ προχώρησε στη θεσμοθέτηση της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ, προκειμένου να επιτευχθεί η έκδοση ορθότερων αποφάσεων, μέσω της διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή¹⁷¹. Ακριβώς

---

¹⁶⁵ Οπότε πνεύμα της πολιτικής δίκης αποτέλεσε αποκλειστικά η προστασία των ιδιωτικών συμφερόντων και η επικράτηση του συζητητικού συστήματος

¹⁶⁶ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π. σελ. 20-21, *Κ. Μακρίδου*, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 30-31

¹⁶⁷ *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 177

¹⁶⁸ *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 177

¹⁶⁹ *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολΔικ*, ο.π., σελ. 259. Οι τάσεις διεύρυνσης ή συρρίκνωσης των εξουσιών του δικαστή στις εκάστοτε έννομες τάξεις φαίνεται να εξαρτώνται από τα πολιτικό κλίμα που επικρατεί στις έννομες τάξεις αυτές κατά το πέρασμα των χρόνων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ΚΠολΔ της Ρωσικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας. Ο ΚΠολΔ, κατά τη χρονική περίοδο επικράτησης του σοσιαλισμού στη Ρωσία δεν αναγνωρίζει απλά την εξουσία του δικαστηρίου να λαμβάνει υπόψη του αυτεπαγγέλτως πραγματικούς ισχυρισμούς και αποδεικτικά μέσα αλλά φτάνει μέχρι του σημείου να αναγνωρίζει την εξουσία του δικαστηρίου να εισάγει αυτεπάγγελτα μια ιδιωτική αξίωση προς εκδίκαση. Ύστερα από την πτώση του σοσιαλισμού, όμως επήλθε και η τροποποίηση του ρωσικού ΚΠολΔ. Το 1993, στο ρωσικό Σύνταγμα αναγνωρίζεται, η αντιδικία ως βασικό χαρακτηριστικό της πολιτικής δίκης. Συνεπεία αυτού, υιοθετούνται από τον αναθεωρημένο ρωσικό ΚΠολΔ στοιχεία της συζητητικής αρχής και τελικά καθιερώνεται ένα μικτό δικονομικό αποδεικτικό σύστημα, το οποίο ισορροπεί ανάμεσα σε ανακριτική και συζητητική αρχή, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 23-24, *Κ. Μακρίδου*, Οι πραγματικοί ισχυρισμοί, ο.π., σελ. 323-324 και υποσ. 27

¹⁷⁰ Χαρακτηριστική η παραπομπή του Σακκέτα στις εργασίες της Συντακτικής Επιτροπής, στα αλλοδαπά δικονομικά πρότυπα που όριζαν ότι ο δικαστής μπορεί να χρησιμοποιήσει ακόμα και αποδεικτικά μέσα, που δεν επικαλέστηκαν οι διάδικοι, *ΣχΠολΔ*, τόμος β, ο.π., σελ. 12

¹⁷¹ *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 177

λόγω της διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή και της απαγκίστρωσής του από την πρωτοβουλία των διαδίκων, ο Ορφανίδης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 107 ΚΠολΔ δεν μπορεί να θεσπίστηκε για λόγους ιδιωτικού συμφέροντος¹⁷². Η δικαστική απόφαση αποτελεί μια κρατική πράξη, εξοπλισμένη με όλες τις εγγυήσεις της δικονομικής ορθότητας, συνεπώς, ο περιορισμός του δικαστή ως προς τη χρήση των αποδεικτικών μέσων, ο οποίος φέρει τον κίνδυνο έκδοσης μιας λανθασμένης απόφασης αντιφάσκει με τις παρεχόμενες δικονομικές εγγυήσεις. Η δικαστική απόφαση λοιπόν, εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, χωρίς η θεώρηση αυτή να συνεπάγεται ότι ανάγεται η πολιτική δίκη σε αυτοσκοπό¹⁷³.

Κατά τον Ορφανίδη λοιπόν, η εξουσία του δικαστή να διατάζει αυτεπάγγελτα αποδείξεις δεν αποτελεί εξαίρεση στο ισχύον ελληνικό δικονομικό σύστημα της συζήτησης¹⁷⁴, όπως υποστηρίζει η μάλλον κρατούσα άποψη αλλά οδηγεί στην επικράτηση του ανακριτικού συστήματος στο πεδίο των αποδείξεων¹⁷⁵. Η καθιέρωση της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ αντικατοπτρίζει την τάση της χειραφέτησης των αποδείξεων από την εξουσία διάθεσης των διαδίκων.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι και η συσχέτιση από τον καθηγητή, του άρθρου 107 ΚΠολΔ με το άρθρο 116 ΚΠολΔ¹⁷⁶, το οποίο επιβάλλει το καθήκον αληθείας στους διαδίκους, όταν οι τελευταίοι προβάλλουν τους πραγματικούς ισχυρισμούς τους. Υπό την εκδοχή της ύπαρξης ενός δημοσίου συμφέροντος στο περιεχόμενο της απόφασης και σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι διάδικοι είναι εκείνοι, οι οποίοι, εκ πρώτης τουλάχιστον, κατέχουν τα αποδεικτικά μέσα, κατά τον Ορφανίδη θα πρέπει να υπάρχει μια αντίστοιχη υποχρέωση των διαδίκων στο πεδίο των αποδείξεων, με αυτή που καθιερώνεται με το καθήκον αληθείας για τους πραγματικούς

---

¹⁷² Ως αυτόθροη συνέπεια εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος διαλαμβάνει και ο Καργάδος, τη διεύρυνση των εξουσιών του δικαστή και τον ταυτόχρονο περιορισμό της διαθετικής ελευθερίας των διαδίκων, Π. Καργάδος, Το βάρος αποδείξεως, μεταξύ του δικονομικού και του ουσιαστικού δικαίου, Νομικά Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1983, σελ. 34

¹⁷³ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 184.

¹⁷⁴ Παρά το γεγονός ότι στη γερμανική έννομη τάξη η δυνατότητα του δικαστή να διατάξει αυτεπάγγελτα όλα τα αποδεικτικά μέσα, εκτός από αυτό των μαρτύρων χαρακτηρίζεται ως εξαίρεση.

¹⁷⁵ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 180

¹⁷⁶ Άρθρο 116 ΚΠολΔ 1. «Οι διάδικοι, οι νόμιμοι αντιπρόσωποι και οι πληρεξούσιοί τους οφείλουν να τηρούν τους κανόνες των χρηστών ηθών και της καλής πίστης, να αποφεύγουν ενέργειες που φανερά οδηγούν στην παρέκκλιση της δίκης, να εκθέτουν τα πραγματικά γεγονότα που αναφέρονται στην υπόθεση, έτσι ακριβώς όπως τα γνωρίζουν με πληρότητα και σύμφωνα με την αλήθεια, αποφεύγοντας διαφορούμενες και ασαφείς εκφράσεις». 2. «Το δικαστήριο, οι διάδικοι, οι πληρεξούσιοι δικηγόροι και οι νόμιμοι εκπρόσωποι των διαδίκων οφείλουν να συμβάλλουν με την εν γένει δικονομική τους συμπεριφορά και ιδίως με την επιμελή διεξαγωγή της δίκης, την εμπρόθεσμη επιχείρηση διαδικαστικών πράξεων, την έγκαιρη προβολή ισχυρισμών και προσαγωγή αποδεικτικών μέσων στην επίτευξη της δίκης και στην ταχεία επίλυση της διαφοράς».

ισχυρισμούς¹⁷⁷. Μελετώντας τον Pollak¹⁷⁸, ο οποίος εντόπισε την ύπαρξη αντίφασης ανάμεσα στην καθιέρωση του καθήκοντος πληρότητας και αληθείας στους πραγματικούς ισχυρισμούς και στη δυνατότητα των διαδίκων να εισφέρουν στη δίκη αποδεικτικές αιτήσεις με ελλείψεις, ο Ορφανίδης υιοθέτησε ερμηνευτικά τη λύση ότι, όπως το καθήκον αληθείας στους πραγματικούς ισχυρισμούς περιορίζει τη διαθετική εξουσία των διαδίκων, το ίδιο θα πρέπει να ισχύσει και για τις αποδείξεις¹⁷⁹.

Στην σύνδεση του άρθρου 116 ΚΠολΔ με την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος από την πολιτική δίκη καταλήγει και ο Πανταζόπουλος¹⁸⁰, σχολιάζοντας τη νεοεισαχθείσα διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 116 ΚΠολΔ. Κατά το συγγραφέα, το άρθρο 116 παρ. 2 εισάγει μια γνήσια δικονομική υποχρέωση των διαδίκων, παρά το γεγονός ότι δεν προβλέπονται κυρώσεις, σε περίπτωση παραβίασής της. Η θέσπιση της δικονομικής αυτής υποχρέωσης των διαδίκων να διεξάγουν επιμελώς τη δίκη υποδεικνύει ότι σκοπός της πολιτικής δίκης δεν είναι αποκλειστικά η προστασία των ιδιωτικών συμφερόντων των διαδίκων, αλλά λόγω των κοινωνικών προεκτάσεών της, η πολιτική δίκη εξυπηρετεί και το δημόσιο συμφέρον.

Ασυμβίβαστη, με το καθήκον αληθείας που επιβάλλει ο ΚΠολΔ (άρθρο 116 ΚΠολΔ) θεωρεί και ο καθηγητής Καργάδος, την εξουσία διάθεσης των διαδίκων. Εκδηλώνει μάλιστα εντονότερη δυσπιστία απέναντι στη συζητητική αρχή και στο κατά πόσον η αρχή αυτή μπορεί να εξυπηρετήσει το σκοπό της πολιτικής δίκης, την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας¹⁸¹. Ναι μεν δέχεται ότι οι διάδικοι έχουν την ελευθερία να διαθέτουν τα δικαιώματά τους, η ελευθερία αυτή όμως δεν εξικνείται μέχρι του σημείου της διαστρέβλωσης των πραγματικών γεγονότων. Για το λόγο αυτό και πρέπει να οριοθετείται και να περιορίζεται. Στο σημείο αυτό, κατά τον Καργάδο διαφαίνεται η σημαντικότητα της εξουσίας του δικαστή να μπορεί να ερευνά, μέσω της απόδειξης, αν η ιστορία, την οποία παρουσίασαν οι διάδικοι είναι αληθής ή όχι¹⁸². Περαιτέρω, ο συγγραφέας συνδέει την ανάγκη περιορισμού της εξουσίας διαθέσεως των διαδίκων με το

---

¹⁷⁷ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 187

¹⁷⁸ Ο Ορφανίδης παραπέμπει στο βιβλίο του Pollak, *Judicium* 3, όπου αναλύεται η επιχειρηματολογία του σχετικά με την αντίφαση ανάμεσα στο καθήκον αληθείας και στην εξουσία διάθεσης των διαδίκων, όσον αφορά τα αποδεικτικά μέσα, Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 187.

¹⁷⁹ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 187-188

¹⁸⁰ Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ 1627.

¹⁸¹ Π. Καργάδος, Σκέψεις, ο.π., σελ.233 επ.

¹⁸² Π. Καργάδος, Σκέψεις, ο.π., σελ.249

γεγονός ότι η διεξαγωγή της δίκης αποτελεί κρατική οικονομική επιβάρυνση¹⁸³. Η πρόβλεψη κρατικής δαπάνης – και συνεπώς ταυτόχρονης κοινωνικής επιβάρυνσης - για τη δίκη συνδέεται άρρηκτα με το γεγονός ότι η δίκη εξυπηρετεί την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας¹⁸⁴. Προς το σκοπό αυτό, θα πρέπει ο δικαστής να δύναται να ενεργήσει αυτεπάγγελα, χωρίς να περιορίζεται από τις αιτήσεις των διαδίκων. Η ανακριτική αυτή εξουσία του δικαστηρίου δε θα πρέπει κατά τον Καργάδο να φτάνει βέβαια, μέχρι του σημείου να τίθενται εκποδών οι διάδικοι, κατά την αποδεικτική διαδικασία. Το δικαστήριο θα πρέπει να συνεργάζεται με τους διαδίκους, προκειμένου να οδηγηθεί στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Για το λόγο αυτό δε θα πρέπει να απορρίπτει άνευ ετέρου γενικά αιτήματα των διαδίκων για διενέργεια απόδειξης, ούτε εκ προοιμίου να απορρίπτει τα αιτήματά τους για τη χρήση συγκεκριμένου αποδεικτικού μέσου, με την αιτιολογία ότι έχει ήδη σχηματίσει πλήρη δικανική πεποίθηση¹⁸⁵.

β) Σε ποιον ανήκει η εξουσία διάθεσης του αποδεικτικού υλικού της δίκης;

Είναι γεγονός, ότι στο πεδίο της απόδειξης, ο χαρακτηρισμός του ισχύοντος συστήματος ως ανακριτικού ή συζητητικού, εξαρτάται από το αν οι αποδείξεις διατάσσονται κατόπιν αιτήματος των διαδίκων. Στην περίπτωση που διατάσσονταν αποκλειστικά κατόπιν αιτήματος των διαδίκων τότε θα μιλούσαμε, χωρίς αμφιβολία για ένα συζητητικό σύστημα. Το ζήτημα περιπλέκεται όταν παράλληλα με τη δυνατότητα των διαδίκων να προτείνουν αποδεικτικά μέσα υφίσταται και η δυνατότητα του δικαστηρίου να ενεργήσει αυτεπάγγελα. Μέχρι ποιο σημείο θα πρόκειται για συζητητικό σύστημα με εξαιρέσεις και από ποιο σημείο και μετά θα πρόκειται για ανακριτικό σύστημα;

Κατά τον Ορφανίδη, όσες περισσότερες είναι οι περιπτώσεις, όπου απαιτείται αίτηση των διαδίκων, τόσο ευκολότερα μπορεί να γίνει λόγος για υπερίσχυση του συζητητικού συστήματος και αντίστοιχα, όσο πιο ενισχυμένες είναι οι εξουσίες του δικαστή, τόσο ευκολότερα μπορεί να γίνει λόγος για υπερίσχυση του ανακριτικού συστήματος¹⁸⁶.

Η διάταξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ, αν και δεν αποτελεί νεωτερισμό του ΚΠολΔ, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, αποδυναμώνει την εξουσία των διαδίκων σχετικά με την εισφορά του

---

¹⁸³ Κατά την άποψη της γράφουσας, το γεγονός ότι η διεξαγωγή της δίκης επιφέρει την επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού μπορεί να αποδώσει στη δίκη μια χροιά εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος.

¹⁸⁴ Π. Καργάδος, Σκέψεις, ο.π., σελ. 249

¹⁸⁵ Π. Καργάδος, Το βάρος, ο.π., σελ. 37

¹⁸⁶ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 152. Έτσι και ο Νίκας, Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 255

αποδεικτικού υλικού στη δίκη σε τέτοιο βαθμό, ώστε να καθιερώνει το ανακριτικό σύστημα υποστηρίζει ο Ορφανίδης¹⁸⁷. Ο συγγραφέας μάλιστα αποδίδει τη στάση της κρατούσας στη θεωρία άποψη, ότι η διάταξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ αποτελεί εξαίρεση από την αρχή της συζήτησης, στη δυσκολία της να απαγκιστρωθεί από παγιωμένες αντιλήψεις και μεγέθη που θεωρούνται δεδομένα εκ των προτέρων, με αποτέλεσμα να παραβλέπεται η ρητή βούληση του νομοθέτη που αποτυπώνεται στο άρθρο 107 ΚΠολΔ για καθιέρωση της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των αποδείξεων¹⁸⁸. Η διάταξη του άρθρου 106 ΚΠολΔ¹⁸⁹, συνεχίζει ο συγγραφέας, δεν είναι ορθό να επεκταθεί και στη διάταξη των αποδείξεων, παρά το ότι εμπεριέχει την επιφύλαξη, του αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά, γιατί έτσι θα ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση και αντίφαση με το περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ¹⁹⁰. Πράγματι, η φράση «*το δικαστήριο ενεργεί ύστερα από αίτηση του διαδίκου*», μόνο ασυμβίβαστη μπορεί να χαρακτηριστεί με τη φράση «*και αν δεν τα επικαλέστηκαν οι διάδικοι*».

Προς επίρρωση της άποψής του, ο Ορφανίδης επικαλείται αφενός τη μη ίδρυση λόγου αναίρεσης με το άρθρο 559 αριθ. 11 ΚΠολΔ, στην περίπτωση που ο δικαστής δεν προχωρήσει στη διάταξη αποδείξεων με τα αιτηθέντα από τους διαδίκους αποδεικτικά μέσα¹⁹¹ και αφετέρου το επιχείρημα ότι ούτε η αρχή της ελεύθερης χρήσης των αποδεικτικών μέσων, ούτε η αρχή της σωρευτικής χρήσης τους μπορούν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι οι αποδεικτικές αιτήσεις των διαδίκων αποτελούν δέσμευση για το δικαστήριο, καθώς η πρώτη αρχή δεν είναι απολύτως «ελεύθερη», καθώς δύναται να υποστεί ουσιαστικούς περιορισμούς, η δε δεύτερη απλά προβλέπει τη δυνατότητα των διαδίκων να κάνουν παράλληλη χρήση περισσότερων αποδεικτικών μέσων¹⁹².

Εξάλλου, η καθιέρωση ενός ανακριτικού ή ενός συζητητικού συστήματος, στο δικονομικό πεδίο, υποκινείται κυρίως από λόγους σκοπιμότητας του νομοθέτη. Κριτήριο αποτελεί, το ποιο δικονομικό σύστημα είναι αυτό που εξυπηρετεί καλύτερα, στο δεδομένο τόπο και χρόνο, την

---

¹⁸⁷Γ. Ορφανίδης, ο.π., σελ. 153

¹⁸⁸Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 154

¹⁸⁹ Άρθρο 106 ΚΠολΔ «*Το δικαστήριο ενεργεί μόνο ύστερα από αίτηση διαδίκου και αποφασίζει με βάση τους πραγματικούς ισχυρισμούς που προτείνουν και αποδεικνύουν οι διάδικοι και τις αιτήσεις που υποβάλλουν, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά*».

¹⁹⁰ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 165

¹⁹¹ Με εξαίρεση την αίτηση των διαδίκων για διεξαγωγή πραγματογνωμοσύνης, υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 368 παρ. 2, η οποία δεσμεύει το δικαστήριο και η οποία όμως δικαιολογείται από την ιδιαιτερότητα της πραγματογνωμοσύνης, ως αποδεικτικού μέσου, Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 166

¹⁹² Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 163

έκβαση της πολιτικής δίκης. Αυτόθρονη συνέπεια της παραδοχής αυτής είναι ότι ακόμα και αν στο ουσιαστικό δίκαιο προβλέπεται η εξουσία των διαδίκων να διαθέτουν την επίδικη σχέση, αυτό δε συνεπάγεται αυτοδικαίως ότι έχουν και στο δικονομικό δίκαιο την εξουσία να διαθέτουν τα αποδεικτικά μέσα και ακριβώς αυτήν την εκδοχή υιοθέτησε ο νομοθέτης του ΚΠολΔ, μέσω του άρθρου 107 ΚΠολΔ¹⁹³.

Δεχόμενοι λοιπόν, την άποψη του Ορφανίδη ότι στην απόδειξη ισχύει η ανακριτική αρχή οδηγούμαστε σε ένα πρώτο συμπέρασμα. Οι δικονομικές συμβάσεις μεταξύ των διαδίκων, με τις οποίες αποκλείεται η χρήση ορισμένων αποδεικτικών μέσων θα πρέπει να θεωρηθούν άκυρες και μη δυνάμενες να δεσμεύσουν το δικαστήριο¹⁹⁴. Εξάιρεση μπορεί να αποτελέσει μόνο μια αποδεικτική συμφωνία απαγόρευσης χρήσης μαρτύρων, καθώς η εξαίρεση αυτή στηρίζεται στη διάταξη 394 παρ. 2 ΚΠολΔ, σύμφωνα με την οποία, απαγορεύεται η απόδειξη με μάρτυρες δικαιοπραξίας, για την οποία έχει οριστεί το έγγραφο ως συστατικός ή αποδεικτικός τύπος, εκτός αν πρόκειται για την περίπτωση όπου το έγγραφο έχει απολεσθεί τυχαία¹⁹⁵.

Ιδιαίτερη αναφορά κάνει ο συγγραφέας στην περίπτωση της δικαστικής ομολογίας. Η δικαστική ομολογία αποτελεί και διαθετική πράξη των διαδίκων, παρά το ότι, ο νομοθέτης την έχει κατατάξει στην κατηγορία των αποδεικτικών μέσων. Ο Ορφανίδης της αποδίδει διττή φύση. Έτσι εξηγείται και η κάμψη της δεσμευτικότητάς της στις περιπτώσεις που περιορίζεται η ελευθερία των διαδίκων να διαθέτουν την επίδικη σχέση, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό των γαμικών διαφορών¹⁹⁶. Κατ' ακολουθία των ανωτέρω θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μια δικονομική συμφωνία των διαδίκων, με την οποία τα μέρη αποδυναμώνουν την αποδεικτική ισχύ της δικαστικής ομολογίας θα μπορούσε να γίνει δεκτή από το δικαστήριο. Παρατηρούμε λοιπόν εδώ, ότι αν και η ομολογία έχει προβλεφθεί από το νομοθέτη ως αποδεικτικό μέσο με πλήρη αποδεικτική δύναμη έχει και διαθετική ταυτότητα. Η διαθετική ταυτότητα της ομολογίας όμως επιρρωνύει την άποψη ότι η εξουσία διάθεσης του αποδεικτικού υλικού της δίκης ανήκει στους διαδίκους και όχι στο δικαστήριο. Για το λόγο αυτό ο Ορφανίδης κατακρίνει το διαθετικό χαρακτήρα της ομολογίας, θεωρώντας τον παρωχημένο και μη συμβατό με μια αντίληψη για την

---

¹⁹³ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 212

¹⁹⁴ Έτσι και ο Καργάδος, Π. Καργάδος, Το βάρος, ο.π., σελ. 39

¹⁹⁵ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 233

¹⁹⁶ Γ. Ορφανίδης, Η ομολογία στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987, σελ. 37 επ. και 82 και 96 επ.

πολιτική δίκη, σύγχρονη¹⁹⁷. Προτείνει δε, ως λύση, μια όσο το δυνατόν στενότερη ερμηνεία των διαθετικών αποτελεσμάτων της δικαστικής ομολογίας¹⁹⁸.

Έτερο επιχείρημα υπέρ του περιορισμού της εξουσίας διάθεσης των διαδίκων, όσον αφορά το αποδεικτικό υλικό της δίκης, ο Ορφανίδης αντλεί και από τη συστηματική ερμηνεία του άρθρου 107 ΚΠολΔ. Το άρθρο 107 ΚΠολΔ έχει ενταχθεί στην ενότητα των θεμελιωδών δικονομικών αρχών, ακριβώς μετά τη διάταξη, η οποία καθιερώνει τη συζητητική και τη διαθετική αρχή (άρθρο 106 ΚΠολΔ). Η συστηματική αυτή τοποθέτηση της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων, δεν είναι τυχαία, κατά τον Ορφανίδη. Υποδηλώνει απερίφραστα, τη βούληση του νομοθέτη να προχωρήσει σε μια κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στους διαδίκους και στο δικαστήριο¹⁹⁹. Όπως δηλαδή στο άρθρο 106 ΚΠολΔ καθιερώνεται η εξουσία διάθεσης των διαδίκων, όσον αφορά το πραγματικό υλικό της δίκης, έτσι με το άρθρο 107 ΚΠολΔ καθιερώνεται η εξουσία του δικαστηρίου να προχωρήσει σε όλες τις απαραίτητες, κατά την κρίση του ενέργειες, προκειμένου να αποδειχθεί η αλήθεια των πραγματικών ισχυρισμών των διαδίκων, χωρίς να δεσμεύεται από τους τελευταίους.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα ανωτέρω, το μοναδικό συνεπές συμπέρασμα, στο οποίο θα μπορούσε κανείς να οδηγηθεί είναι ότι οι αιτήσεις των διαδίκων για τη διεξαγωγή απόδειξης έχουν αποκλειστικά προτρεπτικό και όχι δεσμευτικό χαρακτήρα απέναντι στο δικαστή. Αποτελούν απλές υποδείξεις, οι οποίες δεν μπορούν να υποχρεώσουν το δικαστή να περιοριστεί στα αιτούμενα αποδεικτικά μέσα και να διατάξει αποδείξεις αποκλειστικά με αυτά²⁰⁰. Αφ' ης στιγμής, όμως, ο δικαστής δε δεσμεύεται, κατά κανόνα, από τις αιτήσεις των διαδίκων για τα αποδεικτικά μέσα δεν του αναγνωρίζεται απλώς διακριτική ευχέρεια να ενεργήσει αυτεπάγγελα.²⁰¹ Ο ίδιος ο θεσμικός ρόλος του δικαστή, ως εγγυητή της παροχής έννομης προστασίας και η εγγύηση της δικονομικής ορθότητας της απόφασης που πρέπει να εξασφαλίζεται, μέσω του θεσμικού του ρόλου, ανάγουν την αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων σε υποχρέωση του δικαστή²⁰².

---

¹⁹⁷ Γ. Ορφανίδης, Η ομολογία ο.π., σελ. 87

¹⁹⁸ Γ. Ορφανίδης, Η ομολογία ο.π., σελ. 97

¹⁹⁹ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 181

²⁰⁰ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 165

²⁰¹ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 166

²⁰² Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 166

γ) Το υποκειμενικό βάρος απόδειξης²⁰³

Κατά τον Ορφανίδη, η ελληνική έννομη τάξη δεν αναγνωρίζει το θεσμό της «προσφοράς προς απόδειξη»²⁰⁴. Από τη στιγμή που οι διάδικοι δεν υποχρεούνται να συγκεκριμενοποιήσουν τα αποδεικτικά μέσα που θα χρησιμοποιήσουν για να αποδείξουν τους ισχυρισμούς τους και παράλληλα, οι αιτήσεις των διαδίκων δεν είναι δεσμευτικές για το δικαστή, αλλά ο τελευταίος δύναται να αποφασίζει κατά την κρίση του, ο θεσμός δε βρίσκει χώρο εφαρμογής²⁰⁵. Το συμπέρασμα ότι η αυτεπάγγελτη διάταξη των αποδείξεων αποτελεί υποχρέωση του δικαστή, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στην ελληνική έννομη τάξη δεν αναγνωρίζεται ο θεσμός της «προσφοράς προς απόδειξη» οδηγεί με ασφάλεια στη σκέψη, ότι όπως ακριβώς συμβαίνει και στην εκουσία δικαιοδοσία, έτσι και στο πεδίο της απόδειξης στην αμφισβητούμενη δικαιοδοσία, η διεξαγωγή της ανήκει στον κύκλο ευθύνης του δικαστή.

Περαιτέρω, περιεχόμενο του υποκειμενικού βάρους απόδειξης, δε θα μπορούσε να είναι άλλο, κατά τον Ορφανίδη, από το συγκεκριμένο προσδιορισμό των αποδεικτικών μέσων που θα χρησιμοποιήσει ο διάδικος, προκειμένου να αποδείξει τους πραγματικούς του ισχυρισμούς. Παρά ταύτα η αρχή αυτή δεν αναγνωρίζεται, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, από την ελληνική έννομη τάξη, συνεπώς ο δικαστής είναι αυτός, ο οποίος έχει την πρωτοβουλία να διατάξει τα

²⁰³ Ως υποκειμενικό βάρος απόδειξης χαρακτηρίζεται το βάρος που υποδεικνύει το πρόσωπο του διαδίκου που έχει την υποχρέωση να εισφέρει στη δίκη το αποδεικτικό υλικό, προκειμένου να διαπιστωθεί η αλήθεια του κρίσιμου πραγματικού ισχυρισμού. Η υπόδειξη του προσώπου του διαδίκου λαμβάνει χώρα από το δικαστή, μέσω της έκδοσης παρεμπίπτουσας δικαστικής απόφασης. (Βλ. αναλυτικά κατωτέρω 2.2.γ, για την επίδραση της κατάρτησης της προδικαστικής απόφασης στο υποκειμενικό βάρος απόδειξης). Αντίθετα, αντικειμενικό βάρος απόδειξης χαρακτηρίζεται αυτό που υποδεικνύει το πρόσωπο του διαδίκου, ο οποίος φέρει τον κίνδυνο να πείσει το δικαστή, ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις επέλευσης της επίδικης έννομης συνέπειας και αντίστοιχα να επωμιστεί τις συνέπειες του κινδύνου αυτού. Ο δικαστής δεν μπορεί να αρνησιδικήσει. Είναι υποχρεωμένος να εκδώσει αιτιολογημένη απόφαση, ακόμα και αν δεν έχει καταφέρει να διαμορφώσει κρίση για την αλήθεια των πραγματικών ισχυρισμών. Συνεπώς, ο διάδικος, ο οποίος δεν κατάφερε να πείσει το δικαστή για την αλήθεια των πραγματικών του ισχυρισμών θα επωμιστεί, λόγω του αντικειμενικού βάρους απόδειξης, τις δυσμενείς συνέπειες της δικαστικής απόφασης, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π. σελ. 75, *Π. Γέσιου-Φαλτσή*, ο.π., σελ. 103-104, *Π. Καργάδος*, Το βάρος, ο.π., σελ. 24-25, *Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας (-Τέντες)*, Ερμηνεία του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Ι, άρθρα 1-590, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2000, σελ. 683, *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολΔικ*, ο.π., σελ. 506, ΑΠ 54/2014 (ΝΟΜΟΣ), ΑΠ 148/2016 (ΝΟΜΟΣ)

²⁰⁴ Σύμφωνα με το θεσμό της προσφοράς προς απόδειξη, οι διάδικοι έχουν την υποχρέωση να εξειδικεύουν τα αποδεικτικά μέσα, τα οποία θα χρησιμοποιήσουν προς απόδειξη των πραγματικών ισχυρισμών τους, *Γ. Ορφανίδης*, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 167. *Ο ίδιος*, Παρέμβαση σε 42^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 162. Ο θεσμός αναγνωρίζεται ιδιαίτερα από τη γερμανική πολιτική δικονομία, όπου οι διάδικοι καλούνται να κατονομάσουν τα αποδεικτικά μέσα που θα χρησιμοποιήσουν, καθώς και τους ισχυρισμούς για την απόδειξη των οποίων θα χρησιμοποιηθούν τα αποδεικτικά αυτά μέσα. Α.χ., όσον αφορά το αποδεικτικό μέσο των μαρτύρων, ο διάδικος υποχρεούται να εξατομικεύσει στην αίτησή του, τον προτεινόμενο μάρτυρα και να αναφέρει τα ζητήματα, για τα οποία αυτός θα εξεταστεί. Κατ' αποτέλεσμα, η προσφορά προς απόδειξη του γερμανικού δικαίου διαφοροποιεί και τη δομή του εισαγωγικού δικογράφου, σε σχέση με τα γνωστά στο ελληνικό δίκαιο, καθώς αμέσως μετά από κάθε προβαλλόμενο ισχυρισμό ακολουθεί η εξατομίκευση των αποδεικτικών μέσων, που θα χρησιμοποιηθούν για την απόδειξή του, *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 159-160.

²⁰⁵ Έτσι και ο Ράμμος, *Γ. Ράμμος*, ο.π., σελ. 783

σχετικά με το αποδεικτικό υλικό. Από το συνδυασμό των ανωτέρω, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι στην ελληνική πολιτική δίκη, δεν μπορούμε να μιλάμε για υποκειμενικό βάρος απόδειξης²⁰⁶²⁰⁷ και για το λόγο αυτό, το περιεχόμενο του άρθρου 338 ΚΠολΔ εξαντλείται στο αντικειμενικό βάρος απόδειξης.

δ) Μέχρι ποιο σημείο φτάνει η εξουσία του δικαστηρίου;

Αντίθετα από την κρατούσα άποψη, ο Ορφανίδης θεωρεί ότι η εξουσία που παρέχεται στο δικαστήριο από το άρθρο 107 ΚΠολΔ δε σταματά στη δυνατότητα του δικαστή να διατάξει αποδείξεις με αποδεικτικό μέσο, το οποίο δεν έχουν αιτηθεί οι διάδικοι, αλλά επεκτείνεται και στην αποδέσμευση του δικαστή από δικονομικές συμβάσεις των διαδίκων, που προβλέπουν τον αποκλεισμό της χρήσης ενός αποδεικτικού μέσου, το οποίο μπορεί να διαταχθεί αυτεπάγγελτα. Κατά την ερμηνεία του άρθρου 107 ΚΠολΔ, υποστηρίζει ο καθηγητής, δεν ευσταθεί η διάκριση ανάμεσα στις δύο παραπάνω δυνατότητες του δικαστηρίου. Η διάκριση αυτή θα μπορούσε να δικαιολογηθεί, μόνο στην περίπτωση που δεν προβλεπόταν ρητά από το νόμο η δυνατότητα της αυτεπάγγελτης διάταξης αποδείξεων από το δικαστήριο, όπως συμβαίνει σε ορισμένες αλλοδαπές έννομες τάξεις²⁰⁸. Η παλαιότερη γερμανική θεωρία λ.χ. ακριβώς λόγω τη μη ρητής πρόβλεψης στο νόμο, της αυτεπάγγελτης διάταξης αποδείξεων από το δικαστήριο, προχώρησε στη δημιουργία του όρου «δικαίωμα πρωτοβουλίας» του δικαστή, κατά τον οποίο επιτρεπόταν στο δικαστήριο να διατάξει αυτεπάγγελτα αποδείξεις, χωρίς να έχει προηγηθεί αίτηση των διαδίκων, απαγορευόταν όμως να ενεργήσει το δικαστήριο ενάντια στην κοινή βούληση των διαδίκων, η οποία εκφραζόταν μέσα από την κατάρτιση δικονομικής σύμβασης για τον αποκλεισμό της χρήσης ενός αποδεικτικού μέσου²⁰⁹. Κατά τον Ορφανίδη, ο ανωτέρω όρος δεν μπορεί να βρει εφαρμογή και στο ελληνικό δίκαιο, καθώς από το τελευταίο δεν απουσιάζει η πρόβλεψη του νόμου σχετικά με την αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων²¹⁰. Στο ελληνικό δίκαιο

---

²⁰⁶ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 167.

²⁰⁷ Την ανυπαρξία του υποκειμενικού βάρους απόδειξης, στις περιπτώσεις όπου επικρατεί το ανακριτικό σύστημα δέχεται και η Φαλτσή. Αντίθετα, το αντικειμενικό βάρος απόδειξης υφίσταται είτε ισχύει το συζητητικό είτε το ανακριτικό σύστημα, Π. Γέσιου-Φαλτσή, ο.π., σελ. 103. Έτσι και ο Καργάδος, κατά τον οποίο, το αντικειμενικό βάρος απόδειξης εμφανίζεται σε κάθε δίκη, μετά την οποία εκδίδεται δικαστική απόφαση που κρίνει επί πραγματικών περιστατικών. Η αποδεικτική δραστηριότητα των διαδίκων για την απόδειξη των αντικρουόμενων ισχυρισμών, ουδόλως επηρεάζει την ύπαρξη του αντικειμενικού βάρους απόδειξης, Π. Καργάδος, Το βάρος, ο.π., σελ. 43. Έτσι και ο Ράμμος, Γ. Ράμμος, ο.π., σελ. 761.

²⁰⁸ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 183

²⁰⁹ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 182-183

²¹⁰ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 183

συνεπώς, ο δικαστής μπορεί να ενεργήσει και ενάντια στην κοινή βούληση των διαδίκων, στο πεδίο της απόδειξης. Παραδοχή της αντίθετης εκδοχής θα οδηγούσε στη δυνατότητα μερικής διάθεσης των αποδεικτικών μέσων από την πλευρά των διαδίκων, καθώς αφενός ορισμένα αποδεικτικά μέσα θα μπορούσαν να διαταχθούν από το δικαστήριο, ακόμα και αν δεν το είχαν ζητήσει οι διάδικοι, αφετέρου όμως, άλλα αποδεικτικά μέσα θα μπορούσαν να αποκλειστούν με πρωτοβουλία των διαδίκων, μέσω των δικονομικών συμβάσεων²¹¹. Με τον τρόπο αυτό όμως, καταλήγει ο Ορφανίδης καταστρατηγείται ο σκοπός της πολιτικής δίκης, η εξακρίβωση της αλήθειας των πραγματικών ισχυρισμών των διαδίκων, καθώς ο δικαστής δεν έχει στη διάθεσή του όλα τα προβλεπόμενα από το νόμο αποδεικτικά μέσα, ώστε να οδηγηθεί με τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια στην εξακρίβωση αυτή²¹².

Εξάλλου, βασιζόμενος στην παραδοχή ότι η πολιτική δίκη εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, ή τουλάχιστον και το δημόσιο συμφέρον²¹³, ο Ορφανίδης αντικρούει την άποψη της κρατούσας γνώμης ότι, από τη στιγμή που η πολιτική δίκη είναι το δικονομικό πεδίο έκφρασης της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης, η αυτονομία αυτή θα πρέπει να εκτείνεται, κατ' ανάγκη και στο πεδίο των αποδείξεων²¹⁴. Το πεδίο των αποδείξεων είναι το πλέον ακατάλληλο για να εκδηλωθεί η αυτονομία της ιδιωτικής βούλησης των διαδίκων, καθώς έτσι ο δικαστής μπορεί να στερηθεί πιθανές πηγές γνώσης των πραγματικών γεγονότων, να μην οδηγηθεί στην εξακρίβωσή τους και συνακόλουθα να μην απονείμει δικαιοσύνη²¹⁵.

Όλη η ανωτέρω θεώρηση, περί επικράτησης του ανακριτικού συστήματος στο πεδίο των αποδείξεων δεν εξικνείται μέχρι του σημείου να διαταχθούν από το δικαστήριο αποδείξεις για την απόδειξη πραγματικών ισχυρισμών, οι οποίοι δεν έχουν προταθεί από τους διαδίκους²¹⁶, ούτε να προχωρήσει μόνο του το δικαστήριο στην αναζήτηση των αποδεικτικών μέσων για την

---

²¹¹ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 184

²¹² Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 184

²¹³ Έτσι και ο Δεληκωστόπουλος, *Ι. Δεληκωστόπουλος*, Η αναζήτηση, ο.π., σελ. 56-57.

²¹⁴ Την ίδια άποψη εξέφρασαν και αλλοδαποί θεωρητικοί, όπως ο *Niese* και ο *Kohler*. Ο μεν πρώτος, στην περίπτωση που ένας από τους διαδίκους δε συμμορφώνεται με το περιεχόμενο της δικονομικής σύμβασης δεν αναγνώρισε καμία συνέπεια δικονομικής φύσης, παρά μόνο το δικαίωμα αποζημίωσης του έτερου διαδίκου, ο δε δεύτερος δεν αναγνώρισε ούτε την αξίωση αποζημίωσης και επέμεινε στο μη επιτρεπτό της χρήσης τέτοιων συμβάσεων, λόγω του κινδύνου που εμπεριέχουν να εισφέρουν στη δίκη μια ελλιπή εικόνα της πραγματικότητας, Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 186

²¹⁵ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 184-185

²¹⁶ Έτσι και ο Μπέης, *Κ. Μπέης*, ο.π., σελ. 550-551 και η Φαλτσή, *Π. Γέσιου-Φαλτσή*, ο.π., σελ. 90 και ο Αθ. Πανταζόπουλος, *Αθ. Πανταζόπουλος*, Η απόδειξη, ο.π., σελ. 732.

απόδειξη των προβληθέντων πραγματικών ισχυρισμών. Η πρωτοβουλία, σχετικά με την επίκληση των αποδεικτικών μέσων εξακολουθεί να ανήκει στους διαδίκους²¹⁷. Οι αιτήσεις των διαδίκων λειτουργούν όμως, όχι δεσμευτικά για το δικαστή, αλλά αποτελούν ένα είδος «υπόδειξης» προς το δικαστήριο²¹⁸, καθώς το δικαστήριο, αντικειμενικά, δε δύναται να γνωρίζει εκ των προτέρων, αν υπάρχουν ή όχι ορισμένα αποδεικτικά μέσα²¹⁹. Το γεγονός εξάλλου, ότι στην πολιτική δίκη κρίνονται τα αντικρουόμενα συμφέροντα των διαδίκων αποτελεί μια κάποιου είδους εγγύηση της όσο το δυνατόν πληρέστερης συμβολής των διαδίκων στη εξακρίβωση της αλήθειας, καθώς ο κάθε διάδικος θα προσπαθήσει να προσάγει τα καταλληλότερα αποδεικτικά μέσα, τα οποία θα οδηγήσουν στην παραδοχή των ισχυρισμών του. Το ζητούμενο όμως δεν είναι αυτό, κατά τον Ορφανίδη. Η όλη σημασία της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων εντοπίζεται στο αν προβλέφθηκε ως λύση σκοπιμότητας, προκειμένου να οδηγηθεί ο δικαστής στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Γιατί, αν η πρωτοβουλία, όσον αφορά τα αποδεικτικά μέσα ανήκει στην εξουσία διάθεσης των διαδίκων, αυτοδικαίως, η σημασία της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων περιορίζεται σημαντικά²²⁰.

2.2. Η υπέρ της συζητητικής αρχής θέση

α) Σκοπός θέσπισης της αυτεπάγγελτης διάταξης των αποδείξεων

Αντίθετα από την ανωτέρω θεώρηση του Ορφανίδη, η μάλλον κρατούσα στην ελληνική θεωρία άποψη υποστηρίζει ότι σκοπός της πολιτικής δίκης δεν είναι το δημόσιο αλλά το ιδιωτικό συμφέρον²²¹. Άμεσος στόχος της είναι η προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων. Η πραγμάτωση της κοινωνικής ειρήνης και συνεπώς η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, μόνο ως έμμεσος στόχος της πολιτικής δίκης μπορεί να νοηθεί, ο οποίος επιτυγχάνεται μέσω της έκδοσης δικαστικής απόφασης επί των ιδιωτικών διενέξεων και της συνακόλουθης αποκατάστασης των

---

²¹⁷ Συνέπεια αυτού είναι να μη γίνεται στην πράξη, συχνά χρήση από τους δικαστές της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι αναιρείται η ισχύς της διάταξης, Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1626.

²¹⁸ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 188

²¹⁹ Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1626

²²⁰ Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό, ο.π., σελ. 188-189.

²²¹ Ε. Ασημακοπούλου, ο.π. σελ. 9, Κ. Κεραμέζης, ΑσΔικΔικ, ο.π., σελ. 148, Π. Κολοτούρος, Θεωρητικά ζητήματα της δικονομικής αποδείξεως και το πρόβλημα των ατύπων ή ατελών αποδεικτικών μέσων, ΧρΙΔ 2003, σελ. 204, Ι. Μαντζουράνης, ο.π. σελ. 138, Ν. Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 258-259, Ε. Ποδηματά, Καθήκον, ο.π., σελ. 9.

ιδιωτικών δικαιωμάτων, τα οποία είχαν πληγεί²²². Το άρθρο 107 ΚΠολΔ δε θεσπίστηκε, προκειμένου να υποκαταστήσει την αποδεικτική πρωτοβουλία των διαδίκων αλλά για να την ενισχύσει²²³. Η εξουσία του δικαστή, με άλλα λόγια να διατάξει αυτεπάγγελτα αποδείξεις ενεργοποιείται, αφού οι διάδικοι εξαντλήσουν τη δική τους εξουσία για διάταξη αποδείξεων. Γι' αυτό και με την καθιέρωση της συγκεκριμένης εξουσίας του δικαστή δεν επιδιώκεται, να αποσοβηθεί ο κίνδυνος της παραπλάνησης του δικαστή από τους διαδίκους²²⁴, μέσω της μη επίκλησης όλων των κατάλληλων αποδεικτικών μέσων αλλά επιδιώκεται η αποφυγή έκδοσης μια λανθασμένης απόφασης μόνο και μόνο επειδή, ένας από τους διαδίκους δεν είχε την κατάλληλη νομική εκπροσώπηση²²⁵. Επιδιώκεται δηλαδή, η ισότητα των όπλων των διαδίκων, με τη βοήθεια του δικαστή και γι' αυτό η κρατούσα στη θεωρία άποψη υποστηρίζει ότι το άρθρο 107 ΚΠολΔ έχει παρόμοιο περιεχόμενο με αυτό του άρθρου 236 ΚΠολΔ, με το οποίο καθιερώνεται το καθήκον του δικαστή να καθοδηγεί τους διαδίκους²²⁶. Περαιτέρω, κατά τον καθηγητή Μπέη, ο σκοπός διάταξης των αποδείξεων δεν έγκειται καν στο σχηματισμό από το δικαστήριο δικανικής πεποίθησης σχετικά με την αλήθεια ή την αναλήθεια των προβαλλομένων πραγματικών ισχυρισμών αλλά στη διευκόλυνση του διαδίκου να ανταποκριθεί στο βάρος απόδειξης που φέρει²²⁷. Κατ'αποτέλεσμα, συνεχίζει ο καθηγητής, το δικαστήριο δεν έχει δικαίωμα να αρνηθεί να διατάξει αποδείξεις, αν του ζητηθεί, ακόμα και αν έχει διαμορφώσει ήδη άποψη περί της αναλήθειας των πραγματικών ισχυρισμών του διαδίκου από την ήδη διεξαχθείσα ανταπόδειξη του αντιδίκου του²²⁸.

β) Σε ποιον ανήκει η εξουσία διάθεσης του αποδεικτικού υλικού της δίκης;

Σε αντίθεση με την άποψη του Ορφανίδη, ότι η διάταξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ θέτει τα όρια του εύρους της διάταξης του άρθρου 106 ΚΠολΔ, η κρατούσα άποψη έρχεται να υποστηρίξει το συμπληρωματικό της ρόλο. Από τη γραμματική κιάλας ερμηνεία του άρθρου 106 ΚΠολΔ (το δικαστήριο αποφασίζει με βάση τους πραγματικούς ισχυρισμούς που προτείνουν και **αποδεικνύουν**

---

²²² Ε. Ασημακοπούλου, ο.π. σελ. 10-11

²²³ Ι. Μαντζουράνης, ο.π. σελ. 138

²²⁴ Γιατί αν ήταν έτσι, τότε η αρχή της αυτεπάγγελτης λήψης υπόψη θα έπρεπε να ισχύει και στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών, Ι. Μαντζουράνης, ο.π. σελ. 138

²²⁵ Κ. Μπέης, ο.π., σελ. 550

²²⁶ Ι. Μαντζουράνης, ο.π. σελ. 138

²²⁷ Κ. Μπέης, ο.π., σελ. 552

²²⁸ Κ. Μπέης, ο.π., σελ. 552

οι διάδικοι...) προκύπτει η βούληση του νομοθέτη να αναθέσει στους διαδίκους το βάρος της εισφοράς όχι μόνο του πραγματικού αλλά και του αποδεικτικού υλικού στη δίκη²²⁹. Επιπροσθέτως η συστηματική θεώρηση των άρθρων 106 ΚΠολΔ και 107 ΚΠολΔ, κατά την κρατούσα άποψη επιβεβαιώνει ότι σκοπός του νομοθέτη ήταν να απονείμει στο δικαστή ρόλο επικουρικό, όσον αφορά την αποδεικτική διαδικασία, καθώς η ευθύνη της προσκομιδής των αποδεικτικών μέσων παραμένει στη σφαίρα επιρροής των διαδίκων²³⁰. Συνακόλουθα, παρά τη θεσμοθέτηση του άρθρου 107 ΚΠολΔ, δεν μπορεί να γίνει λόγος, κατά την εδώ αναλυόμενη άποψη για επικράτηση του ανακριτικού συστήματος στο πεδίο των αποδείξεων, καθώς, εκτός των άλλων, θα καθίστατο κενή περιεχομένου η διάταξη του άρθρου 106 ΚΠολΔ, η οποία αναφέρεται όχι μόνο στην πρόταση των πραγματικών ισχυρισμών από τους διαδίκους αλλά και στην απόδειξή τους²³¹.

Δεχόμενοι τα ανωτέρω, καταλήγουμε αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι οι δικονομικές συμβάσεις, με τις οποίες αποκλείεται η χρήση συγκεκριμένων αποδεικτικών μέσων θα πρέπει αφενός να θεωρηθούν επιτρεπτές²³² και αφετέρου είναι δεσμευτικές για το δικαστή²³³. Η αναγνώριση στους διαδίκους της δυνατότητας να διαθέτουν ελεύθερα το αποδεικτικό υλικό της δίκης συνεπάγεται και την ελευθερία τους να καταρτίζουν αποδεικτικές συμβάσεις, αρκεί να μην υπερβαίνουν τα όρια της ιδιωτικής αυτονομίας, όπως προκύπτει και από το άρθρο 106 ΚΠολΔ (εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά)²³⁴. Το επιτρεπτό μάλιστα, των αποδεικτικών συμβάσεων προκύπτει από το γεγονός ότι το άρθρο 107 ΚΠολΔ αποτελεί διάταξη ενδοτικού και όχι αναγκαστικού δικαίου²³⁵, καθώς κατά την άποψη της κρατούσας γνώμης έχει θεσπιστεί χάριν του ιδιωτικού συμφέροντος²³⁶. Συνεπώς μπορεί να παρακαμφθεί από την αντίθετη κοινή βούληση των διαδίκων.

---

²²⁹ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 134-135, *Αθ. Πανταζόπουλος*, *Η απόδειξη* ο.π., σελ. 730-731.

²³⁰ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 135

²³¹ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 135

²³² *Π. Κολοτούρος*, *Θεωρητικά ζητήματα*, ο.π., σελ. 204, *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 139-140

²³³ *Κ. Μπέης*, ο.π., σελ. 551

²³⁴ *Αθ. Πανταζόπουλος*, *Η απόδειξη*, ο.π., σελ. 733, *ΟλαΠ 27/1993*, *ΕλλΔνη 1994*, σελ. 347, *ΑΠ 1528/2011 (ΝΟΜΟΣ)*

²³⁵ Για το χαρακτηρισμό μιας διάταξης, ως αναγκαστικού ή ενδοτικού δικαίου κριτήριο αποτελεί, το αν αυτή έχει θεσπιστεί για λόγους δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος. Αν έχει θεσπιστεί για λόγους δημοσίου συμφέροντος αποκτά αναγκαστικό χαρακτήρα, ενώ αν έχει θεσπιστεί για λόγους προστασίας του ιδιωτικού συμφέροντος αποκτά ενδοτικό χαρακτήρα, *Π. Κολοτούρος*, *Θεωρητικά ζητήματα*, ο.π., σελ. 203.

²³⁶ *Π. Κολοτούρος*, *Θεωρητικά ζητήματα*, ο.π., σελ. 203-204

Παρατηρήσαμε και ανωτέρω ότι ο Ορφανίδης κάνει ιδιαίτερη αναφορά στο αποδεικτικό μέσο της δικαστικής ομολογίας. Αν και κατακρίνει το διφυή χαρακτήρα της (ως αποδεικτικού μέσου και διαθετικής πράξης), τον αναγνωρίζει. Ακριβώς σ' αυτήν την πλευρά της δικαστικής ομολογίας ως διαθετικής πράξης στηρίζεται η κρατούσα άποψη, προκειμένου να αντλήσει ένα ακόμα επιχείρημα υπέρ της εξουσίας των διαδικών για ελεύθερη διάθεση του αποδεικτικού υλικού της δίκης²³⁷. Η άποψη του Ορφανίδη ότι η διαθετική φύση της ομολογίας είναι ασυμβίβαστη με τη σύγχρονη θεώρηση της πολιτικής δίκης κατακρίνεται από την κρατούσα θέση. Ο λόγος δεν είναι άλλος, απ' το ότι οι δύο αντιτιθέμενες απόψεις εκκινούν από μια διαφορετική σύλληψη σχετικά με το ποιος είναι ο σκοπός της πολιτικής δίκης. Σε αντίθεση με τον Ορφανίδη, ο οποίος υποστηρίζει ότι η πολιτική δίκη δεν εξυπηρετεί αποκλειστικά τα συμφέροντα των διαδικών αλλά και το δημόσιο συμφέρον²³⁸, η κρατούσα άποψη βάλει κατά της «σύγχρονης αντίληψης» της πολιτικής δίκης του Ορφανίδη, με τη σκέψη ότι μια τέτοια αντίληψη υπονομεύει το ιδιωτικό συμφέρον, που αποτελεί τον πρώτο και κύριο σκοπό της πολιτικής δίκης²³⁹.

Ενδιαφέρον, εξάλλου παρουσιάζει να εξετάσουμε το γιατί η δικαστική ομολογία εξοπλίστηκε από το νομοθέτη με πλήρη αποδεικτική δύναμη. Η απάντηση είναι μάλλον προφανής. Θα πρέπει να θεωρηθεί σχεδόν απίθανο για το μέσο έμφρονα κοινωνικό άνθρωπο να παραδεχτεί επιβαρυντικά γι' αυτόν γεγονότα, χωρίς τα τελευταία να είναι αληθή²⁴⁰. Τι γίνεται όμως στις σπάνιες περιπτώσεις, όπου τα επιβαρυντικά γεγονότα γι' αυτόν που ομολογεί είναι ψευδή; Κατά τον Μαντζουράνη²⁴¹, ακριβώς αυτές οι περιπτώσεις είναι που αναδεικνύουν την αναγκαιότητα του χαρακτηρισμού της δικαστικής ομολογίας, ως διαθετικής πράξης. Γιατί μόνο αν χαρακτηριστεί η δικαστική ομολογία ως διαθετική πράξη, μπορεί να δικαιολογηθεί η δεσμευτική της δύναμη προς το δικαστή, ο οποίος θα κληθεί να εκδώσει απόφαση, η οποία θα στηρίζεται σε ψευδείς πραγματικούς ισχυρισμούς.

γ) Το υποκειμενικό βάρος απόδειξης

---

²³⁷ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 139-140

²³⁸ *Γ. Ορφανίδης*, *Η ομολογία* ο.π., σελ. 87

²³⁹ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 141

²⁴⁰ *Π. Γέσιου-Φλατσή*, ο.π., σελ. 142, *Γ. Νικολόπουλος*, *Δίκαιο Αποδείξεως*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 195 επ.,

²⁴¹ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 141

Η κρατούσα άποψη υποστηρίζει, ότι παρά την ύπαρξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ, το υποκειμενικό βάρος απόδειξης δε χάνει τη σημασία του²⁴². Η διάταξη θεσπίζει ευχέρεια και όχι υποχρέωση του δικαστή να διατάξει αυτεπάγγελτα αποδείξεις, η οποία λειτουργεί επικουρικά. Κατ' αποτέλεσμα, η υποχρέωση προσαγωγής των αποδεικτικών μέσων εξακολουθεί να βαρύνει τους διαδίκους. Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω, ο Μαντζουράνης επικρίνει τη θέση του Ορφανίδη, σχετικά με την ανυπαρξία της έννοιας του υποκειμενικού βάρους απόδειξης στην ελληνική πολιτική δίκη, καθώς ο συγγραφέας, προκειμένου να αποφανθεί υπέρ της επικράτησης της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των αποδείξεων, αναγνωρίζει ως μοναδικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 338 ΚΠολΔ την «προσφορά προς απόδειξη» και έτσι προχωρεί στην καταργητική ερμηνεία μιας από τις σημαντικότερες ρητές διατάξεις του δικαίου της απόδειξης²⁴³. Ο Μαντζουράνης υποστηρίζει περαιτέρω, ότι ακόμα και ο θεσμός της προσφοράς προς απόδειξη δεν είναι άγνωστος στο ελληνικό δίκαιο. Τόσο όσον αφορά το αποδεικτικό μέσο της πραγματογνωμοσύνης, ότε κατά την αίτηση του διαδίκου προσδιορίζεται και το ζήτημα, στου οποίου την απόδειξη στοχεύει ο διάδικος με τη διεξαγωγή της πραγματογνωμοσύνης, όσο και όσον αφορά το αποδεικτικό μέσο των εγγράφων, τα οποία ο διάδικος πρέπει να επικαλεστεί και να προσκομίσει, το ελληνικό δίκαιο ακολουθεί τους τύπους του θεσμού της προσφοράς προς απόδειξη²⁴⁴. Διαφορετικά είναι τα πράγματα, όσον αφορά το αποδεικτικό μέσο των μαρτύρων, αλλά αυτό έχει εξήγηση, κατά το Μαντζουράνη. Ο ελληνικός ΚΠολΔ δεν απαιτεί την εξατομίκευση των προτεινόμενων μαρτύρων, όπως ο γερμανικός. Η διαφορά αυτή οφείλεται στο ότι στο γερμανικό δίκαιο, το οποίο ακολουθεί το θεσμό της προσφοράς προς απόδειξη, η ευθύνη της προσαγωγής των μαρτύρων δεν ανήκει στους διαδίκους, όπως συμβαίνει στο ελληνικό δίκαιο, αλλά στη γραμματεία του δικαστηρίου. Συνεπώς η εξατομίκευσή τους λαμβάνει χώρα, προκειμένου να καταστεί δυνατή η κλήτευσή τους από το δικαστήριο²⁴⁵. Τη διαφοροποίηση δε, του ελληνικού δικαίου, κατά το οποίο δεν απαιτείται η εκ προοιμίου σύνδεση του προσώπου του μάρτυρα, με το αποδεικτέο ζήτημα, ο Μαντζουράνης δεν τη θεωρεί ουσιώδη²⁴⁶.

Περαιτέρω, κατά την κρατούσα άποψη και μόνο η γραμματική ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 338 παρ. 1 ΚΠολΔ αρκεί για να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι και το δίκαιο της

---

²⁴² Π. Γέσιου-Φαλτσή, ο.π., σελ. 103-104, Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 135-136, Ν.Νίκας, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 506

²⁴³ Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 135-136

²⁴⁴ Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 161-162

²⁴⁵ Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 161-162

²⁴⁶ Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 161-162

απόδειξης διέπεται από την αρχή της συζήτησης²⁴⁷. Πράγματι, με τη διατύπωση του άρθρου 338 παρ.1 ΚΠολΔ «κάθε διάδικος οφείλει να αποδείξει τα πραγματικά γεγονότα...», φαίνεται ο νομοθέτης να τοποθετεί την ευθύνη εισφοράς του αποδεικτικού υλικού της δίκης στη σφαίρα επιρροής των διαδίκων.

Ενδιαφέρον επίσης, παρουσιάζει να εξετάσουμε την επιρροή, την οποία μπορεί να άσκησε στην ύπαρξη του υποκειμενικού βάρους απόδειξης στην πολιτική δίκη, μια από τις μεγαλύτερες καινοτομίες του δικονομικού νομοθέτη, αυτή της κατάργησης της προδικαστικής απόφασης, με το ν. 2915/2001. Στο τότε ισχύον άρθρο 341 ΚΠολΔ προβλεπόταν ο θεσμός της προδικαστικής απόφασης, με την οποία, ο δικαστής όριζε το διάδικο, ο οποίος έπρεπε να προσκομίσει συγκεκριμένα αποδεικτικά μέσα, στην ουσία δηλαδή προχωρούσε στη δικαστική κατανομή του υποκειμενικού βάρους απόδειξης, μέσω της οποίας υποδείκνυε σε έκαστον των διαδίκων, τις κατάλληλες αποδεικτικές του κινήσεις²⁴⁸. Κατά την κρατούσα άποψη²⁴⁹, η κατάργηση της προδικαστικής απόφασης είχε ως συνέπεια και την κατάργηση του υποκειμενικού βάρους απόδειξης²⁵⁰, ακριβώς λόγω της λειτουργίας που επιτελούσε, της κατανομής του υποκειμενικού βάρους απόδειξης. Δεν μπορεί να νοηθεί υποκειμενικό βάρος απόδειξης, χωρίς την προηγούμενη έκδοση απόφασης περί απόδειξης²⁵¹. Κατά της άποψης αυτής, διατυπώθηκαν επιφυλάξεις από αρκετούς θεωρητικούς²⁵², καθώς το γεγονός ότι καταργήθηκε η δικαστική κατανομή του υποκειμενικού βάρους απόδειξης δε συνεπάγεται αυτοδικαίως, κατά τους θεωρητικούς αυτούς και τον εξοβελισμό του ίδιου του υποκειμενικού βάρους απόδειξης. Ακολουθώντας την κρατούσα σκέψη, θα μπορούσε κάποιος να οδηγηθεί ακόμα και στην εσφαλμένη εκδοχή, υποστηρίζουν οι διαφωνούντες θεωρητικοί, ότι με την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης επήλθε και κατάργηση της ίδιας της συζητητικής αρχής, εκδοχή όμως

---

²⁴⁷ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 135-136

²⁴⁸ *Δ. Θεοδωρακόπουλος*, Πρακτικά ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή του ν. 4335/2015 στην τακτική διαδικασία, ΕΠολΔ 2016 ΕΠολΔ 2016, σελ. 346, *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 137, *Γ. Νικολόπουλος*, ο.π., σελ. 102

²⁴⁹ *Δ. Θεοδωρακόπουλος* ΕΠολΔ 2016, ο.π., σελ. 348, σημ. 55, *Κ.Κεραμής*, Ένδικα μέσα, Δ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 124, σημ. 282, *Κεραμής/Κονδύλης/Νίκας (-Τέντες)*, ο.π., σελ. 683, *Ν.Νίκας*, ΕγγΠολΔικ, ο.π., σελ. 506.

²⁵⁰ Κατά συνέπεια και την ατονία του 559 αριθ. 13 ΚΠολΔ δικονομικού λόγου αναίρεσης, που αφορά την εσφαλμένη εφαρμογή των νόμων για το βάρος απόδειξης και τον περιορισμό του στο αντικειμενικό βάρος απόδειξης, *I. Δεληκωστόπουλος*, Οι δικονομικοί λόγοι αναίρεσης, Κατά το άρθρο 559 ΚΠολΔ και σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 357

²⁵¹ ΑΠ 1096/1993 (ΝΟΜΟΣ)

²⁵² *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 75, *I. Δεληκωστόπουλος*, ο.π., σελ. 357-359, *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 136-137, *Γ. Νικολόπουλος*, ο.π., σελ. 102-104.

που δε φαίνεται να ανταποκρίνεται στη βούληση του νομοθέτη του ν. 2915/2001²⁵³. Το αντίθετο μάλλον συνέβη. Με την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης επήλθε περιορισμός των εξουσιών του δικαστή, αφού πλέον δε θα όριζε ο ίδιος τα αποδεικτικά μέσα που θα καλούνταν να χρησιμοποιήσουν οι διάδικοι. Απομειώθηκε δηλαδή, η σημασία του άρθρου 107 ΚΠολΔ, κατά την τελευταία αυτή άποψη, το οποίο λειτουργεί μόνο συμπληρωματικά, προς την υποχρέωση των διαδίκων να επικαλεστούν τα αποδεικτικά τους μέσα και καθιερώνει ευχέρεια και όχι υποχρέωση του δικαστηρίου²⁵⁴. Συνακόλουθα, αφού με την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης αποδυναμώθηκε ο ρόλος του δικαστή, ενδυναμώθηκε ο ρόλος των διαδίκων στο πεδίο της απόδειξης. Συνέπεια της ενδυνάμωσης του ρόλου των διαδίκων ήταν και η ενίσχυση της συζητητικής αρχής στην αποδεικτική διαδικασία²⁵⁵. Η άποψη αυτή, περί απομείωσης της σημασίας του άρθρου 107 ΚΠολΔ, μετά την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης, παρ'ότι το γεγονός ότι ναι μεν η προδικαστική απόφαση, με την μορφή που εκδιδόταν, καταργήθηκε αλλά ουσιαστικά ο θεσμός της προδικαστικής απόφασης παρέμεινε ενεργός, μέσω του άρθρου 254 ΚΠολΔ²⁵⁶. Με άλλα λόγια, ο νομοθέτης έβγαλε την προδικαστική απόφαση από την πόρτα και ακουσίως την ξαναέβαλε από το παράθυρο, καθώς σκοπός του δεν ήταν μεν η απόφαση για επανάληψη της συζήτησης να αποτελέσει προδικαστική απόφαση, στην πράξη όμως πληθώρα αποφάσεων που διατάζουν την επανάληψη της συζήτησης με το άρθρο 254 ΚΠολΔ είναι προδικαστικές αποφάσεις²⁵⁷.

δ) Μέχρι ποιο σημείο φτάνει η εξουσία του δικαστηρίου;

Όσον αφορά το περιορισμένο εύρος εφαρμογής του άρθρου 107 ΚΠολΔ, η κρατούσα άποψη αντλεί επιχείρημα, τόσο από τη γραμματική διατύπωση του άρθρου «*αποδεικτικά μέσα που επιτρέπει ο νόμος*», όσο και εξ αντιδιαστολής από το άρθρο 759 παρ. 3 ΚΠολΔ, με το οποίο καθιερώνεται στην εκουσία δικαιοδοσία το ανακριτικό σύστημα²⁵⁸. Το εν λόγω άρθρο παρέχει ρητά στο δικαστή τη δυνατότητα ακόμα και να αποκλίνει από τα ισχύοντα στο δίκαιο της απόδειξης και να προχωρήσει στην αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων, προκειμένου να

---

²⁵³ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 75-76, *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 137

²⁵⁴ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 75-76, *Π. Γέσιου-Φαλτσή*, ο.π., παρ. 8, αρ. 77, *Κ. Μπέης*, ο.π., σελ. 551. Αντίθετη η Απαλλαγική με το συμπληρωματικό ρόλο του δικαστή, *Χ. Απαλλαγική*, Το δικαίωμα ακρόασης, σελ. 109.

²⁵⁵ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 137

²⁵⁶ Έτσι και ο Πανταζόπουλος, *Στ. Πανταζόπουλος*, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1642.

²⁵⁷ *Στ. Πανταζόπουλος*, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1642

²⁵⁸ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 139

διαπιστώσει την αλήθεια των πραγματικών ισχυρισμών. Αντίστοιχη διατύπωση δεν υπάρχει στο άρθρο 107 ΚΠολΔ, συνεπώς, κατά την κρατούσα άποψη ο δικαστής είναι πιο περιορισμένος απ' ότι στην εκουσία δικαιοδοσία. Συνακόλουθα, δεν μπορεί να γίνει λόγος για επικράτηση του ανακριτικού συστήματος με το άρθρο 107 ΚΠολΔ και ο δικαστής δε δύναται να διατάξει αποδεικτικά μέσα, τα οποία δεν έχουν στη διάθεσή τους οι διάδικοι, επειδή λ.χ. έχουν εκπέσει από το δικαίωμα χρήσης τους²⁵⁹.

Λαμβανομένων υπόψη όλων των ανωτέρω, την ευθύνη για την εισφορά του αποδεικτικού υλικού στη δίκη έχουν οι διάδικοι και όχι ο δικαστής²⁶⁰. Συνεπώς αναγνωρίζεται στους διαδίκους το δικαίωμα να μη συμμορφωθούν προς τις υποδείξεις του δικαστή και να μην προχωρήσουν στη διεξαγωγή απόδειξης που διατάχθηκε αυτεπαγγέλτως²⁶¹. Στην τελευταία αυτή περίπτωση πάντως θα υποστούν τις συνέπειες του αντικειμενικού βάρους απόδειξης²⁶².

2.3 Η συζητητική αρχή και τα άρθρα 237 παρ. 6 ΚΠολΔ και 254 ΚΠολΔ

Με το ν. 4335/2015 και την εισαγωγή του τροποποιημένου άρθρου 237 ΚΠολΔ καθιερώνεται πλέον, ως κανόνας στην τακτική διαδικασία των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων, η έγγραφη διεξαγωγή της δίκης. Με το ν. 4335/2015 υποκαθίσταται η προφορική συζήτηση ενώπιον του ακροατηρίου από τη γραπτή προβολή ισχυρισμών και αποδεικτικών μέσων, ενώ το κύριο βάρος της διαδικασίας μετακυλύεται από την κύρια διαδικασία στην προσδικασία²⁶³. Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4335/2015²⁶⁴ αναφέρεται ότι σκοπός της τροποποίησης και της, μέσω αυτής, κάμψης της προφορικότητας στην τακτική διαδικασία ήταν η εισαγωγή μιας πιο απλής και λιγότερο χρονοβόρας διαδικασίας, η οποία θα οδηγούσε στην οικονομία της δίκης, την επιτάχυνση της δικαιοσύνης και συνακόλουθα στην ουσιαστική απονομή της²⁶⁵. Ο νομοθέτης προχώρησε λοιπόν, στην αντικατάσταση της εξέτασης των μαρτύρων από τις ένορκες

---

²⁵⁹ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 139, *Κ. Μπέης*, ο.π., σελ. 552

²⁶⁰ *Ν. Νίκας*, *ΕγγΠολΔικ*, ο.π., σελ. 258

²⁶¹ *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 76, *Π. Γέσιου-Φαλτσή*, ο.π., 103-104, *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 138, *Κ. Μπέης*, ο.π., σελ. 553, *Γ. Νικολόπουλος*, ο.π., σελ. 102. Έτσι και η Ποδηματά στα πλαίσια του άρθρου 236 ΚΠολΔ, *Ε. Ποδηματά*, *Καθήκον*, ο.π., σελ. 14.

²⁶² *Γ. Νικολόπουλος*, ο.π., σελ. 102

²⁶³ *Χ. Τριανταφυλλίδης*, ο.π., σελ. 973

²⁶⁴ *Αιτ. Έκθ* ν. 4335/2015, σελ. 1-2.

²⁶⁵ *Δ. Θεοδωρακόπουλος*, ο.π., σελ. 337

βεβαιώσεις, επειδή θεώρησε την εξέταση των μαρτύρων, ως τον κύριο παράγοντα καθυστέρησης απονομής της δικαιοσύνης, στην πολιτική δίκη²⁶⁶.

Μοναδική εξαίρεση, στον ανωτέρω κανόνα εισάγεται με την παρ. 6 του άρθρου 237 ΚΠολΔ, με την οποία παρέχεται η δυνατότητα στο δικαστή να διατάξει επανάληψη της συζήτησης, προκειμένου να λάβει χώρα προφορική εξέταση μαρτύρων. Όπως προκύπτει βέβαια και από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 237 παρ. 6 ΚΠολΔ «*αν... κρίνεται απολύτως αναγκαία η εξέταση μαρτύρων στο ακροατήριο...*», η βούληση του νομοθέτη ήταν η περιορισμένη χρήση της δυνατότητας αυτής από το δικαστή, προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός της ταχύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης²⁶⁷. Παρά ταύτα, ο νομοθέτης εναποθέτει την προφορική εξέταση των μαρτύρων στην κρίση του δικαστή. Παρατηρούμε εδώ μια φαινομενική αντίφαση του νέου νόμου, όσον αφορά το εύρος των εξουσιών του δικαστή. Από τη μια πλευρά, περιορίζεται, με την κατάργηση της προφορικής διαδικασίας, η λειτουργία του άρθρου 236 ΚΠολΔ, το οποίο προσέδιδε στο δικαστή την εξουσία να καθοδηγεί τους διαδίκους. Μόνο πлагίως του αποδίδεται πλέον η εξουσία αυτή, μέσα από τη διάταξη του άρθρου 254 ΚΠολΔ²⁶⁸²⁶⁹. Από την άλλη μεριά, εξαρτώντας ο νομοθέτης, την εξέταση μαρτύρων και τη διεξαγωγή έτερων αποδείξεων, από την κρίση του δικαστή, ουσιαστικά δηλαδή καθιστώντας τον διαμορφωτή της διαδικασίας, υπό τον περιορισμό βέβαια του «*απολύτως αναγκαίου*», όσον αφορά τους μάρτυρες, ανταποκρίνεται στη σύγχρονη τάση της διεύρυνσης των εξουσιών του²⁷⁰. Ο νομοθέτης τελικά, με τον. 4335/2015 βρέθηκε ένα βήμα πιο κοντά στην ανακριτική ή στη συζητητική αρχή; Κατά την άποψη της

---

²⁶⁶ Ν. Νίκας, ΕγχΠολΔικ, ο.π., σελ. 455. Βλ. όμως και Πανταζόπουλο (επόμενη υποσ.263) ο οποίος κάνει λόγο όχι για αντικατάσταση του εμάρτυρου μέσου αλλά για χρονική μετάθεσή του.

²⁶⁷ Έτσι και ο Πανταζόπουλος, ο οποίος αν και υποστηρίζει ότι ο νομοθέτης του 4335/2015, παρά το γεγονός ότι κατήργησε την ουσιαστική συζήτηση, έδωσε προτεραιότητα και πάλι στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης και όχι στην ταχύτητά της, και ότι το αποδεικτικό μέσο των μαρτύρων δεν υποκαταστάθηκε από τις ένορκες βεβαιώσεις, καθώς τα αποδεικτικά μέσα του άρθρου 339 ΚΠολΔ δεν ιεραρχήθηκαν, απλά η χρήση τους μεταφέρθηκε χρονικά, παρά ταύτα αναγνωρίζει ότι ο νομοθέτης οριοθέτησε την, από το άρθρο 107 ΚΠολΔ, παρεχόμενη στο δικαστή εξουσία, με την πρόβλεψη της «*απόλυτης αναγκαιότητας*» Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1627 και 1633. Έτσι και ο Τριανταφυλλίδης, Χ Τριανταφυλλίδης, ο.π., σελ. 979.

²⁶⁸ Άρθρο 254 παρ. 1 ΚΠολΔ «*Το δικαστήριο μπορεί να διατάξει την επανάληψη της συζήτησης, η οποία έχει κηρυχθεί περατωμένη, όταν κατά τη μελέτη της υπόθεσης ή τη διάσκεψη παρουσιάζονται κενά ή αμφίβολα σημεία που χρειάζονται συμπλήρωση ή επεξήγηση ή όταν επιβάλλεται η διενέργεια αυτοψίας, πραγματογνωμοσύνης ή εξέτασης των διαδίκων στο ακροατήριο. Η απόφαση μνημονεύει απαραίτητως τα ειδικά θέματα που αποτελούν αντικείμενο της επαναλαμβανόμενης συζήτησης. Η συζήτηση αυτή θεωρείται συνέχεια της προηγούμενης. Στην περίπτωση των άρθρων 237 και 238 με την απόφαση για την επανάληψη της συζήτησης μπορεί επιπλέον, αν κρίνεται απολύτως αναγκαία η εξέταση μαρτύρων στο ακροατήριο, να διαταχθεί και η εξέταση ενός μάρτυρα από κάθε πλευρά κατά την επαναλαμβανόμενη συζήτηση*».

²⁶⁹ Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 91-94

²⁷⁰ Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 90

γράφουσας, παρά τον περιορισμό της εφαρμογής του άρθρου 236 ΚΠολΔ, ο δικαστής δε στερείται της εξουσίας του να καθοδηγήσει τους διαδίκους, ώστε οι τελευταίοι να αποσαφηνίσουν ή να συμπληρώσουν τους πραγματικούς τους ισχυρισμούς. Το άρθρο 254 ΚΠολΔ του εξασφαλίζει αυτή τη δυνατότητα. Κυριότερη συνέπεια του περιορισμού της προφορικότητας, όσον αφορά το καθοδηγητικό καθήκον του δικαστή, δεν είναι λοιπόν η αποδυνάμωση της εξουσίας του, αλλά η ματαίωση του σκοπού του νομοθέτη για επιτάχυνση της διαδικασίας, καθώς προκειμένου ο δικαστής να ασκήσει το καθοδηγητικό του καθήκον θα πρέπει να προχωρήσει στην έκδοση προδικαστικής απόφασης, με την οποία να διατάζει επανάληψη της συζήτησης κι έτσι η υπόθεση δε θα ολοκληρωθεί σε μια και μοναδική δικάσιμο²⁷¹. Αντίθετα, η πρόβλεψη του νομοθέτη, σχετικά με τη δυνατότητα του δικαστή να κρίνει τότε είναι απολύτως αναγκαίο και να διατάζει την προφορική εξέταση των μαρτύρων, μόνο ως ενίσχυση των ανακριτικών του καθηκόντων μπορεί να νοηθεί²⁷². Στο σημείο αυτό δυνάμεθα να διακρίνουμε και την άμεση σύνδεση των άρθρων 107 ΚΠολΔ, 237 παρ. 6 ΚΠολΔ και 254 ΚΠολΔ²⁷³. Ο δικαστής αξιοποιεί την εξουσία που του παρέχει το άρθρο 107 ΚΠολΔ για αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων, μέσω των άρθρων 237 παρ. 6 και 254 ΚΠολΔ²⁷⁴.

Εξάλλου, με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ²⁷⁵ αλλά και με το άρθρο 93 παρ. 2 του Συντάγματος²⁷⁶ καθιερώνεται η δημόσια συνεδρίαση των δικαστηρίων και η μέσω αυτής αρχή της

---

²⁷¹ *Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 93*

²⁷² Έτσι και *Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 234*

²⁷³ Έτσι και ο Πανταζόπουλος, *Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1628.*

²⁷⁴ Το άρθρο 254 ΚΠολΔ, το οποίο θεσπίζει την επανάληψη της συζήτησης ανήκει στον κύκλο των διατάξεων, που απονέμουν στο δικαστή ευρείες εξουσίες, μέσω της χρήσης των οποίων, ο δικαστής μπορεί ασφαλέστερα να οδηγηθεί στην έκδοση μιας ορθής δικαστικής απόφασης. Η επανάληψη της συζήτησης προβλέφθηκε για πρώτη φορά στο ελληνικό δικονομικό δίκαιο με τον ΚΠολΔ/1968, στο τότε άρθρο 263. Μετά την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης με το ν. 2915/2001, η διάταξη του άρθρου 254 ΚΠολΔ αναβαθμίστηκε, καθώς αποτελεί – μαζί με τη διάταξη του 237 παρ. 6 ΚΠολΔ- ένα από τα χρησιμότερα εργαλεία επίλυσης των αμφιβολιών του δικαστή για την επίδικη υπόθεση. Η θέσπιση της διάταξης είναι εμφανές ότι αποτελεί την επιλογή του νομοθέτη να προωθήσει την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, έναντι της ταχύτητας απονομής της. Επειδή, η διατύπωση της διάταξης δεν περιορίζει το δικαστή ως προς τα ζητήματα για τα οποία μπορεί να διατάξει επανάληψη της συζήτησης, η διάταξη ερμηνεύτηκε ευρέως, τόσο από τα δικαστήρια, όσο και από τη δικονομική θεωρία, ως η δυνατότητα του δικαστή να διατάξει την προσκομιδή νέων αποδεικτικών μέσων, κάθε φορά που αδυνατεί να καταλήξει με ασφάλεια στο πόρισμά του. *Κ Μακρίδου, Η επανάληψη της συζητήσεως κατ'άρθρο 254 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2005, σελ. 1305 επ.*

²⁷⁵ Άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ «*Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικαίως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασιμίου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία, η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και το κοινόν καθ' όλην ή μέρος της διάρκειας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν τω κρινομένω υπό*

προφορικότητας²⁷⁷. Η δημοσιότητα των συνεδριάσεων εγγυάται την αμερόληπτη δικαστική κρίση²⁷⁸ και ενισχύει την εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο δικαστή, καθώς ο τελευταίος είναι εκτεθειμένος στον έλεγχο, των παρευρισκομένων στη δίκη, τρίτων και συνακόλουθα, στον αυτοέλεγχό του²⁷⁹. Πως όμως θα διασφαλιστεί η αρχή της δημοσιότητας των συνεδριάσεων, αν όχι με τη διεξαγωγή προφορικής συζήτησης; Η τυπική δημόσια συζήτηση της υπόθεσης με βάση το νέο άρθρο 237 ΚΠολΔ²⁸⁰ αρκεί για να διασφαλιστεί η αμεροληψία του δικαστή και το δικαίωμα των διαδίκων για δίκαιη δίκη; Την αποσύνδεση της δημοσιότητας από την προφορικότητα επιχείρησε ο Δεληκωστόπουλος²⁸¹, υποστηρίζοντας ότι η δημοσιότητα δε συνδέεται άρρηκτα με την προφορικότητα. Η δημοσιότητα ισοδυναμεί για τον καθηγητή με τη μη διεξαγωγή της δίκης «εν κρυπτώ ή κεκλεισμένων των θυρών» και όχι απαραίτητα με τη διεξαγωγή προφορικής συζήτησης. Συνεπώς, η αρχή της δημοσιότητας και οι εγγυήσεις που την ακολουθούν δεν πλήττονται με το ν. 4335/2015. Εν γένει, όμως η κάμψη της προφορικότητας έχει εγείρει αμφιβολίες σχετικά με το κατά πόσον ο νέος άκρως τυπικός χαρακτήρας της συζήτησης είναι συμβατός με τις επιταγές της δίκαιης δίκης, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ²⁸². Το ζήτημα έχει προκαλέσει μεγάλη συζήτηση στους κύκλους της δικονομικής θεωρίας. Κατά μια άποψη²⁸³, με την οποία συντάσσεται η γράφουσα, δεν πρόκειται για ουσιαστική κάμψη της αρχής. Ομοίως και στο προϊσχύσαν δικονομικό καθεστώς, τόσο η προβολή των πραγματικών ισχυρισμών, όσο και η επίκληση των αποδεικτικών μέσων ελάμβανε χώρα εγγράφως, με την αγωγή για τον ενάγοντα και με τις προτάσεις για τον εναγόμενο. Κατ’

του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίου μέτρω, όταν υπό ειδικάς συνθήκας η δημοσιότητα θα ηδύνατο να παραβιάση τα συμφέροντα της δικαιοσύνης».

²⁷⁶ Άρθρο 93 παρ. 2 Σ «Οι συνεδριάσεις κάθε δικαστηρίου είναι δημόσιες, εκτός αν το δικαστήριο κρίνει με απόφασή του ότι η δημοσιότητα πρόκειται να είναι επιβλαβής στα χρηστά ήθη ή ότι συντρέχουν ειδικοί λόγοι προστασίας της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των διαδίκων».

²⁷⁷ Κ.Μακρίδου, Πραγματικοί ισχυρισμοί, ο.π., σελ. 321 υποσ. 2, Κ. Καλαβρός, Παρέμβαση σε 42^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 153-154.

²⁷⁸ Αθ. Πανταζόπουλος, Η αρχή της δημοσιότητας στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2009, σελ. 345

²⁷⁹ Αθ. Πανταζόπουλος, ο.π., σελ. 330-331

²⁸⁰ Το τυπικό της προφορικότητας και της δημοσιότητας της συζήτησης, μετά το ν. 4335/2015 έγκειται στο ότι κατά τη δικάσιμο λαμβάνει χώρα μόνο εκφώνηση των ονομάτων των διαδίκων, άρθρο 237 παρ. 4 ΚΠολΔ.

²⁸¹ Ι. Δεληκωστόπουλος, Παρέμβαση σε 42^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ο.π., σελ. 157-158

²⁸² Ε. Ασημακοπούλου, ο.π., σελ. 85-86, Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 207, Κ. Ρήγας, Ζητήματα, ο.π., σελ. 235-236

²⁸³ Γ. Ορφανίδης, Η τακτική διαδικασία στην πρωτοβάθμια δίκη σε Η πολιτική δίκη σε κρίσιμη καμπή, Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του καθηγητή Νικολάου Νίκα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 32, Μακρίδου/Απαλαγάκη/Διαμαντόπουλος, Πολιτική Δικονομία, β έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018, σελ. 48.

άλλη άποψη όμως²⁸⁴, οι αλλαγές του ν. 4335/2015 επέφεραν ουσιαστική κάμψη στην αρχή της προφορικότητας, λόγω της κατάργησης του εμμάρτυρου μέσου.

Έχει υποστηριχθεί περαιτέρω, ότι η τυπική συζήτηση του άρθρου 237 παρ. 4 προβλέφθηκε από το νομοθέτη, ώστε να τηρηθεί προσχηματικά η δημοσιότητα των συνεδριάσεων που κατοχυρώνεται στο άρθρο 93 Σ²⁸⁵. Η αρχή της αμεροληψίας του δικαστηρίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ουσιαστική προφορικότητα και δημοσιότητα της διαδικασίας²⁸⁶ και όχι με μια σχηματοποιημένη προφορικότητα και δημοσιότητα, όπως αυτές καθιερώνονται με το νέο άρθρο 237 ΚΠολΔ.

Μοναδικός δρόμος που απομένει λοιπόν, για τους θεωρητικούς που καταλογίζουν στο νέο νομοθετικό καθεστώς την αντίθεση του με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ είναι μια ερμηνεία του άρθρου 237 ΚΠολΔ σύμφωνη με το πνεύμα των δύο νομοθετημάτων. Αν δεν υπήρχε από το νομοθέτη η πρόβλεψη της παραγράφου 6 του άρθρου 237 ΚΠολΔ, η οποία εισάγει τη δυνατότητα προφορικής συζήτησης, μέσω της εξέτασης των μαρτύρων, και η διάταξη του άρθρου 254 ΚΠολΔ για την επανάληψη της συζήτησης, οπότε και διατηρούνται, έστω και στο έσχατο σημείο, οι αρχές της προφορικότητας και της δημοσιότητας²⁸⁷, τότε η νέα ρύθμιση θα απέβαινε άνευ ετέρου αντισυνταγματική και αντικείμενη στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Το πότε όμως μπορεί να λάβει χώρα η εξέταση μαρτύρων αποτελεί ζήτημα ερμηνείας της αόριστης νομικής έννοιας του «απολύτως αναγκαίου» που περιέχεται στη ρύθμιση²⁸⁸. Κατά το Μαντζουράνη, υποστηρικτή της συζητητικής αρχής και στο πεδίο των αποδείξεων, η μοναδική συμβατή, με τα άρθρα 93 παρ. 2 Σ και 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ ερμηνεία της έννοιας του «απολύτως αναγκαίου» συνδέεται με τις αιτήσεις των διαδίκων. Τότε δηλαδή πρέπει να κρίνεται ως απολύτως αναγκαία η εξέταση των μαρτύρων, όταν την έχει αιτηθεί κάποιος εκ των διαδίκων²⁸⁹. Επιχείρημα του Μαντζουράνη αποτελεί ότι ακόμα και το μοντέλο της ανακριτικής αρχής δεν μπορεί να εγγυηθεί την προφορικότητα και συνακόλουθα τη δημοσιότητα της συζήτησης, καθώς δε φτάνει μέχρι του σημείου να υποχρεώσει το δικαστή να διατάξει επανάληψη της συζήτησης.

---

²⁸⁴ Βλ. αντί άλλων Ρήγα, *Β. Ρήγας, Ζητήματα*, ο.π., σελ. 235 επ.

²⁸⁵ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 104-105, *Ν. Νίκας*, ο.π., σελ. 454

²⁸⁶ *Αθ. Πανταζόπουλος*, ο.π., σελ. 482

²⁸⁷ Έτσι και Πανταζόπουλος, *Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις*, ο.π., σελ. 1627

²⁸⁸ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 207

²⁸⁹ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 207. Έτσι και ο Καλαβρός, *Κ. Καλαβρός, Παρέμβαση σε 42° Πανελλήνιο Συνέδριο*, ο.π., σελ. 153.

Συνεπώς, η αίτηση από το διάδικο, η άσκηση δηλαδή του δικαιώματός του να δικασθεί σε μια δημόσια και προφορική συνεδρίαση αποτελεί μια «πίεση» προς το δικαστή, ο οποίος θα πρέπει να έχει ειδικό λόγο για να την απορρίψει, τον οποίο λόγο μάλιστα, θα πρέπει να αιτιολογεί εμπεριστατωμένα²⁹⁰. Ο συγγραφέας προς επίρρωση των επιχειρημάτων του χρησιμοποιεί τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο έχει κρίνει ότι η αρχές της προφορικότητας και της δημοσιότητας δύνανται να υποχωρούν μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις²⁹¹²⁹².

Αν και ενδιαφέρουσα η προσέγγιση του Μαντζουράνη, δεν είναι απροσπέλαστη. Ο συγγραφέας παρορά το γεγονός ότι αν η έννοια του «απόλυτως αναγκαίου» συνδεθεί με την υποβολή αίτησης εκ μέρους των διαδίκων και με τη δέσμευση του δικαστή να δεχθεί την αίτηση αυτή, τότε εμφανίζεται έντονα ο κίνδυνος να παγιωθεί η απαίτηση των διαδίκων για διεξαγωγή ουσιαστικής προφορικής συζήτησης και όχι απαραίτητα επειδή θεωρούν ότι χωρίς τη διεξαγωγή αυτή παρακωλύεται το δικαίωμα τους σε δίκαιη δίκη. Πιθανώς η απαίτηση αυτή να στηρίζεται στη βούληση τους να καθυστερήσουν την έκδοση απόφασης και να στηρίζει γενικότερα παρελκυστικές τακτικές. Συνακόλουθα, η παγίωση του φαινομένου της απαίτησης για ουσιαστική συζήτηση θα οδηγούσε σε πλήρη εξοβελισμό του νέου διαδικαστικού προτύπου. Κατά την άποψη της γράφουσας, ακόμα και αν γίνει δεκτό ότι η υποχρέωση του δικαστή να δεχθεί την αίτηση του διαδίκου για διεξαγωγή ουσιαστικής προφορικής συζήτησης, μέσω της εξέτασης μαρτύρων ανταποκρίνεται στο σκοπό των άρθρων 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και 93 παρ. 2Σ, πρέπει να τονιστεί ότι δεν ανταποκρίνεται στη βούληση του νομοθέτη του 4335/2015. Συνεπώς, θα πρέπει να λάβει χώρα μια εξισορρόπηση των δύο. Εκκινώντας από τη βάση ότι το νέο άρθρο 237 ΚΠολΔ, δεν έχει επιφέρει ουσιαστικό πλήγμα στις αρχές της δημοσιότητας και της προφορικότητας, για τους λόγους που αναφέρθηκαν ανωτέρω, μια ορθή ερμηνεία του όρου της «απόλυτης αναγκαιότητας» θα πρέπει να είναι εναρμονισμένη με το άρθρο 107 ΚΠολΔ²⁹³ και όχι με τα αιτήματα των διαδίκων. Ο δικαστής δηλαδή θα πρέπει να ερμηνεύει την αόριστη έννοια του «απόλυτως αναγκαίου», *ad hoc*, χωρίς να επηρεάζεται στην απόφασή του από πιθανές αποδεικτικές αιτήσεις. Τα κριτήρια για να καταλήξει στον αν, κατά περίπτωση, είναι

---

²⁹⁰ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 207-208

²⁹¹ *I. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 107-110

²⁹² Βλ. όμως και αντίθετη νομολογία του ΕΔΔΑ, στην οποία το Δικαστήριο του Στρασβούργου, όχι απλά δεν επικρίνει τον περιορισμό της δημόσιας συνεδρίασης αλλά προτείνει στις ελληνικές αρχές, ως τρόπο επιτάχυνση των δικαστικών διαδικασιών την, κατά περιπτώσεις, κατάργησή της, Υπόθεση Γλύκαντζη Παναγούλας κατά Ελλάδας/30-12-2012, αριθμ. 31 (www.nsk.gr).

²⁹³ Έτσι και ο Πανταζόπουλος, *Στ. Πανταζόπουλος*, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1636.

αναγκαία η εξέταση των μαρτύρων ή και των διαδικών²⁹⁴ θα πρέπει να έχουν να κάνουν αποκλειστικά με το αν από τη μελέτη της δικογραφίας έχει καταφέρει ή όχι να διαμορφώσει κρίση επί των πραγματικών ισχυρισμών των διαδίκων. Αν λ.χ. ο ενόρκως βεβαιών του ενάγοντος καταφάσκει ένα γεγονός, αντίθετα ο ενόρκως βεβαιών του εναγομένου αρνείται το ίδιο γεγονός κατηγορηματικά και τα υπόλοιπα αποδεικτικά μέσα δεν επαρκούν, προκειμένου να διαμορφώσει το δικαστήριο τη δικανική του πεποίθηση, τότε, ενδείκνυται η εξέταση μαρτύρων. Εξάλλου, υπάρχουν υποθέσεις, που από τη φύση τους «υποχρεώνουν» το δικαστήριο να προβεί στην εξέταση μαρτύρων. Πρόκειται για υποθέσεις, οι οποίες στηρίζονται στην κατανόηση εννοιών, με τις οποίες ο δικαστής δεν είναι εξοικειωμένος, λ.χ. τα ιατρικά σφάλματα και για τις οποίες ο δικαστής θα χρειαστεί διασαφήσεις από τους μάρτυρες κ.ο.κ.²⁹⁵. Πάντως, θα πρέπει η διάταξη του άρθρου 237 παρ. 6 να ερμηνεύεται από το δικαστή, σε περίπτωση αμφιβολίας, υπέρ της διεξαγωγής εμμάρτυρης απόδειξης και να οδηγεί στην αξιοποίηση του εμμάρτυρου μέσου²⁹⁶, όταν αυτή ενδείκνυται.

Περαιτέρω, η σημαντικότητα του άρθρου 237 παρ. 6 ΚΠολΔ και η σύνδεσή του με το άρθρο 107 ΚΠολΔ προβάλλεται επίσης, στην περίπτωση που κανένας από τους διαδίκους δεν έχει προσκομίσει ένορκη βεβαίωση, συνεπώς η εξέταση μάρτυρα για την εξαγωγή του δικαστικού πορίσματος καθίσταται αναγκαία. Ο δικαστής, εν προκειμένω, αξιοποιώντας την εξουσία, που του παρέχει το άρθρο 107 ΚΠολΔ για αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων, αντί να απορρίψει την αγωγή ως ανυποστήρικτη δύναται να διατάξει την εξέταση μαρτύρων, ώστε να μπορέσει να κρίνει τους αγωγικούς ισχυρισμούς²⁹⁷. Αντίστοιχα, ο δικαστής δε θα πρέπει να περιορίζεται και ως προς το ποιούς μάρτυρες θα εξετάσει. Αν κρίνει ότι καταλληλότερη για τη διαμόρφωση της δικανικής του πεποίθησης είναι η εξέταση άλλου μάρτυρα από αυτόν που προτείνει ο διάδικος, τότε θα πρέπει να του αναγνωριστεί η δυνατότητα να εξετάσει τον πιο κατάλληλο, κατά την

---

²⁹⁴ Κατά τον Πανταζόπουλο, τόσο από την τεχνολογία της διάταξης του άρθρου 237 παρ. 6 ΚΠολΔ, όσο και από το γενικότερο πνεύμα του ν. 4335/2015, την οικονομία της δίκης, ο δικαστής θα μπορούσε να ακολουθήσει τη διαδικασία της εξέτασης των μαρτύρων και για την εξέταση των διαδικών, δηλαδή την έκδοση απλής διάταξης, χωρίς να προσφύγει στην έκδοση προδικαστικής απόφασης. Κατά το συγγραφέα, δε φαίνεται να προκύπτει κανενός είδους ακυρότητα, αν ο δικαστής διατάξει και την εξέταση των διαδικών με βάση το άρθρο 237 παρ. 6, Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1632.

²⁹⁵ Έτσι και ο Θεοδωρακόπουλος, Δ. Θεοδωρακόπουλος, ο.π., σελ. 348 και ο Πανταζόπουλος, Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1634.

²⁹⁶ Κ. Ρήγας, Ζητήματα, ο.π., σελ. 236

²⁹⁷ Έτσι και η Απαλαγάκη, Το δικαίωμα ακρόασης, ο.π., σελ. 109 και ο Πανταζόπουλος, Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1635. Αντίθετος ο Μαντζουράνης, ο οποίος υποστηρίζει ότι αν η αίτηση των διαδικών για διεξαγωγή εμμάρτυρης απόδειξης δεν είναι αρκετή, ώστε να δεσμευθεί το δικαστήριο, αντίστοιχα μόνο και μόνο η σιωπηρή τους συμφωνία, μέσω τη μη κατάθεσης και επίκλησης ενόρκων βεβαιώσεων δε θα έπρεπε επίσης να αποτελεί δέσμευση του δικαστηρίου να προχωρήσει στην εξέταση μαρτύρων, Ι. Μαντζουράνης, ο.π., σελ. 166-167.

κρίση του μάρτυρα. Με άλλα λόγια, ο νομοθέτης εκφράσθηκε μάλλον στενότερα από το δέον, υποδεικνύοντας ως μάρτυρα είτε τον ενόρκως βεβαιώσαντα, είτε αυτόν που προτείνεται από τους διαδίκους²⁹⁸. Η διαθετική εξουσία των διαδίκων, ορθότερο είναι, κατά την άποψη της γράφουσας να μη τους αναγνωριστεί και στο πεδίο της απόδειξης.

3. Συνολική επισκόπηση

Κατά την άποψη της γράφουσας, η γραμματική ερμηνεία των άρθρων 106ΚΠολΔ και 107 ΚΠολΔ δεν αποκωδικοποιεί με ασφάλεια τη βούληση του νομοθέτη να προκρίνει στο πεδίο των αποδείξεων τη συζητητική ή την ανακριτική αρχή. Είναι γεγονός βέβαια, ότι στο άρθρο 107 ΚΠολΔ, ο νομοθέτης εκφράστηκε στενότερα, απ' ότι στο αντίστοιχο άρθρο 759 παρ. 3 ΚΠολΔ²⁹⁹, της εκουσίας δικαιοδοσίας, όπου αναμφίλεκτα επικρατεί η ανακριτική αρχή στην ακραιφνή της μορφή. Αυτό όμως δε συνεπάγεται, άνευ ετέρου ότι θέσπισε στην αμφισβητούμενη δικαιοδοσία τη συζητητική αρχή στο πεδίο των αποδείξεων. Μάλλον πιθανότερο φαίνεται να θέλησε μια πιο «ήπια» συγκριτικά με την εκουσία δικαιοδοσία, ανακριτική αρχή.

Πιο χρήσιμη, για να δώσει απάντηση στο δίλλημα, εμφανίζεται η συστηματική ερμηνεία του άρθρου 107 ΚΠολΔ. Η παρούσα μελέτη τάσσεται υπέρ της άποψης του καθηγητή Ορφανίδη³⁰⁰ ότι ο νομοθέτης επιχείρησε να προβεί στην κατανομή των εξουσιών ανάμεσα στους διαδίκους και το δικαστήριο και καθιέρωσε στο πεδίο των πραγματικών ισχυρισμών τη συζητητική αρχή, ενώ στο πεδίο των αποδείξεων την ανακριτική. Η τοποθέτηση της διάταξης στο κεφάλαιο των θεμελιωδών αρχών, ακριβώς μετά τη διάταξη που καθιερώνει την αρχή της συζήτησης για τους πραγματικούς ισχυρισμούς και όχι η τοποθέτησή της στο κεφάλαιο της απόδειξης³⁰¹ φανερώνει ακριβώς τη βούληση του νομοθέτη να καθιερώσει στην αποδεικτική διαδικασία την αρχή της ανάκρισης.

---

²⁹⁸ Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις, ο.π., σελ. 1640. Αντίθετα ο Ρήγας, ο οποίος ορμώμενος από τη γραμματική διατύπωση του άρθρου 237 ΚΠολΔ υποστηρίζει τη δέσμευση του δικαστή, ο εξεταζόμενος μάρτυρας να προέρχεται από τους ενόρκως βεβαιώσαντες, ενώ σε περίπτωση έλλειψης ένορκων βεβαιώσεων, ο δικαστής δεσμεύεται να εξετάσει το μάρτυρα που προτείνει ο διάδικος, Κ. Ρήγας, ο.π., σελ. 235.

²⁹⁹ Άρθρο 759 παρ. 3ΚΠολΔ «Το δικαστήριο, ακόμη και αποκλίνοντας από τις διατάξεις που ρυθμίζουν την απόδειξη, διατάζει αυτεπαγγέλτως κάθε τι που κατά την κρίση του είναι απαραίτητο για την εξακρίβωση της αλήθειας των πραγματικών γεγονότων»

³⁰⁰ Βλ. ανωτέρω, ενότητα 2.1β

³⁰¹ Πρόκειται για το δωδέκατο κεφάλαιο του ΚΠολΔ, άρθρα 335-465.

Η παρούσα μελέτη όμως, θα σταθεί περισσότερο στην τελολογική ερμηνεία της διάταξης. Η δίκη σε όλες τις μορφές της, συνεπώς και η πολιτική δίκη έχει εμπεδωθεί στην ευρύτερη κοινωνική συνείδηση, ως ο μηχανισμός απονομής δικαιοσύνης. Απαραίτητη δε προϋπόθεση, για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης είναι η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Καθώς, η πολιτική δίκη είναι οργανωμένη σε συγκεκριμένο πλαίσιο, το οποίο διαμορφώνεται από το εκάστοτε ισχύον δίκαιο, προκειμένου ο δικαστής να οδηγηθεί στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας οφείλει να ακολουθήσει τους δικονομικούς κανόνες του εκάστοτε ισχύοντος πλαισίου. Όσοι περισσότεροι περιορισμοί δε, επιβάλλονται στο δικαστή, κατά την άποψη της γράφουσας, από το ισχύον πλαίσιο, τόσο εντονότερος εμφανίζεται ο κίνδυνος ματαίωσης ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας. Κατ'ακολουθίαν, ναι μεν κρίνεται απόλυτα κατανοητό κατά την προβολή των πραγματικών ισχυρισμών, ότι η επέμβαση του δικαστή θα πρέπει να έχει καθαρά επιβοηθητικό-επικουρικό χαρακτήρα, καθώς, όντως η πολιτική δίκη αποτελεί πεδίο εκδήλωσης της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης και τυχόν ανακριτικός ρόλος του δικαστή θα οδηγούσε σε εξοβελισμό της εκδήλωσης αυτής και μετατροπή του δικαστή σε μάρτυρα. Στο πεδίο των αποδείξεων όμως, τα πράγματα πρέπει να ιδωθούν από διαφορετική σκοπιά. Η απόδειξη ή η μη απόδειξη των ήδη προβληθέντων πραγματικών ισχυρισμών των διαδίκων είναι το μέσο για να σχηματίσει ο δικαστής δικανική πεποίθηση, σχετικά με την αλήθεια τους. Η περιορισμένη διεξαγωγή αποδείξεων, συνεπώς φέρει το κίνδυνο να οδηγηθεί ο δικαστής σε μια τυπική αλήθεια, η οποία θα απέχει από την πραγματικότητα. Το ρίσκο αυτό όμως, που απορρέει από την επιβολή περιορισμών είναι μακράν μεγαλύτερο από το ρίσκο του περιορισμού της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης στο πεδίο των αποδείξεων³⁰². Ορθά επισημαίνουν ορισμένοι συγγραφείς³⁰³ ότι τα κριτήρια ορθότητας μια δικαστικής απόφασης, η οποία κρίνει επί αντικρουόμενων ιδιωτικών δικαιωμάτων προκύπτουν από το ουσιαστικό ιδιωτικό δίκαιο, όπου κυριαρχεί η αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης. Δεν πρέπει να ξεχνά κανείς όμως, ότι και το ουσιαστικό δίκαιο προβλέπει τις επιβαλλόμενες συνέπειες, προς πραγματικά γεγονότα και όχι προς επίπλαστα, πραγματικά γεγονότα³⁰⁴. Εξάλλου, η πολιτική δίκη είναι ένας θεσμός, ο οποίος προσφέρει ιδιαίτερα πολλές ευκαιρίες έκφρασης της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης, ώστε να θεωρηθεί επικίνδυνος ο περιορισμός της στο πεδίο των αποδείξεων ή να θεωρηθεί ότι

---

³⁰² Αντίθετα η Ποδηματά, η οποία υποστηρίζει ότι η ίδια η υφή της πολιτικής δίκης, ως διαδικασίας, η οποία διεξάγεται κατ' αντιδικία παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για την ανάδειξη της αλήθειας, καθώς ο καθένας εκ των διαδίκων και οι πληρεξούσιοί τους θα διεξάγουν τον επιμελέστερο δυνατό αγώνα, προκειμένου να επικρατήσουν τα δικά τους συμφέροντα, *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 8-9.

³⁰³ *Ι. Μαντζουράνης*, ο.π., σελ. 149, *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 7-8

³⁰⁴ Έτσι και ο Καργάδος, *Π. Καργάδος*, Σκέψεις, ο.π., σελ. 249

παραβλέπει κανείς το γεγονός ότι στην πολιτική δίκη, οι διάδικοι ερίζουν για απαλλοτριωτά δικαιώματα. Κρίνεται λοιπόν, κατά τη γράφουσα ότι ο λόγος θέσπισης του άρθρου 107 ΚΠολΔ ήταν ο περιορισμός της διαθετικής εξουσίας των διαδίκων, στο πεδίο της απόδειξης, προκειμένου να αποφευχθούν αποτελέσματα που θα επέρχονταν από την άκρατη εκδήλωση της εξουσίας αυτής και που αποδοκιμάζονται από το δίκαιο.

Η επικράτηση της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των αποδείξεων, επιφέρει συγκεκριμένα δικονομικά αποτελέσματα, τα οποία αναλύθηκαν ανωτέρω στη δεύτερη ενότητα του Β Κεφαλαίου. Επί των δικονομικών αυτών συνεπειών θα αποπειραθούμε, μια περαιτέρω αποτίμηση.

Μια από τις δικονομικές συνέπειες της επικράτησης της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των αποδείξεων είναι η μη δέσμευση του δικαστή από τις αποδεικτικές συμβάσεις των διαδίκων. Πέραν των όσων δογματικά ορθά αναφέρει ο Ορφανίδης, η μη δέσμευση του δικαστή από τις αποδεικτικές συμβάσεις είναι πιθανόν να αποβεί και προς το συμφέρον των ίδιων των διαδίκων, οι οποίοι δε θα πρέπει να στερηθούν τα αποδεικτικά μέσα, που μπορούν να οδηγήσουν στη διαπίστωση των ισχυρισμών τους, ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός ότι υφίσταται ο κίνδυνος κατά την υπογραφή της αποδεικτικής σύμβασης, ο διάδικος να παραπλανήθηκε ή να εξαναγκάστηκε από τον ισχυρότερο αντίδικό του να συμφωνήσει στον αποκλεισμό της χρήσης ενός αποδεικτικού μέσου.

Περαιτέρω, υπό την εκδοχή επικράτησης της συζητητικής αρχής στο πεδίο της απόδειξης, ο διαχωρισμός του δικονομικού βάρους σε υποκειμενικό και αντικειμενικό φαίνεται να στερείται σημασία, κατά τη γράφουσα³⁰⁵. Το υποκειμενικό και το αντικειμενικό βάρους αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Κατά πρώτον, ο διάδικος που φέρει και τα δύο βάρη είναι ο ίδιος. Δε νοείται ο διάδικος που έχει υποχρέωση να αποδείξει τον προβαλλόμενο ισχυρισμό του, να μην ταυτίζεται με το διάδικο που θα υποστεί τις συνέπειες της δίκης, αν η αποδεικτική αυτή προσπάθεια αποτύχει. Ομοίως ισχύει και αντίστροφα. Ο διάδικος, ο οποίος θα υποστεί τις συνέπειες της αποδεικτικής αποτυχίας, εξ ορισμού είναι ο διάδικος, ο οποίος έχει προηγούμενα επιφορτιστεί με το βάρος να προσπαθήσει να αποδείξει τους ισχυρισμούς του³⁰⁶. Εξάλλου, το άρθρο 338 ΚΠολΔ, προσδιορίζει το διάδικο και τους ισχυρισμούς που θα πρέπει αυτός να αποδείξει. Ουδόλως γίνεται ρητή αναφορά στο άρθρο, σχετικά με το ποιος διάδικος φέρει τις

---

³⁰⁵ Έτσι και ο Κολοτούρος, *Π. Κολοτούρος*, Η απόδειξη της προσβολής των δικαιωμάτων της πνευματικής ιδιοκτησίας, ΕΠολΔ 2013, σελ. 466-467

³⁰⁶ Έτσι και ο Καργάδος, *Π. Καργάδος*, Το βάρος, ο.π., σελ. 26-27

συνέπειες μια αποτυχημένης αποδεικτικής απόπειρας³⁰⁷. Κατά συνέπεια, στο άρθρο 338 παρ. 1 ΚΠολΔ φαίνεται να ρυθμίζεται μόνο το υποκειμενικό βάρος απόδειξης³⁰⁸. Υπό το δεδομένο αυτό και λαμβανομένης υπόψη της άποψης της κρατούσας γνώμης περί περιορισμού του υποκειμενικού βάρους απόδειξης, μετά την κατάργηση της προδικαστικής απόφασης, το άρθρο 338 ΚΠολΔ θα έμενε κενό περιεχομένου, κάτι που δε συμβαίνει. Συνεπώς, το άρθρο 338 ΚΠολΔ, ως ο βασικός κανόνας κατανομής του βάρους αποδείξεως πρέπει να γίνει δεκτό ότι προσδιορίζει και το διάδικο, ο οποίος θα απολέσει τη δίκη, αν δεν καταφέρει να αποδείξει τα πραγματικά γεγονότα που θεμελιώνουν τον ισχυρισμό του. Θεσπίζει, δηλαδή και το αντικειμενικό βάρος απόδειξης³⁰⁹. Συμπερασματικά, το υποκειμενικό και το αντικειμενικό βάρος απόδειξης, επικρατούσας της συζητητικής αρχής αλληλεπικαλύπτονται.

Διαφορετικά έχουν τα πράγματα, αν γίνει δεκτό ότι στο πεδίο της απόδειξης επικρατεί η ανακριτική αρχή. Κρατούσης της ανακριτικής αρχής ο διάδικος, ο οποίος έχει την «ευθύνη» να αποδείξει τους ισχυρισμούς του είναι πιθανό να μην υποστεί τις συνέπειες της μη απόδειξής τους. Την υποχρέωση του διαδίκου να προσκομίσει τα κατάλληλα αποδεικτικά μέσα αναπληρώνει ο δικαστής, ο οποίος ούτως ή άλλως δε δεσμεύεται από τις υποβληθείσες αποδεικτικές αιτήσεις των διαδίκων. Η αποτυχής αποδεικτική προσπάθεια του διαδίκου συνεπώς, έχει ως συνέπεια την ενεργοποίηση της ανακριτικής εξουσίας του δικαστή για αυτεπάγγελτη διάταξη αποδείξεων και όχι την απώλεια της δίκης³¹⁰. Είναι προφανές ότι η διάκριση μεταξύ αντικειμενικού και υποκειμενικού βάρους έχει νόημα, μόνο όταν ισχύει η ανακριτική αρχή στο πεδίο των αποδείξεων. Δεδομένου δε, ότι οι αποδεικτικές αιτήσεις των διαδίκων, ούτε δεσμευτικές είναι για το δικαστήριο, ούτε η έλλειψή τους θα οδηγήσει άνευ ετέρου στην απώλεια της δίκης για το διάδικο που τις παρέλειψε, μάλλον θα πρέπει να συμφωνήσουμε με τη θέση του Ορφανίδη ότι επικρατούσης της ανακριτικής αρχής, η έννοια του υποκειμενικού βάρους απόδειξης χάνει το νόημά της. Αντίθετα το αντικειμενικό βάρος αναπτύσσει πλήρως τα αποτελέσματά του, καθώς ακόμα και επικρατούσης της ανακριτικής αρχής, την ευθύνη προσκομιδής του διαταχθέντος αυτεπαγγέλτως από το δικαστή αποδεικτικού μέσου φέρει ο διάδικος. Αν το διαταχθέν αποδεικτικό μέσο δεν προσκομιστεί ή το προσκομισθέν αποδεικτικό μέσο δεν θεωρηθεί τελικά πρόσφορο για τη διαπίστωση των

---

³⁰⁷ Π. Καργάδος, Το βάρος, ο.π., σελ. 27-28, Γ. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 99-100

³⁰⁸ Π. Κολοτούρος, Η απόδειξη της προσβολής, ο.π., σελ. 466-467

³⁰⁹ Γ. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 100

³¹⁰ Έτσι και ο Καργάδος, Π. Καργάδος, Το βάρος, ο.π., σελ. 28-29

πραγματικών ισχυρισμών του διαδίκου, ο διάδικος θα υποστεί τις συνέπειες της μη απόδειξης³¹¹. Όσον αφορά δε τη θέση ορισμένων συγγραφέων³¹² ότι ακόμα και κρατούσας της ανακριτικής αρχής, η αυτεπάγγελτη εξουσία του δικαστηρίου να διατάξει αποδείξεις δε συνεπάγεται την εκ προοιμίου δυνατότητά του να απορρίψει αιτήματα των διαδίκων για τη χρήση συγκεκριμένων αποδεικτικών μέσων, με την αιτιολογία ότι έχει ήδη σχηματίσει πλήρη δικανική πεποίθηση, δεν είναι απολύτως ορθή. Σαφώς, προκειμένου να οδηγηθεί το δικαστήριο στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας θα πρέπει να ακολουθεί ορισμένους βασικούς αποδεικτικούς κανόνες. Αυτό δε σημαίνει όμως ότι όταν έχει σχηματιστεί πλήρης δικανική πεποίθηση, προκειμένου να μη σχηματιστούν υπόνοιες μεροληψίες κατά του δικαστή, θα πρέπει ο τελευταίος να κάνει δεκτά όλα τα αποδεικτικά αιτήματα των διαδίκων³¹³. Κάτι τέτοιο θα αντιστρατεύονταν την οικονομία της δίκης αλλά και τον ίδιο το θεσμικό ρόλο του δικαστή. Ο κίνδυνος της έκδοσης μιας εσφαλμένης απόφασης που εκ πρώτης φαίνεται να προκύπτει, εν προκειμένω, από την απόρριψη των αποδεικτικών αιτημάτων των διαδίκων εξισορροπείται από την εμπειρία και την επιτηδειότητα του δικαστή.

Αναφέρθηκε ανωτέρω ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται διεθνώς, μια τάση διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή. Η τάση αυτή για ενίσχυση της δικαστικής πρωτοβουλίας στο πεδίο των αποδείξεων πάντως, κατέστη δύσκολο να επικρατήσει. Η δικονομική θεωρία των αρχών του 19^{ου} αιώνα ήταν άκρως επηρεασμένη από το αξίωμα «*nemo tenetur edere contra se*»³¹⁴. Κανένας διάδικος δεν υποχρεωνόταν να ενεργήσει κατά των ισχυρισμών του, παρέχοντας λ.χ. στον αντίδικό του αποδεικτικά μέσα, τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην απώλεια της δίκης. Με την ίδια λογική απαγορευόταν να εξαναγκαστεί και τρίτο πρόσωπο, το οποίο δεν αντλούσε συμφέροντα από τη δίκη, να διευκολύνει την αποδεικτική διαδικασία³¹⁵. Στην ελληνική πολιτική δικονομία, ήδη με τον ΚΠολΔ/1834 καθιερώθηκε, η έστω και κατ' εξαίρεση, υποχρέωση του διαδίκου ή τρίτου να προσκομίσουν έγγραφες αποδείξεις, οι οποίες θα συντελούσαν στην επίλυση της διαφοράς, όταν υπήρχε επίκληση αλλά όχι προσκόμιση του εγγράφου³¹⁶. Υπό το ισχύον νομοθετικό καθεστώς, η υποχρέωση επίδειξης εγγράφων καθιερώνεται με το άρθρο 450

³¹¹ Γ. Νικολόπουλος, ο.π., σελ. 101-102

³¹² Βλ. ανωτέρω, Καργάδο, ενότητα 2.δ

³¹³ Έτσι και η Απαλαγάκη, Χ. Απαλαγάκη, ο.π., σελ. 109

³¹⁴ «Κανένας δεν υποχρεώνεται σε απόδειξη παρά τη θέλησή του και ενάντια στο συμφέρον του»

³¹⁵ Ν. Παϊσίδου, Η επίδειξη εγγράφων στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 69-70.

³¹⁶ Ν. Παϊσίδου, Η επίδειξη ο.π., σελ. 71

ΚΠολΔ³¹⁷. Λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων του ΕΝ³¹⁸ και του ΚΔΔ³¹⁹, όπου ο δικαστής έχει την εξουσία να διατάσσει αυτεπαγγέλτως την επίδειξη εγγράφων που βρίσκονται στην κατοχή διαδίκου ή τρίτου, αν κρίνει ότι είναι απαραίτητα για τη διαμόρφωση του δικανικού του πορίσματος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί κατά τη γράφουσα, ότι και στην πολιτική δίκη, η διάταξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ παρέχει στο δικαστή την ίδια εξουσία³²⁰. Εξάλλου, ήδη έχει αναγνωριστεί η εξουσία του δικαστηρίου να λαμβάνει υπόψη του αποδεικτικά μέσα προς όφελος του διαδίκου που δεν τα επικαλέστηκε αλλά τα προσκόμισε και τα επικαλέστηκε ο αντίδικός του³²¹. Η εξουσία αυτή απορρέει από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 346 ΚΠολΔ³²², με το οποίο καθιερώνεται η αρχή της κοινότητας των αποδεικτικών μέσων και 107 ΚΠολΔ και μπορεί να αποτελέσει στήριγμα για τη διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 450 ΚΠολΔ.

Τέλος, ιδιαίτερο δικονομικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της Απαλαγάκη³²³-αν και υποστηρίχθηκε μεμονωμένα- κατά την οποία, ο δικαστής έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει την εξουσία που του παρέχει το άρθρο 107 ΚΠολΔ και να διατάξει αυτεπάγγελτα τις κρίσιμες, κατά την κρίση του αποδείξεις, ακόμα και όταν οι διάδικοι δεν έχουν προσκομίσει, ούτε επικαλεστεί κανένα αποδεικτικό μέσο. Κατά την άποψη της γράφουσας, το ζήτημα είναι οριακό. Υπό το δεδομένο, όμως ότι σκοπό της πολιτικής δίκης αποτελεί η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας και η έκδοση μιας ορθής απόφασης, η άποψη της Απαλαγάκη είναι τελολογικά ορθή. Ο πολιτικός δικαστής βέβαια, δεν έχει την εξουσία να εξαναγκάσει το διάδικο να προσκομίσει αποδεικτικά μέσα, αφού τον τελευταίο λόγο στην προσκομιδή των αποδεικτικών μέσων έχει ο διάδικος. Αυτό δε συνεπάγεται όμως, εξ αντιδιαστολής, ότι ο δικαστής δεν πρέπει να αξιοποιήσει ή και να εξαντλήσει την εξουσία που του παρέχει ο νόμος για να οδηγηθεί στην

---

³¹⁷ Άρθρο 450 ΚΠολΔ 1.«Κάθε διάδικος οφείλει να επιδείξει τα έγγραφα που χρησιμοποίησε ή επικαλέστηκε στη δίκη». 2. «Κάθε διάδικος ή τρίτος έχει υποχρέωση να επιδείξει τα έγγραφα που κατέχει και που μπορούν να χρησιμεύσουν για απόδειξη, εκτός αν συντρέχει σπουδαίος λόγος που δικαιολογεί τη μη επίδειξή τους. Σπουδαίος λόγος συντρέχει ιδίως στις περιπτώσεις που επιτρέπεται να αρνηθεί κανείς να μαρτυρήσει».

³¹⁸ Άρθρο 16 ΕΝ : «Δικαζομένης τινός υποθέσεως, ο δικαστής δύναται και αυτεπαγγέλτως να διατάξη την εμφάνιση των βιβλίων, δια να λάβη αντίγραφα των αφορώντων την δικαζομένην υπόθεσιν χωρίων».

³¹⁹ Άρθρο 174 ΚΔΔ «Το δικαστήριο μπορεί ύστερα από αίτηση του διαδίκου ή και αυτεπαγγέλτως να διατάξει την επίδειξη εγγράφου που βρίσκεται στην κατοχή διαδίκου, τρίτου ή οποιασδήποτε αρχής».

³²⁰ Έτσι και η Παϊσίδου, *Ν. Παϊσίδου*, Η επίδειξη ο.π., σελ. 74

³²¹ *Ν. Παϊσίδου*, Η επίδειξη ο.π., σελ. 71-72

³²² Άρθρο 346 ΚΠολΔ «Τα αποδεικτικά μέσα που έχει προσκομίσει ο ένα διάδικος λαμβάνονται υπόψη από το δικαστήριο και για την απόδειξη των ισχυρισμών άλλου διαδίκου».

³²³ *Χ. Απαλαγάκη*, ο.π., σελ. 109

ουσιαστική αλήθεια, ακόμα και αν αυτή του η προσπάθεια δεν οδηγήσει στην πραγμάτωση του σκοπού του. Εξάλλου, η μη προσκόμιση αποδεικτικών μέσων από το διάδικο, δεν πρέπει να ερμηνευτεί απαραίτητα, ως αδιαφορία του διαδίκου για την έκβαση της υπόθεσης, ώστε να υποστεί την «τιμωρία» της, χωρίς άλλο, απώλειας της δίκης. Μια τέτοια ερμηνεία θα παρέβλεπε το γεγονός, ότι ο δικονομικός νομοθέτης έχει δώσει στους διαδίκους πολλά «εργαλεία» για να εκφράσουν την απόσυρση του ενδιαφέροντός τους από την υπόθεση, όπως αυτά της παραίτησης από το δικόγραφο, της παραίτησης από το δικαίωμα ή ακόμα περισσότερο της ματαίωσης της υπόθεσης ή το δικαίωμα του διαδίκου να μην παραστεί κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, ότε και θα ερημοδικασθεί. Κατά συνέπεια μάλλον θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 107 ΚΠολΔ ενεργοποιείται ακόμα και αν δεν έχει προσκομιστεί κανένα αποδεικτικό μέσο από τους διαδίκους.

Αντί επιλόγου

Παρά τη μεγάλη σημασία που έχει η διάταξη του άρθρου 107 ΚΠολΔ - γι' αυτό άλλωστε τοποθετήθηκε από το νομοθέτη ανάμεσα στις θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής δίκης - δυστυχώς στην πράξη, η χρήση της από τους δικαστικούς λειτουργούς είναι σπάνια. Πιθανές αιτίες, κατά την γράφουσα, αποτελούν ο μεγάλος φόρτος εργασίας των δικαστηρίων, ο οποίος πιθανώς υποσυνείδητα να συμβάλλει στην απόφαση του δικαστή να μην προχωρήσει στην έκδοση προδικαστικής απόφασης ή σε διάταξη, ώστε να διατάξει αποδείξεις αλλά να προτιμήσει να ολοκληρώσει την υπόθεση σε μια δικάσιμο ή ακόμα και ο φόβος των δικαστικών λειτουργών να εναντιωθούν στην εκπεφρασμένη βούληση του νομοθέτη για τον περιορισμό της προφορικής συζήτησης στην τακτική διαδικασία. Πιθανώς επίσης, οι δικαστές να θέλουν να αποφύγουν την αμφισβήτηση της αμεροληψίας τους από τους διαδίκους. Οι αναστολές αυτές όμως, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποτελέσουν εμπόδιο στην ανεύρεση της αλήθειας. Αυτός είναι εξάλλου ο ρόλος του δικαστή, να ανευρίσκει την αλήθεια. Το άρθρο 107 ΚΠολΔ και τα «εργαλεία» πραγμάτωσής του, άρθρα 237 παρ. 6 ΚΠολΔ και 254 ΚΠολΔ αποτελούν την τελευταία ευκαιρία του δικαστή να πραγματώσει τον ύψιστο σκοπό της δίκης, την απονομή της ουσιαστικής δικαιοσύνης. Η ανάγκη διασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης, μέσα από τη δικαστική προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων καθώς και η ανάγκη ασφάλειας δικαίου θα πρέπει να αποτελέσουν το κίνητρο, ώστε ο νομοθέτης να εκφράσει μια πιο ξεκάθαρη θέση υπέρ της ανακριτικής εξουσίας του δικαστή, ώστε ο τελευταίος να μην υποχρεούται να αρκεστεί στη διαπίστωση της προβαλλόμενης πραγματικότητας αλλά να προχωρεί, μέσω της διάταξης του άρθρου 107 ΚΠολΔ στην ουσιαστική-πραγματική επίλυση της διαφοράς.

Η ανάγκη για διεύρυνση των εξουσιών του δικαστή στην αποδεικτική διαδικασία αναγνωρίστηκε εξάλλου και πρόσφατα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από το σχέδιο για τους κανόνες ευρωπαϊκής ενοποίησης του δικονομικού δικαίου³²⁴. Σύμφωνα με το σχέδιο, ο δικαστής θα έχει την εξουσία να διατάξει αποδείξεις, αν κατά την κρίση του οι ήδη προσκομισθείσες και επικληθείσες δεν επαρκούν για να διαμορφώσει δικανική πεποίθηση, ακόμα και χωρίς να ακούσει τη γνώμη του ενδιαφερόμενου διαδίκου. Είναι εμφανής και σε ευρωπαϊκό επίπεδο η σύνδεση της διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή με την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας³²⁵.

Η επικράτηση της ανακριτικής αρχής στο πεδίο των αποδείξεων αποτελεί το πιο ασφαλές μονοπάτι, κατά την άποψη της γράφουσας, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο σκοπός της πολιτικής δίκης, η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Προκειμένου βέβαια, να παραμείνει ασφαλές το μονοπάτι αυτό θα πρέπει ο δικαστής να απέχει από κάθε είδους ανακριτική αυθαιρεσία και τάση συγκεντρωτισμού, οι οποίες θα αλλοίωναν την ίδια τη φυσιογνωμία της πολιτικής δίκης.

---

³²⁴ Βλ. αναλυτικότερα, *Ε. Ασημακοπούλου*, ο.π., σελ. 244-245

³²⁵ Για τη διεθνή τάση διεύρυνσης των εξουσιών του δικαστή βλ. αναλυτικότερα και Ποδηματά για τις «Αρχές Διεθνούς Πολιτικής Δικονομίας», *Ε. Ποδηματά*, Καθήκον, ο.π., σελ. 14-15.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Χ. Απαλαγάκη, Το δικαίωμα ακρόασης των διαδίκων στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989
- Ε. Ασημακοπούλου, Η σύγχρονη φυσιογνωμία της συζητητικής αρχής, Δημοσιεύματα ΕΠολΔ 7, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017
- Αιτιολογική έκθεση ν. 4335/2015
- Π. Γέσιου-Φαλτσή, Δίκαιο Αποδείξεως, Έκδοση 3^η, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1986
- Ι. Δεληκωστόπουλος, Οι δικονομικοί λόγοι αναίρεσης, κατά το άρθρο 559 ΚΠολΔ και σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009
- Ι. Δεληκωστόπουλος, Η αναζήτηση της αλήθειας στην πολιτική δίκη, Δικονομικοί μηχανισμοί και νέες διατάξεις του ΚΠολΔ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016
- Γ. Διαμαντόπουλος, Η κατ' άρθρο 236 ΚΠολΔ καθοδηγητική εξουσία του δικαστή στην πολιτική δίκη, ΕλλΔνη 2014
- Δ. Θεοδωρακόπουλος, Πρακτικά ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή του ν. 4335/2015 στην τακτική διαδικασία, ΕΠολΔ 2016
- Κ. Καλαβρός, Αιτήσεις και ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013
- Κ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, Γενικό Μέρος, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012
- Π. Καργάδος, Σκέψεις επί της αρχής της συζητήσεως, Αφιέρωμα εις Αλ. Τσιριντάνη, 1980
- Π. Καργάδος, Το βάρος αποδείξεως, μεταξύ του δικονομικού και του ουσιαστικού δικαίου, Νομικά Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήναι-Κομοτηνή, 1983

- Κ. Κεραμεύς, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1986
- Κ.Κεραμεύς, Ένδικα μέσα, Δ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007
- Ν. Κλαμαρής, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989
- Ν. Κλαμαρής, Η νέα τακτική διαδικασία, υπό το πρίσμα των θεμελιωδών αρχών της πολιτικής δίκης- Η προβολή των ισχυρισμών, σε Πρακτικά 42^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ελλήνων Δικονομολόγων στην Καρδίτσα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018
- Ν. Κλαμαρής/Σ. Κουσούλης/Στ. Πανταζόπουλος, Πολιτική δικονομία, Γ έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016
- Π. Κολοτούρος, Θεωρητικά ζητήματα της δικονομικής αποδείξεως και το πρόβλημα των ατύπων ή ατελών αποδεικτικών μέσων, ΧρΙΔ 2003
- Π. Κολοτούρος, Η απόδειξη της προσβολής των δικαιωμάτων της πνευματικής ιδιοκτησίας, ΕΠολΔ 2013
- Ι. Κονομόδης, Οι ενστάσεις υπό το πρίσμα της συζητητικής Αρχής, διαδικτυακός τόπος lawnet.gr
- Στ. Κουσούλης, Οι πραγματικοί ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003
- Κ. Μακρίδου σε Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας, Ερμηνεία του ΚΠολΔ Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα 2000
- Κ. Μακρίδου, Η τακτική διαδικασία στην πρωτοβάθμια δίκη μετά το Ν. 2915/2001, Αρμ 2001
- Κ Μακρίδου, Η επανάληψη της συζητήσεως κατ'άρθρο 254 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2005
- Κ. Μακρίδου, Πραγματικοί ισχυρισμοί και θεμελιώδη Δικονομικά Συστήματα, ΕλλΔνη 2008

- Κ. Μακρίδου, Ένα πολύτιμο όπλο στα χέρια των δικαστών – Η δικαστική καθοδήγηση του άρθρου 236 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2011
- Κ. Μακρίδου σε Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας, Ερμηνεία του ΚΠολΔ Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα 2000
- Κ. Μακρίδου, Πραγματικοί ισχυρισμοί και θεμελιώδη δικονομικά συστήματα, 32^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, Καλαμάτα, Επιμέλεια Εμμ. Γιαννακάκης, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008
- Μακρίδου/Απαλαγάκη/Διαμαντόπουλος, Πολιτική Δικονομία, β έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018
- Ι. Μαντζουράνης, Οι θεμελιώδεις δικονομικές αρχές υπό επαναξιολόγηση, Δημοσιεύματα ΕΠολΔ 19, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2019
- Γ. Μητσόπουλος, Απόσπασμα από τη μελέτη «Τοπική και επιστήμη του δικαίου», Αφιέρωμα στον Κ. Τσάτσο, 1980, Δ 18
- Γ. Μητσόπουλος, Μελέται Γενικής Θεωρίας Δικαίου και Αστικού Δικονομικού Δικαίου ΙΙ, Εκδόσεις Αντ. Ν Σάκκουλα, 1997
- Κ. Μπέης, Πολιτική Δικονομία, Γενικά Αρχαί και κατ' άρθρον Ερμηνεία, Ιβ, Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα, 1973
- Ν. Νίκας σε Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας, Ερμηνεία του ΚΠολΔ Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα 2000
- Ν. Νίκας, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Β έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016
- Γ. Νικολόπουλος, Δίκαιο αποδείξεως, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011
- Γ. Ορφανίδης, Η ομολογία στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987
- Γ. Ορφανίδης, Το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων, Ερευνητικό Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών, Αθήνα 1988
- Γ. Ορφανίδης, Η τακτική διαδικασία στην πρωτοβάθμια δίκη σε Η πολιτική δίκη σε κρίσιμη καμπή, Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του καθηγητή Νικολάου Νίκα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016

- Ν. Παϊσίδου, Η έννοια των μη πληρούντων τους όρους του νόμου αποδεικτικών μέσων και η ένταξή τους στο νέο άρθρο 270 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2002
- Ν. Παϊσίδου, Η επίδειξη εγγράφων στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006
- Αθ. Πανταζόπουλος, Η αρχή της δημοσιότητας στην πολιτική δίκη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2009
- Αθ. Πανταζόπουλος, Η απόδειξη των πραγματικών ισχυρισμών, ΝοΒ 2019
- Στ. Πανταζόπουλος, Οι διατάξεις των άρθρων 237 παρ.6 και 254 ΚΠΟΛΔ για τη διαταγή και απόφαση επανάληψης της συζήτησης, υπό το πρίσμα των δικονομικών αρχών των άρθρων 107 και 116 παρ.2 ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2017
- Ε. Ποδηματά, Καθήκον δικαστικής καθοδήγησης και συζητητικό σύστημα, Μια δικαιοπολιτική και δογματική αποτίμηση μετά το ν. 3994/2011, ΕΠολΔ 2013
- Γ. Ράμμος, Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου, τόμος δεύτερος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1980
- Ρήγας Βασίλειος, Τα μη πληρούντα τους όρους του νόμου αποδεικτικά μέσα και τα δικαστικά τεκμήρια, Πρακτικά 27^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δικονομολόγων, επιμέλεια Γιαννακάκης Εμμαν., 2003, Εκδόσεις Σάκκουλα
- Κ. Ρήγας, Ζητήματα του δικαίου της απόδειξης κατά των ΚΠολΔ (μετά το ν. 4335/2015), ΕΠολΔ 2017
- Β Σταματόπουλος, Η αυτεπάγγελτος εξουσία του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, Δ, 2008
- Σχέδιον Πολιτικής Δικονομίας, τόμος δεύτερος, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1953
- Τέντες σε Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας Ερμηνεία του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Ι, άρθρα 1-590, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2000.

- Χ. Τριανταφυλλίδης, Η άσκηση και συζήτηση της αγωγής κατά την τακτική διαδικασία με βάση το νέο ΚΠολΔ, ΕφΑΔ 2015

Διαδουκτιακοί ιστότοποι : www.nsk.gr

<http://lawdb.intrasoftnet.com>

NOMOLOΓIA

Αρείου Πάγου : ΟΛΑΠ 27/1987, ΟΛΑΠ 27/1993, ΟΛΑΠ 30/1997, ΟΛΑΠ 3/2019, ΑΠ 623/1970, ΑΠ 1209/1975, ΑΠ 881/1980, ΑΠ 1002/1980, ΑΠ 530/1983, ΑΠ 47/1984, , ΑΠ 785/1989, ΑΠ 334/1992, ΑΠ 1198/1992, ΑΠ 1096/1993, ΑΠ 148/1996, ΑΠ 3/1997, ΑΠ 98/2004, ΑΠ 624/2006, ΑΠ 533/2007, ΑΠ 1528/2011, ΑΠ 54/2014, ΑΠ 148/2016

Εφετείων : ΕφΑθ 2693/1970, ΕφΑθ 3195/1970, ΕφΑθ 90/1971, ΕφΑθ 7010/1980, ΕφΑθ 512/1982, ΕφΠειρ 503/1984, ΕφΑθ 3777/1986, ΕφΑθ 10259/1987, ΕφΠειρ 239/1998, ΕφΑθ 11015/1988, ΕφΑθ 6529/1990, ΕφΑθ 4961/1992, ΕφΑθ 2557/1993, ΕφΔωδ 28/1994, ΕφΑθ 464/1995, ΕφΘεσ 3140/199, ΕφΘεσ 1278/2001

Πρωτοδικείων : ΠολΠρΘεσ 432/1972, ΜονΠρΘεσ 500/1975

Ειρηνοδικείων : ΕιρΘήρας 20/1971